ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL:11 • MAYIS'2001 • 1.000.000 TL. (KDV DAHİL)

insancıl

2001 / 05

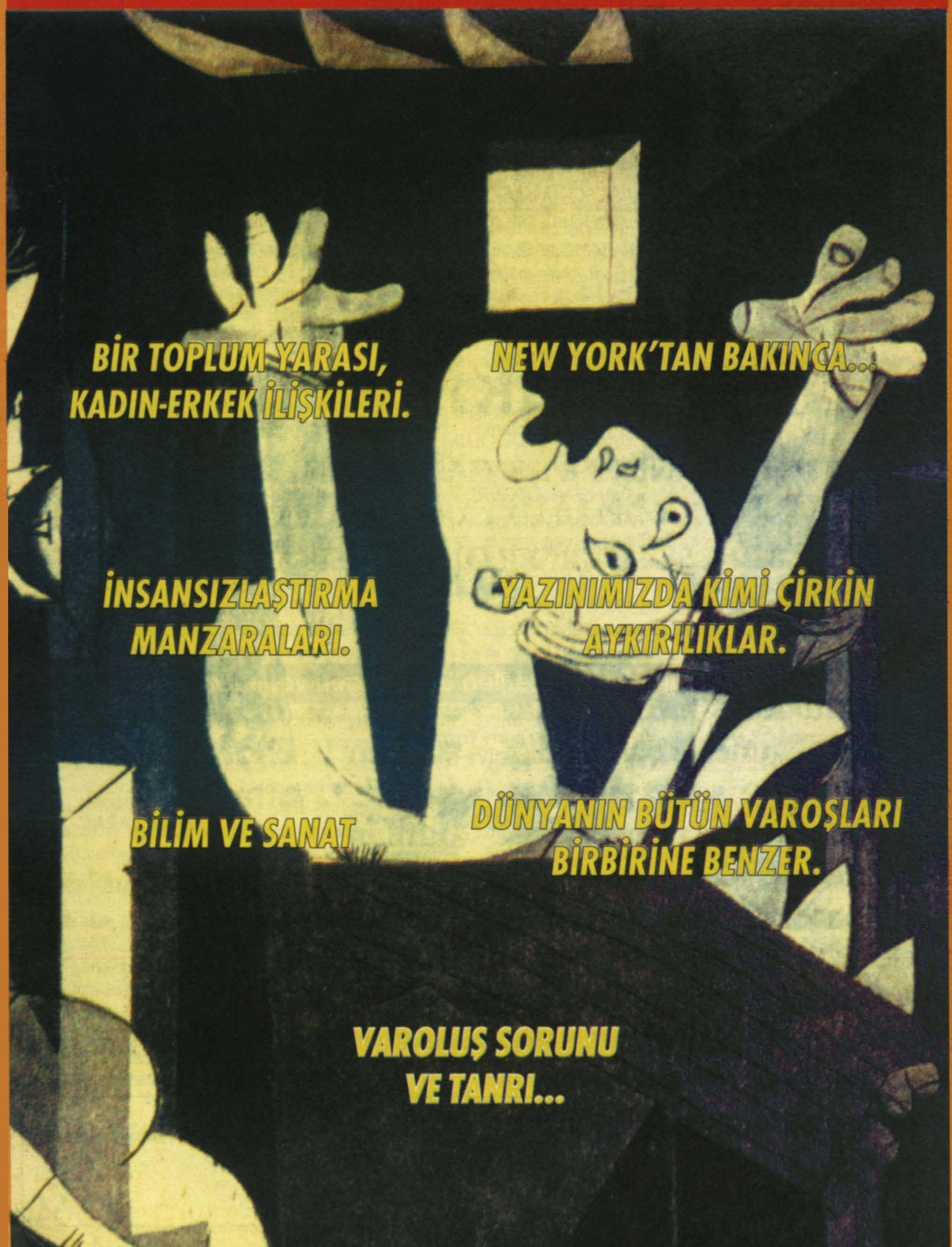

BİR TOPLUM YARASI, KADIN-ERKEK İLİŞKİLERİ.

NEW YORK'TAN BAKINCA...

İNSANSIZLAŞTIRMA MANZARALARI.

YAZINIMIZDA KİMİ ÇİRKİN AYKIRILIKLAR.

BİLİM VE SANAT

DÜNYANIN BÜTÜN VAROŞLARI BİRBİRİNE BENZER.

VAROLUŞ SORUNU VE TANRI...

İÇİNDEKİLER

Sevim GÜNDÜZ	BİR TOPLUM YARASI KADIN - ERKEK İLİŞKİLERİ	1
Ömer SERDAR	GÜNAYDIN (ŞİİR)	3
Ömer Naci SOYKAN	NEW YORK'TAN BAKINCA...	4
Soner PARLA	BEN SENDE GÖKYÜZÜNÜ (ŞİİR)	6
Ali FİL	İNSANSIZLAŞTIRMA MANZARALARI	7
Berrin TAŞ	İHANET (ŞİİR)	10
İ.Kemal KARADAYI	YAZINIMIZDA KİMİ ÇİRKİN AYKIRILIKLAR	11
Mücahit EROL	BİLİM VE SANAT	12
İsmail DELİHASAN	YALNIZLIK (ŞİİR)	16
Sibel ÖZBUDUN	DÜNYANIN BÜTÜN VAROŞLARI BİRBİRİNE BENZER	17
İlhan Kemal KAPLAN	AŞK SOYUNMAKTIR (ŞİİR)	18
Müslüm TURAN	VAROLUŞ SORUNU VE TANRI	19
İlhan YÜCE	YABANCILAŞMA KISKACINDA İNSAN MANZARALARI (II)	21
Mehmet ESATOĞLU	TİYATRO BAYRAMININ KENTTE GEZİNİŞİ	25
Emily DICKINSON	BEN GÜZELLİK İÇİN ÖLDÜM (Çeviri Şiir, Çeviren A. MERİÇELLİ)	28
Veysel ATAYMAN	HAYATA DOĞRUDAN BAKABİLMENİN İMKANSIZLIĞI	29
Zeynep SEZGİN	HOŞGELDİN (ŞİİR)	31
Adviye AZMAZ	"SAMSUN"UN İZMİR ÇIKARMASI	32
Mehmet AKKAYA	HER İNSAN İKİ KİŞİDİR (ŞİİR)	36
Eray VELİ	YUNUS ŞİİRİNDE ÖLÜM İZLEĞİ	37
Deniz TURAL	BİR BAŞKA SIĞINAK BULAMAZSIN (ŞİİR)	38
Ali TAŞ	"VAHŞİ VE ÖZGÜR"	39
Korkut KÖSEOĞLU	ANAKSAGORAS	40
Sedat UMRAN	DEFTER (ŞİİR)	41
Suna ARAS	İKİMİZE RAĞMEN AŞK KAZANACAK (Öykü)	42
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	44
K.Vural TARLA	MAYIS (ŞİİR)	48

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Sanat Danışmanı
MEHMET ESATOĞLU

Ofset Hazırlık
DENİZ SARAÇ

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul
Tel./Fax. (0212) 249 80 19 E-mail: insancil@insancil.com
Atölye Adres: İstiklal Cad. Mustafa Katip Çelebi Mah. Tel Sk. No.20/4 Beyoğlu - İstanbul

SAYI: 127 **ABONE KOŞULLARI** **ISSN 1300-4158**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 12.000.000 TL.
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Cağaloğlu-İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 225 DM ya da 125 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Mark Hesab

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

BİR TOPLUM YARASI KADIN - ERKEK İLİŞKİLERİ

Sevim GÜNDÜZ

Toplum düzeni söz konusu olduğunda ailenin büyük önemi yadsınamaz. Bunu herkes kabul eder de biraz deştiğiniz zaman bu yargının dayandırıldığı çok sağlam bir temel ileri sürülmez genelde. Çoğunlukla söylenen şudur: Çocuklar büyütülürken onlara iyi örnek olmalıdır, çocuk, insan ilişkilerini, demokrasi bilincini vb. ilkönce aile içinde öğrenir.

Bu fikre katılmamak olanaksız, ancak bu noktada durup biraz daha derin düşünmek, fikrin gerisine ve derinine gitmek gerektiğine inanıyorum. Ailenin iki temel direği kadınla erkek olduğuna göre, önce kadın-erkek ilişkileri üzerinde durulması gerekir diye düşünüyorum.

Kadın-erkek ilişkisi, bütün insan ilişkileri içinde, en önemlilerinden, en çok üstünde durulması gerekenlerden biri. Günlük yaşamımızdaki ilişkilerden tutun da aşk ilişkisine kadar, cinselliğe kadar bu ilişkinin çok, pek çok önemli olduğuna inanıyorum. Hem ilişkiyi yaşayanlar hem de yetişecek olan kuşaklar bakımından.

Kadın-erkek ilişkilerine baktığımızda, kadın ve erkeğe bakış açısının binlerce yıldan beri erkekten yana olduğunu görüyoruz. Çok tanrılı dinlere gözattığımızda, çoğunlukla baş tanrılar erkektir. Çevresinde bir dolu tanrıça bulunsa da en büyük, en güçlü, en son söz sahibi olan tanrı erkektir.

Dinlerin toplumsal bir gelişmenin sonucu ve insanın gereksinimlerine yanıt veren kurumlar olduğunu düşünürsek, tanrıları da insanın yarattığı sonucuna varırız. Neden insanoğlu -yine eril bir sözcük kullanıyoruz- 'en'le başlayan niteliklerle donanmış eril tanrılar yarattı? Neden en büyük tanrıça Antu, en büyük tanrı Anu'ya denk görülmemiş? Ya da "Gökler vardı ve orada Kara Han vardı." Yer ve bütün varlıklar Kara Han'ın istekleri doğrultusunda yaratılmış. Yunan ve Roma mitolojilerinde de durum farklı değil. En büyük Zeus, en büyük Jüpiter. En büyük tanrıçalar var ama hiçbiri Zeus'la Jüpiter'e denk değil.

Tek tanrılı dinlere baktığımız zaman değişik bir durumla karşılaşmıyoruz. Zeus'un Olimp Dağı'nın yerini Musevilikte Sina Dağı, Hristiyanlıkta Zeytin Dağı, İslamda Hira Dağı almış; Tanrı ise yine eril. Türkçede Allah Baba'dan söz ederiz. Hristiyan inancına göre İsa'nın "Baba"sı Allah'tır. Bütün peygamberler ve en önemli melekler erkektir. Hızır, Cebrail, İsrafil, Azrail vb. Şeytan da erkek. Ancak kadınlar aşağısanmak istendiğinde "Tanrı şeytanı kadın biçiminde yaratmış," denir. Tek tanrılı dinlerde din adamları da erkek. Papa, halife, kardinaller, müftüler, şeyhülislamlar, Musevi din adamları, imamlar, rahipler... Azizeler, rahibeler var ama onlar da Allah katına varana kadar önce erkek din adamlarına bağımlıdır. Ancak son zamanlarda ABD'de kadın vaizler yetiştirilmektedir. Belki Avrupa'da da vardır. Büyük halk kitlelerini en çok etkileyen kurum dindir. Çoğunluğun yaşamdaki her gerçekliği didik didik irdelemesi de beklenemez. Kaldı ki bütün dinler sorgulamayı engeller, en azından sınırlandırır. İnsan ya inanır, ya inanmaz. Sorgulamaya başladığı zaman inancı sarsılır.

Demek ki bin yıllardan bu yana insanların bilinçaltına, "en güçlü", "en adil", "en son söz sahibi" olanların hep erkek olduğu yerleşmiş bulunmaktadır. Din devletinden laik devlete geçildiği zaman da devlet erki çoğunlukla erkeklerin elinde olmuştur. Dinlere ek olarak devlet yönetiminin de erkeklerin elinde bulunması, erkek egemenliğini daha da güçlendirmiştir. Dilimizde sıklıkla kullanılan "erkek gibi kadın,"; "yiğit kadın" deyimleri kadını övmek için bile erkek niteliklerinin kullanıldığı söylemlerdir.

Binlerce yıllık geçmiş ve kültür, bu günkü kültür potamızın dibinde kaskatı, su ve bıçak işlemez bir tortu olarak durmakta.

Bu tortunun günümüzdeki yansımaları hiç kuşkusuz bugünkü yaşantılarımızın bütün yönlerini etkileyecektir. Erkek kadına gereksinimi olduğunun farkında, fakat son söz sahibi kendisi. Kadın onun büyük gereksinim duyduğu fakat arka planda olan bir varlık. Kadın, üremede payı bulunan, cinsel dürtülerin hedefi olan nesne; en iyimser nitelemelerle erkeğin "evinin kadını, çocuklarının anası" Üstelik bu nitelemeler kadına iltifat niyetine yapılmakta. Ne var ki bu yüceltmenin öznesi yine kadın değil. "Evimin kadını, çocuklarımın anası" diyen erkek, kendi iyelik duygusunu ortaya koymakta ve yine en önemli varlık kendisi olmaktadır. Evi gibi kadın da çocuklar da onun mülküdür.

Bu anlayışa yalnızca törelere dört elle tutunmuş, adeta töreler olmasa kendini boşlukta duyum-

sayacak olan eğitimsiz kırsal kesim erkekleri arasında rastlamıyoruz. Bu anlayış neredeyse aynı sıklıkla, yüksek öğrenim görmüş, büyük kentlerde ve eğitimli çevrelerde yaşayan erkekler arasında da egemen. "Işıklar sönünce bütün kadınlar birbirinin benzeridir," söylemi de yaygındır ve kadınları kişiliksiz, birörnek, erkeklerin isteklerini doyuracak bir nesne durumuna düşürmektedir.

Ancak, bu duruma düşürülmeyi baştan kabul eden, dahası cinsel nesne olmakla, erkekleri kolaylıkla baştan çıkarmakla övünen, bilinçli ya da bilinçsizce buna özenen, bu amaca yönelik giyinen, konuşan, davranan kadınların sayısının da azımsanmayacak kadar çok olduğunu belirtelim.

Kendini arka planın da arkasına atan kadınların sayısı az değildir. "O erkektir, yapar,"; "Erkeğim değil mi, döver de, söver de, sever de,"; "Babanız duymasın, sizi de beni de benzetir," vb. sözler, kadının erkeğe bakış açısını dile getirdiği gibi çocukların da bilinçaltına erkek egemenliğini adeta kazır.

Kadınlığı geriye itilmiş, itilmişliği bilinçaltına iyice kök salmış olarak yaşayan kadının yaşamında, geriye itilmişliğin yansımaları değişik biçimlerde görülür. Ya yukardaki örneklerde olduğu gibi kabullenir veya iyi kazanan kocasının parasını acımasızca olmadık şeylere harcar; ezilmiş kişiliğinin acısını çocuklarından çıkarıp bir bakıma kocasından, bir bakıma hayattan öç alır; evde öküzden sonraki sırada yer alan gelinken, kendisi kaynana olduğunda gelinini, bir zamanlar kendisinin bulunduğu yere iter; kız çocuklarını "Ağabeyinin sözünü dinle,"; "Ama o erkek, sen kızsın, kız olduğunu bil," gibi sözlerle büyüterek kızını daha küçücük bir çocukken kendi bulunduğu yere mahkum eder; kendi kendine işkence ettiğini düşündüren davranışlarla adeta "kadınlık" suçunu cezalandırır. Bunlara daha bir çok örnek ekleyebiliriz. Bu arada erkek evin dışındaki dünyada daha zengin deneyimlerle karşı karşıyadır. İstese de istemese de dünyasının sınırları genişler. Kadınınsa dünyası, kabul günleri, yemek tarifleri, moda konuşmalarıyla sınırlıdır. Koca, evde gitgide daralan dünyanın dışına çıkmak ister, evdeki en küçük sıkıntısını dışarda başka ilişkiler kurarak gidermeye çalışır. Ne de olsa "kadının alnının lekesi olan şey, erkeğin elinin kiridir." Ya da karısını artık beğenmez, bir yandan "çocuklarının anası" olduğu için, bir yandan parasal zorunluktan veya toplumsal, ailesel baskılardan ötürü ona katlanmak zorundadır. Bu "zorunda olmak" durumu erkeği daha da haşin davranışlara götürür.

Boyuna geriye itilen kadın bütün bunların acısını türlü yollarla bir yandan yakın çevresinden dahası kendi kendinden çıkarır, gerginleşir, çirkinleşir bir yandan da oğlunu dünyasının merkezine yerleştirir. Oğlan da tıpkı babası gibi yetişir böylece.

Bütün bunların bilincinde olan eğitimli ve bilinçli kadının durumu daha az acıklı değildir. Böyle bir kadın erkekler arasında bir ukaladır. Biraz daha bilinçli erkeklerse -tam bilinçli erkekten söz etmiyorum, onların sayısı çok azdır- bu kadın tipinden ürker, yarı bilinçli kadınlarsa onu kıskanır. Bilinçsiz kadınların dünyasının hepten dışındadır zaten. Onların gözündeki yeri "kadınlığını bilsin," noktasıdır. Böylece "elinin hamuruyla erkek işine karışan" bu kadın bir yandan hamurla bir yandan da "birey" olmakla uğraşır durur. Yalnızca "hamurla uğraşmayı" reddeden bu kadın tipi de bir çok bedeller ödeyerek yoluna tek başına devam etmeyi seçer.

Kısaca erkeğin "gerçek özne", kadınınsa "özne" durumuna yükselmesi gerekiyor. Oysa kadınlarımız henüz "özne" olabilmiş değillerdir. Erkeklerimiz ise özne olamadıkları halde özneymiş gibi görünmektedirler. Gerçekten özne olamayan ama özneymiş gibi görünen erkek asla yanında özne olabilmeyi başarmış bir kadına katlanamadığı için böyle bir birliktelik de dünyalar kadar sorunun kaynağı olmaktadır.

Bir de bunlara mutlu bir çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi yaşayamadıkları için, insanların kişi olarak özgür ve bağımsız bireyler olma yolunda gerek kendi içlerinden gerekse dıştan kaynaklanan çok büyük engeller ve zorluklarla karşılaştıklarını, dahası büyük çoğunluğun bu kavramlardan habersiz olduğunu eklersek yaranın ne kadar derin olduğunu görürüz. Böylece ruhsal ve beyinsel bakımdan gelişme çizgileri yazık ki epey aşağıda bulunan kişilerden oluşan ve bunların sonucu olarak herkesin, başkalarının yaşamlarına ellerini daldırıp karıştırdığı bir toplum söz konusu. Böylece bilinçli kişilerin de mutlu olması, ya da ruhsal bakımdan gelişip zenginleşmesinin önü tıkanmakta.

Toplumun çok geniş bir kesiminde bunlar yaşanırken bir grup kadın, erkek davranışlarına türlü tepkiler gösterir. Bu tepkilerin adına da "feminizm" der. Böylece her iki durumda da kadınlarla erkekler iki ayrı kutupta toplanır, birbirine kör ve sağır iki ayrı dünya oluşur. "Kadınlar öyledir, aldırma," ya da "erkekler böyledir, ne yapsan boşuna" söylemleri insanların başvurdukları son durağan çareler olur. Durağan, çünkü olduğu gibi kalbullenmek anlamını içerir bu tür söylem hem karşı yan için, hem de söyleyen için. İletişim kurma, birbirini anlama yollarını kapatır, tıkar. Ve böylesi bir burgaç, içine aldıklarını mutsuz ederek, dahası parçalayarak, ezerek döner de döner.

Böyle bir ortamda yetişen çocukların bu çemberden kurtulmaları çok büyük bir çabayı gerektirir. Yalnızca okuldaki eğitim de yeterli değil yeni kuşakların farklı yetişmesi için. Kaldı ki anaokulundan başlayarak bütün öğretmenler de yukarda anlattı-

ğımız koşullarda yetişmiş oldukları gibi, eğitim süreçlerinde pek azı bu zinciri kırabilmektedir. Genelde insanlar, yetiştikleri aile çevrelerindeki deneyimlerini, kendileri büyüdüğü zaman, hepsini değilse bile büyük bir bölümünü, kendi çocuklarına uygularlar. Hemen herkesin, yanlış olduğunu bile bile -doğrusunu kitaplardan ya da başka bir kaynaktan öğrenmiştir- kendi çocuğuna, annesinin veya babasının kendisine davrandığı gibi davrandığı zamanlar çoktur. Bir davranışın bilinçaltımıza işlemesi hiç de küçümsenecek bir olgu değildir. Bilinçaltımız tıpkı dipsiz bir kuyu gibi. Oraya yerleşip kök salan bir çok olumsuzluktan kurtuldğumuzu sanırız, yine de o kuyunun dibine ve duvarlarına sıkı sıkıya yapışmış tortular vardır hepimizde.

Erkek egemenliğini yıkalım derken, bu kez de kadın egemenliği peşinde olmamalı kadınlar. Erkek ve kadınların ayrı ayrı oluşturduğu kutuplar arasında güç dengesi şimdilerde erkekten yana. Bu güç dengesinin kadınlardan yana dönmesinin hiçbir yararı olmayacağı gibi, bu yeni durumun daha başka sorunların kaynağı haline geleceği kesin. İstenilen ödur ki, "sen", "ben"in yerini "biz" alsın; kadın ve erkeğin omuz omuza, -göz göze değil, birbirlerinin gözlerinin içine bakmak dış dünyayı görmemek anlamına gelir- elele, önlerinde açılan dünyaya, geniş ufuklara, iki çift gözle, bir çift yürekle ve bir çift beyinle bakmaları; içsel gücün, fiziksel gücün çok üstünde ve çok ötesinde olduğunun bilincine varmaları ve eşlerden birinin kendine tanıdığı hakları karşısındakine de tanıması; karşısındakine hak olarak görmediklerini, kendine de hak olarak görmemesi.

Bu fikri genelleştirirsek: Kendimize tanıdığımız hakları başkalarına da tanımak zorundayız. Ve başkalarına hak olarak görmediklerimizi kendimize de yasaklamamız gerekmektedir. İşte o zaman yaşamlarını böyle bir ilkeye temellendiren insanlar arasında yetişen kuşaklar başkalarına gerçekten saygı duyarak -büyüklerin önünde ayak ayak üstüne atmamak veya sigara ya da içki içmemek gibi göstermelik davranışlar değil, içten, özden gelen saygı- yetişecekler. Onlara demokrasi bilincini öğretmeye gerek bile kalmayacaktır. Çünkü o bilinci doğal olarak, yaşayarak öğrenmiş olacaklardır. Ve o zaman Oscar Wilde'ın dediği gibi demokrasi "Burjuvaların halkın karşısında vicdanlarını rahatlatmak için uyguladıkları bir rejim" olmaktan çıkacak, dünyamızda her türlü şiddetin kökü kazınacak, toplumun her kesiminin erinç içinde yaşadığı bir ortam yaratılmış olacaktır.

Bu bir ütopya mı?

GÜNAYDIN

anladığımda akşamdı
unuttum sabaha dek seni
gün aydın oldu
kahve kokuluydun
her sabah gibi yeni
her başlangıç gibi giz

kan çılgını bu sabahlarda saçların
derme çatmaydın
abideydin iki büklüm sadeliklere
teselli ederdim seni

artık ezildikçe keskinleşen
nefeslere sarıldım
kiremitlerimde zümrüt yeşili yosun
ne "mor çatı"yım ne de içindeki zariflik
al kendini sen savun

yuvarlanan bir çığ benzeri
eklendin kadınsı büklümlerin şifresine
beyazdın asiydin ve yok edici
taciz edildin, yıprandın
anaydın ırgattın ve sesin
o denli inceydi ki
ondan mı
ondan mı ne zamansız ne zamanlıydın

çamsakızları çiğnedim
iğne yapraklara aldırmayıp
ezildim, eridim, aktım
kökten zirveye taşındıkça
göç geçti, yol savuştu
bir mezrada can bulup
zambak oldu sularım

anladığımda akşamdı
uykuluydum yorgundum
sütünü içmişim iyi ki
yoksa asla sabah olmazdı
iyi ki "gün aydın" oldun

Ömer SERDAR

NEW YORK'TAN BAKINCA...

Ömer Naci SOYKAN

New York'ta kaşığı bir yerden, sapını başka bir yerden alacaksın. Demem şudur: Toplumsal gerçekliğe ilişkin her kavram, ait olduğu toplumda belli bir zamanda geçerlidir. Tersini düşünürsen, kaşık-sap ayrımı gibi komik bir duruma düşersin. Nereden nereye denmesin. Anlatacağım.

Geçenlerde New York'ta idim. Bu ikinci gidişim. Bu kez kırk gün kaldım. Bu süre, benim gibi nereye gitse hep kendi yurdunu gören biri için bile yeter sanırım, New York gibi bir kozmopolis'i (dünya-kenti) tanımak için. Yetmezse, kırk yıl da kalam yararı yok! New York'un bir dünya-kenti olmasıyla şunu demek istemiyorum: Bir dünya-kentini tanımak, dünyayı ya da dünyanın tüm kentlerini tanımak demektir. Değil bir dünya-kenti, her kent, her toplumsal yaşam birimi bir dünyadır ve ayrı ayrı tanınmalıdır.

Şeytan kışkırtıyor ama: Her bir toplumsal yaşam birimi bir dünya ise, bu birimlerin birbirleri arasında olan ayrım, onların karşılık olduğu, bir başka deyişle, onların resmi olan dünya'lar arasındaki ayrım kadar olacaktır. Bu doğru! Ama bu resimlerin her biri bir dünya resmi değil midir? Onların her birine neden aynı "dünya" sözcüğünü ad olarak veriyoruz, onlar **büsbütün** birbirinden ayrı şeyler ise? Öyleyse, bir dünya-kentini tanımak, üç aşağı beş yukarı tüm dünya kentlerini tanımak demek olmaz mı? "Üç aşağı beş yukarı"dan şunu anlıyorum: Örneğin, aynı doğa manzarasının birden çok resmi olsun. Her bir resim, hem aynı manzarayı göstermiş olmakla birbirine benzerdir, hem de onlarda ayrı renk tonları, ayrı bakış açıları vb. kullanılmış olmakla onlar, birbirinden ayrıdır. Ayrılıkları bir yana, onların her biri aynı manzaranın resmidir. Geldik mi şimdi Leibniz'in **monad**'larına. Doğrusu bu, hiç aklımda değildi. Ama madem sırası geldi, monad benzetmesine ilişkin birkaç söz etmeden olmaz.

Leibniz'e göre, her "monad" ("bir olan": yalın, artık bölünemez olan "birlik") ayrı dünyayı tasarımlar. Aralarındaki ayrım tasarımların ayrılığındadır. Tasarım'a da resim dememizin bir sakıncası yok. Buna göre, benim bakış açımdan söylendikte, bir toplumsal yaşam biriminin yansısı olan, bir kentin resmi olan dünya ile bir başka kentin resmi olan dünya arasındaki ayrım bir yana, her ikisi de "dünya" denilen aynı şeyin resmini verir. Varsın resimlerin renkleri vb. farklı olsun! Zaten bir New York resmi ile örneğin yine bir dünya kenti olan İstanbul'un bir resmi arasında da o kadar ayrım olacaktır; tıpkı her birinin farklı resimleri arasında olduğu gibi.

Biz yine New York'a dönelim. Bir gün bir çorba kaşığı almam gerekti. Ev araç gereçleri satan bir dükkana gittim. (Orada Avrupa'daki gibi -şimdi bizde de var- her şeyi satan büyük mağazalar yok.) Tatlı kaşığı buldum, ama çorba kaşığı bulamadım. Bunun için bana başka bir dükkanı önerdiler. Dahası, her zaman alışveriş yaptığım bir süpermarketten örnek getireyim. Reçel ile balın, bizim için, bildiğim adarıyla Avrupalılar için de aynı tezgahta bulunması *akla uygundur*. Ama bu durum, sözünü ettiğim süpermarkette böyle değildi. Demek ki bizim için akla uygun olan, Amerikan aklına uymuyor. Oysa akıl evrenseldir. Amerikan aklı başka, bizimki başka değil. (Descartes'ı anımsa!) Sorun akılda değil, yaşam tarzında. Daha da çoğaltabileceğim, verdiğim örneklerde görülen sınıflama ayrımları, farklı yaşam tarzlarından kaynaklanıyor. Her toplumsal-kültürel yaşam tarzı, kendine uygun sınıflama tarzına sahiptir. Bunlardan biri diğerinden daha iyidir ya da daha akıllacadır demek doğru olmaz. Önemli olan her sınıflamanın, eğer o yeni bir biçim olarak öneriliyorsa hedeflediği ya da var olan durum için kullanılıyorsa yansıttığı yaşam tarzı için en elverişli olanı olmasıdır. Bu yüzden, zaman zaman düşün dünyamızda tanık olduğumuz tartışmalarda, "Ama Amerika'da ya da falanca yerde böyledir." yollu bir kanıtlamanın tek başına hiçbir anlamı yoktur. Ancak yaşam tarzları, belli bir toplum-kültürde bile zaman içinde değişir. Örneğin, şimdi artık resimlerde gördüğümüz, İstanbul'un berberleri, şıracı, yoğurtçu ve benzeri esnafı artık yok; onlara ilişkin yaşam durumları da. Omuzunda asılı tepsisi, elinde çıngırağı ile yoğurtçu, kapının önünden geçmiyorsa, cumbadan "Yoğurtçu!.." diye seslenen hanım da olmaz elbet. Zaten cumba mı kaldı ki! Biraz daha eskiye gidelim. Biz artık iki yüz, hatta elli altmış yıl önceki atalarımız gibi yiyor içiyor, giyinip kuşanıyor değiliz. Sokakta yürüyüşümüz bile değişti. Yaşam tarzımızdaki değişikliklerin, diğer toplumlara göre, çok hızlı olduğu doğrudur. Bunun iyi mi kötü mü olduğu tartışması bir yana, bu ve benzeri değişikliklere bağlı olarak kültürel kimliğimizin sürekli değişmekte olduğu bir olgudur. Değişime sözüm yok. Moda deyimle küreselleşen dünyada hemen

her toplum, kimi az kimi çok ister istemez sürekli değişmede. Belki de bizim değişim konusunda kazandığımız esneklik, bir anlamda bağışıklık bile sayılabilir. Ama bunun bir yerde biraz olsun durulması gerekmez mi?

Demek istediğimi biraz daha açayım. Birçok kez yazmıştım: "Kültürel kimlik", birincisi devingen, ikincisi durağan iki kavramdan oluşan bileşik bir kavramdır. Kültür elbette sürekli değişen, yeni biçimler, renkler, tadlar alan bir fenomen (görüngü). Ama kimlik öyle değil. O, bir özdeşliği dile getirir. "Kim?" sorusu, yöneldiği kişi ya da grup hakkında daima, belli, kesin bir yanıt bekler. Buna göre, bu iki kavramı bir araya getirip "kültürel kimlik" dendiğinde, o zaman hem değişebilen, ama hem de az çok sabit kalabilen bir kavram içeriği elde edilmiş olmalıdır. Bundandır, yukarıda "bunun biraz durulması gerekir" deyişim.

Bu saptama ve açıklamalardan sonra, şimdi ülkemizin güncel bir sorununa geliyorum. Düşün ve siyaset gündeminde birkaç on yıldır tartışılıyor: Kürtlere ya da hem Kürtlere hem de diğer önemli sayıdaki etnik gruplara "azınlık" diyelim mi, demiyelim mi? Sorunun, ikincisi birincisinde temelini bulan biri kuramsal, diğeri pratik-politik iki yönü var. Başlıca olarak bu sırayı izlemekle birlikte, iki yön arasında gidip geleceğim.

Bizde "azınlık" denince, devletin temelinin atıldığı Lozan Antlaşması akla gelir. *Lozan*'da bilinen üç azınlık vardır; Kürtler bunlardan biri değildir. Şimdi sorunun can damarına geliyorum. Ama örneğin, bizim de katılmak istediğimiz AB'nin en güçlü ortağı Alman Federal Cumhuriyeti'nin temelinde *Lozan* var değildir. Dolayısıyla orada "azınlık" ("Minderheit") kavramı, bizde olduğu gibi devletin temeline ilişkin politik bir içeriğe sahip değil, fakat genel bir kavram olarak basitçe şöyle anlaşılır: Bir toplumda sayıca azınlıkta olan diğer gruplar. Bu ayrım da devletin resmi dili dışında başka bir anadil esasına dayanır. Bu yüzden gerçekten iyi niyetli Alman aydınları, bizim Kürtleri azınlık saymayışımız konusundaki duyarlığımızı anlayamıyor. Kendilerinde bildiğim kadarıyla on beş civarında "azınlık" var. Her biri kendi dil ve kültürlerini okullarda öğrenebilme olanağına sahip. Gerçi bu durum orada önemli toplumsal sorunların yaşanmasına neden olmuyor değil. Çünkü bu grupların ortak dil Almancayı ne ölçüde bildiği, hem o gruplar için hem de Almanlar için sorun. Ama ne yönden baksanız, "azınlık" sözcüğünü Almanca'ya çevirdiğiniz zaman, bu, devlet için tehdit ya da tehlike oluşturabilecek bir kavram değildir.

Şimdi de birincisiyle bağlantılı olarak, bir ve aynı kavramın ayrı toplumlarda farklı algılanmasına bir başka örnek olarak "Milliyetçilik"i ("Nasyonalizm") alalım. Bu kez benimseme bakımından, Almanya'da ve tüm Avrupa'da bizdekinin tam tersi bir durum söz konusudur. Çünkü bizim Almanlarınki gibi bir "Nazizm" ("Nasyonal Sosyalizm"+"Ulusal" ya da "Ulusalcı Sosyalizm") geçmişimiz yok. O yüzden biz "Milliyetçiliği" ("Ulusalcılık" veya "Ulusçuluk" ya da "Atatürk Ulusçuluğu", hepsi aynı kapıya çıkar.) hâlâ matah bir şey sanıyoruz, son zamanlarda bu konuda en azından aydınlarımız arasında epey yol alınmış olmasına karşın. Oysa yalnız Alman değil, herhangi bir Avrupalı aydın "Milliyetçilik" denince, tüyleri diken diken olur. Çünkü Alman Nasyonalizmi, yalnız Almanlara değil, diğer Avrupalılara da dehşetli yıllar yaşatmıştı. Milliyetçilik, Avrupa toplumsal bilincinde daima o yılları çağrıştırır. Zaten bir kavramın anlamı da onun yaptığı çağrışımdır.

Amerika'da ise durum, milliyetçilik konusunda, Avrupa'dan çok bizimkine benzer. Ama azınlık kavramı, orada bizdeki gibi tabu değildir. Bu da yine Amerikan toplumun yapısından kaynaklanır. Gerçi görebildiğim kadarıyla Amerika'da azınlıklara tanınan kimi hakların onların pek de lehine sonuç verdiği söylenemez. Bu yüzden onların toplumun üst katmanlarına çıkamadığı bir gerçek. Kuşkusuz başka nedenler de var. Konunun daha ayrıntılı bir çözümlenmesi gerekir. Bu da kimi izlenimlerimi anlattığım bu yazının sınırlarını aşıyor.

Özetle yine başta söylediğimize geldik: Toplumsal içerikli her kavram, ait olduğu toplumda doğru anlamını bulur. Bu kavramlar için genel geçer bir doğruluktan söz edilemez. Ancak mantık-matematik terimlerinin ("Terim" yerine "kavram" demeyişime dikkat edilsin!) genel geçer birer tanımı vardır. Zaten bu terimler, tanımlarıyla var olurlar. Deneysel doğabilimsel kavramlarda bile uzlaşım yaklaşıktır, matematikteki gibi kesin değil. Çünkü onların matematiksel tanımı olmayanlarında da tıpkı günlük dilin kavramları gibi algısal içerikler vardır. Hatta bu kavramların bilimsel uzlaşımı sakatlamaması için daima Latince gibi, "ölü" dillerden elde edilmesi de bu nedenledir. Çünkü yaşayan dildeki sözcükler, zaman içinde anlam değişimlerine uğrarlar. "Ölü" sözcükler, anlamlarını çağrışımlarla değil, uzlaşımsal tanımlarla elde ettikleri için, bilimsel dilde iletişime zarar vermezler.

Toplumsal-kültürel kavramlarla yapılan tartışmalarda kanıt getirmede gelişmiş toplumsal örnek olarak öne sürmenin, eğer değişim, ilerleme onaylanıyorsa, büsbütün yanlış olacağı söylenemez. Ama burada kanıtlamanın genel geçer bir doğruluğa dayanmadığının, daha çoğu işlevsel, uygulayımsal bir karakterde olduğunun gözardı edilme-

BEN SENDE GÖKYÜZÜNÜ

seni düşünmek
düşünmektir ışığa toplanan kelebekleri
denizin kokusunu ve rüzgarı
rüzgarın geldiği yerdeki dinmişliği
sarhoşluğu, varacağı yerdeki

bir akşamüstü yalnızlıktan sakal salıp
çiçekler ve çocuklar ve kuşlarla çekip gitmek
halat çözüşü bir vapurun
insan seline karışmak boşluğa akan caddelerde
salkımsaçak güz yağmurlarında ıslanmanın ozanlara özgü avuntusu

seni düşünmek, tohumlaşması şiirin
katmerlendikçe ürküttüğümüz yarasa karanlığı
boyun kırdıkça uzandığımız güller
seni düşünmek uçurtam tarlaları
göğe kendi ellerimizle ektiğimiz

bak
dinle
üşüyor yeldeğirmenleri

övütülünce aşk, kana belenince zambak aklığı
ayakizlerimiz silinir kıyılardan
tortusudur kalan eski yönelişlerin
nice uslanmamışlığı döller, içimizdeki

Ve yeldeğirmenlerine doğru serperiz adımlarımızı
ışığa toplanırken gecenin kelebekleri

Soner PARLA

mesi gerekir. Ayrıca "örnek alma" üstüne de daha titiz davranılmalı. Kendi örneklerimizi, standartlarımızı yaratacaksak -buna mecburuz-, her şeyden önce kendimize bakmalıyız, gözümüzü dış dünyaya kapamaksızın. Aksi halde hep birilerinin ardı sıra gitmekten kurtulamayız. Bu birileri eskiden Fransa idi şimdi Amerika. Sen kendi ölçülerini oluşturmazsan, daima dışarıdan ölçü ithal etmek zorunda kalırsın.

Dünyaya hep iki açıdan bakılıyor. Birileri yukarıdan, diğerleri aşağıdan. Gerçekten küreselleşme olsaydı, böyle doruklar ve çukurlar olmazdı. Bugünkü dünyanın doruğu New York'tan bakınca Türkiye görünmüyor. Yalnız Türkiye mi? Japonya ve bazı Avrupa ülkeleri dışında hemen hiçbir yer görünmüyor. Onların görünmesi için oralarda büyük felaketler olması gerekiyor. Demek ki dünyayı tanımak için ona New York'tan bakmak doğru değil. Ben zaten dünyayı değil, New York'u tanımak için oraya gitmiştim. Onu da beceremedim. Başlığına, hatta içinde onca "New York" sözü geçen yazının kendisine yüzünden bakıp, onu anlatacağımı sananlara son bir sözüm var: New York, yalnızca bir temsildi, söz misali yani. İnsan gözünde olanı görür.

İNSANSIZLAŞTIRMA MANZARALARI

Ali FİL

Anımsatma: İnsanlık Şiirle Başlar

Bir toplumun, hatta bir kabilenin bir dili olacağına göre bir edebiyatı da vardır. Topluluk halinde iş görme bilincinin kazanılmasıyla kendini gösteren iş türküleri, şiirin temel edebiyat türü olarak toplum olgusundan çok önceleri ortaya çıktığını gösterir. Doğadaki ritmi algılamasıyla, belki de insan kültürel bir varlık olmaya başlar. Bedeninin de bir ritmi olduğunu, yine belki de bir iş görürken; kol ve bacaklarındaki uyumla, bunlara eşlik eden bilinçsiz olarak çıkardığı sesler yardımıyla anlamıştır. Tüm sanatların tözü niteliğindeki şiire giden yola, insanın doğadaki ritmi yaşamında işlevlendirmesiyle mi girilmiştir? George Thomson'ın ilksel topluluklar üzerindeki kimi araştırmaları, bir bakıma bunu temelli bir anlatımla ortaya koyar.

Toplum olma kültürü de insanın geçmişe, doğayla ilksel ilişkilerine dek açıklanamaz bir nitelik taşımaz. Şiirin ilksel örnekleri, belki daha bir bedensel devinimlerin sessel yansılanmasına dayanır. Sonraları, işbölümüyle, şiir/edebiyat maddi yaşamdan tümüyle kopup ayrı bir iş haline mi gelmiştir? Günümüz toplumunda gittikçe daha bir böyle olmaktadır. Yaratı süreci, sanat yapıtının metalaştırılması yoluyla tümüyle kontrol altına alınmak istenmektedir. Sanat yapıtının metalaştırılması sürecinde çok satmayan yazarın yeri yoktur. Çok satmak için de özgür, özgün, yaratıcı olmak gerekir mi? İyisi mi iyi iş yapabileceğiniz yayımevlerini ürkütmeyin. İyi döşenmiş büronuza kapanıp sanat, felsefe metinleri okumanız; metinler arasında yeni, çarpıcı ilişkiler kurmanız daha çok işinize yarar. Bir şey daha var: Bir zaman sonra yayımeviniz İngilizceye çevrilebilir metinler "üretmenizi" isteyecektir. Tümüyle küreselleşene dek Türkçeyle böyle idare edeceksiniz. Başka yolu var mı?

Kent Meddahlığı

Bir zamanlar insan tüm gücünü doğaya karşı kullanırdı. Hatta tek başına yetersiz kaldığını görüp topluluklar oluşturdu, toprağı ekip biçmeye başlayınca toplu yerleşime geçmek zorunda kaldı. Şimdi bu yerleşimlerden bazılarında on milyondan fazla insan yaşıyor. Kendimizi bu kentlerde daha mı güvende görüyoruz? Ne mutluluk ki insan, mamutlarla, yaban öküzleriyle savaşımından galip çıktı. Şimdi ise düşman farklı yerde, boynuzlarını sivriltmiş karşısında durmuyor.

Kalabalık bir kentte gezintiye çıksa binbir tehlike onu bekliyor. Gün gelir bir tarlada ölüsü bulunur ve tv'lerde "az sonra, az sonra" diye sunularak başına meraklı kalabalıklar toplanır. Birazdan nasıl olsa kalabalık oraya niçin toplandığını unutacak. Bu dakikada her evde bir Panayır yeri çoktan oluşturulmuştur. Meddah da kente indikten sonra Eminönü'nde öyle yapardı: Gösteriye en heyecanlı yerinde ara verir çantasından ilginç ilginç mallar çıkarırdı. Bir şey almaya ikna edilemeyenler de çoğu zaman oradan ayrılmaz, gösterinin devamını beklerdi. Olsun zararı yok. Meddahın arkadaşları, onların ceplerini yoklamadan bırakmazdı nasıl olsa. Köyden kente inen vatandaş, böylece meddahını da yanında taşırdı. Uzun kış gecelerinde köy halkını eğlendirmekten başka bir amaç taşımayan meddah, Yeni Cami'nin önünde huy değiştirmiş, genişçe de bir kadro kurmuştu. (Lise son kitaplarım için babamdan zar zor kopardığım beş yüz lirayı anımsadım nedense. Yıl 1979, Mısır Çarşısı arkaları.) Şimdilerde Meddah, işin çapını en az, dekor olarak kullandığı oymalı bastonunun boyu kadar kalınlaştırdı. Halkın merakı da o oranda arttı. "Az sonra, az daha" derken çayırda bulunan ölü,haberlerin sonuna doğru ekranda gösterilir. Meraklı kalabalığın cepleri teker teker yoklanmış, meddah bu noktada perde arası vermiştir.

Meddah hepimize çok ciddi gösteriler sunmaya devam edecek.

Az Sorunlu İnsanın Yükselişi

Dünya çapında bir felaket olmazsa evrim, insan denilen organizmayı her koşula uyarlıyor. "Az sorunlu insan"ın ortaya çıkışı da organizmamızdaki evrimsel yeteneğin ne denli geniş açılımlı olduğunu ortaya koyması açısından ilginçtir. Nedir bu yeteneği kazanmış olmanın günümüzdeki gözlenebilir ölçütleri? Çok az bir kısmını sıralayalım: Şiir ya-

zıp şiir okumamak. Yalnızca piyasa yapmış kitapları okumak (Kitap okumaya hiç alışmamış olanlar bu kategoriden muaftır). Üniversite mezunuysa meslek odasının lokalinden başka yerde okey oynamamak. Günümüz sinema filmlerini patlamış mısır yiyerek sinema salonunda izlemek ve arkadaşlarına uzun uzun anlatmak, bunu sanatla ilgili olmanın bir ölçütü sanmak (Kötü havalarda dizilerle de idare edilebilir). Oy verdiği siyasi partinin diğerlerinden önemli ayrımları olduğuna inanmak. Kürt-Türk kırışmasında iki ayrı taraf olduğunu sanmak. Toplumsal anlamı olan bir ödülü iyi niyet duygularıyla kabul edecek denli "saf" olmak...

Bir de hava koşullarından yakınır gibi yolsuzluklardan yakınması var bu türün. Yolsuzluk denilen şeyi bir politikacının devletin olanaklarını haksız yere kullanması ya da yandaşlarına kullandırması olarak algılıyor. Yasalara uygun kullan(dır)masının en aptal kafada bile bir inandırıcılık sınırı var tabii. Politikacı bütün bir halkı yolu üstüne dizer, gerektiğinde kendini alkışlattırmaz bile. Bunu seçmenlerden iyi bilecek değiliz. O gün havada nedense bir ağırlık vardır, ağırlığın da ağırlığı halkın vekilinin meydandakilerin birkaç metre kadar üzerinden ufka doğru yönelen bakışlarında yoğunlaşmıştır. Kendini bilen, beş-on saniyeliğine de olsa bu "sükût"un anlamı üzerinde hiç düşünmez. Düşünmemelidir de. Çünkü sükût, sükûtu doğurur ve birazdan bir alana ekilecek umut tohumlarının en belalı düşmanıdır. Alkışlar hemen ardından patlayacağından sükût de bütün kafalar da dağılır. Artık nutuklar alkışları ateşlemiş, hiçbir etik-politik ayrımı olmayan rakipleri suçlama görevi yerine getirilmiştir. Meydanda toplananlar, toprağı ekip biçmelerindeki sarsılmaz düzeni, mevsimlerin her yıl birbiri ardınca sıralanmasını akıllarına getirip rahatlarlar. Gün ortası kararmış bir havanın bardaktan boşalırcasına yağmur getirmesi, ardından doğanın güllük gülistanlık olması alıştıkları bir şeydir. Artık, bağ, bahçe, ev ve iş yerlerine mevsimlik sorunlarından arınmış olarak dönebilirler.

Kent stadındaki bir futbol maçı, bir pop konserinin çare olamadığı "az sorunlu" kafalar da böylece doğal düzendeki işleyişine geri döner. Politikacı ise memleketinde -kaygılandığı anlamda- hiçbir şeyin değişmediğini bir kez daha görerek ülkenin her tarafına dengeli biçimde "yayıldığı" söylenen iktidarına döner.

Ritim ve Politika

Politikacının, seçmenleriyle kurduğu umut-alkış iletişimi, doğadan edinilen ritim duygusunun günümüzün bir toplumsal ilişkisine uyarlanışı olarak düşünülebilir mi? Bu, uzman toplumbilimcilerin ilgisini çekebilecek bir soru gibi gözükmediğinden kendi sorumuza kendimiz "evet" diyelim. Şöyle: Politikacı güzel konuşamasa bile, hemşehrilerinin hoşuna gidecek konuşma stilini deneye yanıla birkaç seçim döneminde geliştirir. Hemşehrileri de vekillerinin sözün neresinde alkışlanmak istediğini iyice bellemiştir artık. Bu, toprağa yeni ekili tohumları yemeye gelen kargaya teneke çalarak eşlik etmek gibi bilinçli bir eylem değil. Bilinç ürünü değilse, bir uyarlama da değildir. Koşulların hazırlamasıyla kendiliğinden oluşmuştur, yani ilksel dönemlerdekinden çok da ayrımlı olmayan bir uyarlanmadır.

Günümüzde gazetelerin ve tv gibi türevlerinin bu tip "rutin" olayları yansıtışı, tümüyle iktidarın memlekete "yayılışıyla" belirlenir. İktidar dediğimiz de bir ya da birkaç partiden oluşan hükümet değil ki. Tüm yürürlükteki yasal ve görünmeyen yasal düzenektir. Vitrininde kalın ciltli yasa kitapları sergilenen söz konusu düzenek, temel varoluş nedenini yitirmeden ülke içindeki ve dışındaki değişken koşullarla belirlenir. Dediğim gibi, belirlenmenin bir ölçütü vardır, o da üretim araçlarına egemen olanların egemenliğine bir zarar gelmemesi, aksine değişim / gelişim dediğimiz şeyin bu egemenliği pekiştirmesidir. Yasallığa bunun için gerek vardır. Gerçek anlamda yasadışılık nasıl silahlı güçler gerektiriyorsa yasalar da silahlı güçler gerektirmektedir. İktidar, yasalar ve silahlı güçler arasında eşgüdümsel bir uyum vardır, düzenek ne denli ritimli işlerse o memlekette o denli az sorun çıkar. Kimi zaman bu, memlekette ekonominin, buna bağlı olarak demokrasinin iyi işlediğine de yorulabilir. Belki söz konusu durumlarda halkın inanma eğilimi doruk noktasına yükseldiğinde demokrasi altın çağını yaşar. Bilemeyiz, halkın ne denli mutlu olduğuna yalnızca toplumbilimciler karar verebilir.

Yine de Toplumsal Evrim

İlksel insanı toprağa gittikçe bağlı kılan yerleşik yaşam, düzenleyici bir akıldan çok, deneme yanılma sürecinin bir uğrağıydı. Yerleşik yaşama geçişle insan kendi bedenini, akılsal gücünü tanımada daha uygun koşullar elde etti. Bundan sonra yaşamını doğayla ilişkilerinden çok yaşadığı topluluk içindeki ilişkilerin belirlediğini söylemek yanlış olmaz. Kültür de topluluk halindeki yaşamın gittikçe daha bir çeşitlilik, düzenlilik getirmesiyle artık açık olarak belirmeye başlar. İşbölümü ve buna bağlı olarak kimi iş kollarının topluluksal işlevi sayesinde önem kazanması, bu işleri görenleri ayrıcalıklı bir konuma yükseltir. (İşbölümü ve bir sonucu olan toplumsal statü günümüz toplumunu da biçimlendirmeyi sürdürmektedir.) İşbölümü toplumsal yaşamın bir gereği olup çıkmıştır. İstense de önüne ge-

çilemeyeceği söylenebilir. Kimi işleri yapanların daha önemli görülmesi de toplumsal sürecin kaçınılmaz sonuçlarından biri olarak düşünülebilir. Sürecin "önemli" nitelemesine konu olan yeni yeni çevreleri, grupları birer güç olarak göstereceği de açıktır. Günümüz toplumuna gelinen sürecin temel belirleyicilerinden ilkini bu oluştursa gerek. Başlangıçta, bir gücü eline geçirdiğini görenlerin diğer güç sahipleriyle savaşımı, yengiler; daha büyük güçleri ve buna bağlı olarak toplumsal iktidarları ortaya çıkardı. Toplumsal iktidarsa üst yapı kavramını, yani devleti ortaya çıkarmıştır. Güçlü, toplumca gereksinilenlerin kontrolünü elde tutmak için örgütsel bir yapıyı sürekli dayatmış, en son teknoloji ile donatmaktan geri durmamıştır. Söz konusu süreç güçlüyü gün geçtikçe daha örgütlü, dolayısıyla da daha güçlü yapmıştır. Zayıf ise doğasal seçimin (doğal seleksiyon) elemesinden günümüze dek kurtulmayı zar zor becerebilmiştir.

Ara sonuç: Toplumsal evrimin kesintiye uğramaması için sivil toplum örgütlerinin Avrupa'daki örnekleri koşutluğunda her tür gelişmemiş ülkede de yaygınlaşması gerekmektedir. Toplumsal evrimin kontrolden çıkmaması için, örgütlü işçi sınıfıyla sürekli takviye edilmesi gerekir. Böylece hem herkes kendini iktidarda duyumsayacak hem de çalışanlar, yalnızca bir vidayı sıkmakla kalmayıp küreselleşmeye düzen ayarı yapacak, üretim sürecine yabancılaşmaktan da kurtulacaklardır. Dünya üzerinde yeterince kaynak vardır, çalışanlar kaygılanmamalı.

Tümüyle Toplumsallaşanlar

Şimdi, kafama takılan ve epeydir nasıl bir yazıya iyi gider diye düşündüğüm kimi örnek-gözlem-yaşantılarımı sunuyorum. (Kabul ediyorum, yazının burasında, öncesiyle ilgininde bir postmodernlik var.)

Varlık edebiyat ve kültür dergisinin (derginin kendini ifadesi böyle) ayda kaç tane sattığını bilmiyorum. Her sayıda kaç yıldır yayımda olduğunu okurlarına duyurur da, yarattığı kültür-sanat izleyicisinin niceliğine hiç değinmez. Kamu kuruluşlarının sürdürüm desteğine karşın biz yine de beş bini geçmesinin zor olduğunu düşünüyoruz. Öyle ya da böyle *Varlık*, yayımı kesintiye uğramış olsa da, kimi dönemlerinin yayın politikası önemli ayrımlar barındırsa da Türkçedeki en uzun soluklu ve okur açılımı en geniş dergilerden. Dil ve edebiyat öğretmenlerinin, gerek orta öğretimde gerek yüksek öğretimde öğrencilerine izlemeyi en çok salık verdikleri kültür-sanat dergisi de *Varlık* olsa gerek. Belki dergi, bu genel kabul görmüşlüğün etkisiyle popüler edebiyata fazla yer ayırıyor, ama belirli bir niteliği korumayı ilke edindiğini de izleyen herkes söyleyecektir.

Sıraladığımız nicelik ve nitelikleri bir arada bulunduran *Varlık* dergisinin ülkemizde en çok satan kültür-sanat dergisi olması da yüksek olasılıktır.

Derginin aylık satışını tahminimin iki bin üstüne çıkararak yedi bin olarak düşünelim. Kültür Bakanlığı, diğer her tür kültür kurumunun satın aldıkları, protokole gidenler de iki bini bulur. (Yalnız şurasını açıklayalım, kimi kamu kurumlarına alınan dergiler, poşeti hiç açılmadan depoya gönderilir. Kamu kurumu okulsa depo, kitaplıktır. İstanbul'un neredeyse Cumhuriyetle yaşıt liselerinden birinde görev yaparken, elli yıllık, formaları hiç açılmamış yüzlerce yayına rastlamıştım.) Geriye kaldı yine beş bin. Yaklaşık İstanbul'da görevli edebiyat öğretmenlerinin sayısı kadar. Demek ki on binlerce Türkçe-edebiyat öğretmeni, öğretim üyeleri, yazarlar, şairler (ki dört bin kişinin şiir yazdığı söyleniyor) Varlık'ı izlemiyor. Bilinçli olarak *Varlık* okumayıp başka kültür-sanat dergilerine yönelen önemli bir kitle mi var? Örneğin, *İnsancıl* dergisi on yılı aşan bir süredir özgül kültür-sanat politikasını paylaşabileceği bir okurun peşinde. Edebiyatla, felsefeyle yakından ilgili olduklarını sanan on binlerce üniversite mezunu *İnsancıl*'ın adını bile duymamıştır. *Varlık*'ın adını okul kitaplarında, orada burada görmüştür, o kadar... Oysa bakıyorum lise öğrencileri bile ekonomi dergisi okumaya başladı. Oğlum, ileride ne olmak istiyorsundiye sorunca, para nerede ben orada diye duraksamadan yanıtlıyor. Eğitimin özelleştirilmesi sürecinde öğrenci, öğretmenini babasının şirketinde çalışan herhangi bir ücretli gibi görmeye de başladı. Bir şiiri sınıfta okumak, üzerine tartışmak öğrencilerin azımsanamayacak bir kısmı için gülünesi bir durum aldı. Uzun etmeye gerek yok, bundan sonra insan yetiştirmek için özel laboratuarlar oluşturmak gerekecek. Okullarda, toplumda insan yetiştirme umudu çoktan geride kaldı.

Biz yine asıl konumuza dönelim. Yaklaşık on bin kadar kültür-sanat izleri, kültür-sanat dergilerini izleme gereğini duymaktadır. Kimi beş-on dergiyi birden izlerken kimi de her ay ayrı bir dergi alıyor olabilir. Hepi topu on bin kişi işte. (Kitapları yetmişseksen bin satanlar, nasıl bir okur yarattıklarını görüp övünebilirler.)

Sıra geldi itiraflara.

Acı Bir İtiraf: Son on yılı İstanbul'da olmak üzere edebiyat öğretmenliğimde on beşinci yılım. Yine son ikisi İstanbul'da olmak üzere dört okulda görev yaptım. Yirmiden fazla Türkçe-edebiyat öğretmeniyle aynı öğrencileri paylaştım. Bulunduğum bütün resmi eğitim ortamlarında yalnızca iki edebi-

yat öğretmenin kültür-sanat dergisi izleme alışkanlığı olduğunu gördüm.

Bir anı: Beyoğlu'nda bir lisede görev yapıyordum. Görev yerim Beyoğlu Öğretmen Evine yakındı, sık sık uğrar olmuştum buraya. Özellikle akşamları geldiğimde birisini sürekli bir kitaba eğilmiş ya da bir şeyler karalar bulurdum. Bir akşam rastlantıyla yakın masalardan birine oturmuşum, okuduğu kitabın eski ciltli, yaprakları iyice sararmış olduğunu görünce merakım daha da arttı. Ciddi bir araştırmacı, en azından kitapları notlar alarak, satır aralarıyla da okuyan, o kırk yılda bir rastlanabilen nadir türden biri olmalıydı. Okuyor, kurşun kalemle küçük kağıtlara notlar alıyor, sayfa aralarına yerleştiriyordu. Kara kapağına kalem iliştirilmiş defter de masanın üstünde bekliyor, beş-on dakikada bir de ona not düşülüyordu. Nasıl olduysa bir akşam ortak arkadaşımız sayesinde kendisiyle tanışma fırsatı buldum. O da bir edebiyat öğretmeniymiş. Konuşmanın akışı içinde yavaş yavaş merakımı giderecek sorulara geldim. Divan şiirinin başlangıç dönemine ait Osmanlıca bir divanı günümüz Türkçesine çeviriyormuş. İ.Ü. Ed. Fak. Doktor teziymiş bu. Bunları duyunca, hem sevindim, hem de Osmanlıcayı gereği gibi öğrenememenin eksikliğini bir kez daha duydum. Söz sözü açtı, merak giderme girişimim bakın nelere patladı: Yedi yıldır İstanbul'da öğretmenlik yapıyormuş, yalnızca bir kez tiyatroya gitmiş, o da oyun kendini çok sıktığından bitiremeden salonu terk etmiş (Sorarak çıkardığım kadarıyla Taksim Sahnesinde Shakespeare'in oyunlarından biri). Edebiyat dergilerinden de söz ettik. Öğrenciyken aldığı Türk Edebiyatı dergisinin birkaç sayısı evinde hâlâ bulunuyormuş. En son öğrendiğim şey ne oldu biliyor musunuz! Birkaç ay sonra Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak mezun olduğum bölüme edebiyat doktoru olarak gidecek!

Üniversitedeki öğretmenlerimin çoğunu gözümün önüne getirdim, çok hayretler içinde kalmanın Dr. arkadaşa haksızlık olacağına karar verdim.

İkinci itiraf: Bir gün gelir de herkesi toplumsallaştırabilirsek okur sorunumuz da kendiliğinden ortadan kalkacak. Kitap satışları mı? Katlanarak artacak.

Son sonuç: Baştan ayağa toplumsallaşmak, evrimleşmeyi tümüyle engellemez. Hatta teknik donanımınız yerindeyse durduk yerde küreselleşmeniz bile işten değil.

İHANET

İhaneti gördüm
insan kılığında dolaşıyordu
çiçekleri kopardı
dalları kırdı
talan etti bahçeyi

ben bir kapının ardında
yağmuru bekliyordum

gördüm
yalpalayarak gidişini...

Berrin TAŞ

YAZINIMIZDA KİMİ ÇİRKİN AYKIRILIKLAR

İsmet Kemal KARADAYI

Ülkemiz yazınının, Dünya yazınını çok gerilerden izlediğini ileri süremem. Yüzümüzü ağartan gerçekçi, toplumcu, güçlü, çağdaş, yeni ve etkin yapıtlarımızın, düşün-sanat ürünlerimizin sayısı az değil...

Ne ki, politikamız denli olmasa da, "basınımızın ve edebiyat dünyamız"ın içi son elli yılda, her türlü gelişmeyi önleyen şu ilkel "şark kurnazlıkları" ya da "bizans oyunları"nın örnekleriyle dolduruldu... "Payıtaht"lardan, "dükalık"lardan söz açıldı; oraların ulufe'leri, koltuk'ları, nişan'ları vb. kabul edildi, nice "mihnet"lerde bulunuldu... Tepeden bakıldı "taşra"lara ve "varoş"lara. O taşra'lar ve varoş'lar ki saf Anadolu'ydu... Üstelik de bunları yapanlar, hem kendilerinin nereden nasıl geldiklerini unuttular, hem de oraları tam görmedi, tam anlamadılar. Tek tanıdıkları onların, kimi "baş"lar, "patron"lar, "sponsor"lar ve adları "üstad"lara, "muazzam"lara, "muharririn"lere, "post-star"lara çıkmış olanlardı...

Dev aynaları, cadı süpürgeleri kullanılıyordu; gizli yerlerde el etek öpülüyordu... Geçerli olan, sessiz kalmış gerçek değerler ve onların etkili, kalıcı ürünleri değil, kayırıcı ve salt duygusal tanıtımlardı artık; sadece yandaşlık, yüzeysellik! Kapalıda kızgınlık ya da kıskançlık, açıklarda dışlama ya da kötüleme dolaşıyordu hep... Ve git git, birilerinin çanağını gagalayanlar, kirlenmiş gagaları birer birer temizlemeye çalışanlar, parasal ya da "duygusal" (!) yanaşmalar çoğalıyordu...

Gözümüzü açmalı, gözlemlerimizi iyi yapmalıydık.

Şiirimiz, öykümüz, denememiz, günlüklerimiz... eğitime, hukuka, felsefeye, değişik alanlara ilişkin incelemelerimiz, değinilerimiz var; onlar kimi okuyuculara az da olsa ulaşıyor. Evet, "az da olsa"!.. Neden mi? Duyurumuz, tanıtımımız yapılmıyor, yaptırılmıyor; "vitrin"lere, "en yeni"lere, "çok satanlar"a çıkmıyor, çıkarılmıyoruz; kimi kendini bilmezlerce de azımsatıcı çekiştirmelere, azgın saldırılara, yayın engellerine uğratılıyoruz...

Eh, çat kapı değilsek, eşik aşındırmıyorsak, köşebaşlarını tutmamışsak, ünlü yayıncı ve yöneticilere taşınıp durmamışsak, çabucak nasıl tanınıp okunacağız, "arka"mız yok, nasıl "adam" olacak ve "kuyruk"lanacağız ki?..

Selim İleri, bakın ne güzel anlatmış: " Okur, okuyacağı kitabı kendisi seçen, edebiyattan haberli, kişisel beğenisi gelişkin, farklı bir okur. Bugünün iğrenç en çok satanlar listelerinin vurgunuyla çarpılıp kalmamış bir okur... Sonra bu okur usul usul kenara çekilmek zorunda kaldı. Yeni bir okumaz ya da okuduğunu anlamaz okur portresi belirdi. Moda kitapları okumak yarışında başı çeken yeni okur, Türk edebiyatının, Dünya edebiyatının başyapıtlarından habersiz gibime geliyor... Bizdeki falanca filancanın koyu hayranı... Öteki terbiyeden gelen okurlarsa, gerçek sanatın koruyucuları olarak sessiz sedasız yaşıyorlar..." (Adam Sanat, Ocak 2001).

Umar ve öneriler mi? Bence şöyle:

Şairiz, yazarız, oyuncuyuz, sanatçıyız. Kuşkusuz, tanışmalar ötesi tartışmalarımız, kavgalarımız da olacaktır. Tek yanlı bakıcılar ve hırçınlar değil, süreçler ve sürekli çalışmalar önemlidir.

Ürünlerimiz, ister istemez başka ürünlerle karşılaştırılacak, değerlendirilecektir, bekleyelim. Şimdilik, ansiklopedilere, antolojilere, sözlüklere, yıllıklara, ders kitaplarına, yıl sonu yapıt dökümlerine vb. alınmadığımıza; geçici ünlere, ödüllere bakmayalım.

Nesnel'deki, genel'deki çağdaşlığa ve yaşanmışlıklara; yenilikçi, gerçekçi araştırmalara yer verip ürünlerimizi, tükenmez yorgunluklar içinde geliştirelim.

Kof insanlarla yarışmamalı, burnumuzu kaf dağlarından uzak tutmalıyız ki çirkin aykırılıklar bizi bulmasın ve o derin Tarih (bu deyim benim...) çevre kirlerinden bizi de, yaratılarımızı da arındırsın.

Ve unutmayalım: Öldükten sonra belki daha iyi anlaşılacak, daha çok okunacağız. Kimbilir...

BİLİM VE SANAT

Mücahit EROL

İTÜ öğretim üyelerinden Sayın Celal Şengör'ü hepimiz tanırız. *Cumhuriyet* gazetesinin *Bilim Teknik* ekinde "Zümrüt'ten Akisler" başlığında bir köşesi var. Hemen hemen her hafta kışkırtıcı yazılar yayınlıyor. Bu gazete ekinin 715 incisindeki "Bilim ve San'atın sınırında düşünceler" adlı makalesi de ilginç yazılardan biri. Kısaca özetleyip bende yaptığı çağrışımları sizinle paylaşmak istedim.

Sayın Şengör'ün yazısı "bilim ve diğer yaratıcı insan faaliyetleri arasında nasıl bir sınır" çekilebileceği hakkında. Makalede tartıştığı özellikle bilim ve sanat. Britannica ve Larousse ansiklopedilerinden sanat tanımını aktarıyor. Kendi sanat görüşü ise hemen belirteyim: *"Kanımca san'at insan zekasının doğanın keşfi dışındaki tüm yaratıcı ürünlerini oluşturma faaliyetlerinin toplu adıdır"*. Şengör bilimin tanımını ise yapmamış. Ancak yukarıdaki sanat tanımından bilimin *"insan zekasının doğanın keşfi"* sürecinde yarattığı ürünler anlamına kullanıldığını çıkarsayabiliriz. Doğanın keşfine yönelik tüm etkinlikler belki de bilim adını almaz, dolayısıyla bu bilim anlayışı fazla gevşek ve geniş bir tanım sayılabilir. Öyle bile olsa bilimin daha sınırlı bir tanımıyla da Sayın Şengör için bilim denen etkinliğin doğanın keşfiyle bir şekilde ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Devam edelim. *"Doğanın keşfi, aslında insan zekası tarafından doğanın insan aklı içinde baştan yaratılmasıdır."* Soru şu, bu "akıl içinde baştan" yaratma birebir karşılığını doğada bulabilir mi? Akılda yaratılan doğadaki yasanın "gerçek" karşılığı mıdır? "Gözlem bizi tüm evrene genellenebilecek yasalara götüremeyeceğine göre, bu yasaları biz ancak kendi kafamızdan uydurabiliriz." Böylece Sayın Şengör sırf düşünsel veya kuramsal çalışmalar dışındaki tüm bilimsel çalışmaları bir anda es geçiyor. Oysa bilimin büyük kısmı ve bilim adamının gerçek günlük uğraşı kafa uğraşısı değil gözlem ve deneydir veya problem çözmedir. Üstelik deneyden ve gözlemden elde edilen yasalar da bilimsel yasalardır. Ama Şengör hemen kuram ile deney bağlantısını da kuruyor: *"Daha sonra da gözlemlerle uydurduklarımızın gerçekle örtüşüp örtüşmediğini sınarız."* Kendi bilimsel yöntemi böylece açıklanıyor. Yasaları kendi kafamızdan uydururuz, sanki bu "uydurmadan" önce hiç dış gerçeklikle bağlantımız yokmuş gibi, oysa kuramsal çalışmanın öncesinde yüklüce deneyler kişisel gözlemler ve problemler ile sorunsal olgular vardır. Gerçekle uyuşmanın ise kendine özgü büyük sorunları var. Elbette önce "gerçek" denen her neyse onun üzerinde uzlaşabilirsek. Diğer sorunları yazının ilerleyişinde ortaya dökmek amacındayım. Şengör yazısının ortalarında bilimsel "uydurmanın başarısını" şöyle belirtiyor: *"Bilimsel bir 'uydurmanın' başarısı, gerçekle ne kadar örtüştüğüne bağlıdır, çünkü burada amaç gerçeği keşfetmektir; Einstein'in bir kez dediği gibi 'Tanrı'nın kafasının içini okuyabilmektir.'"* Yazının bir kısmı Newton'ın yerçekim yasasına ayrılmış. Amaçlanan Einstein'ın Newton fiziğinden "daha iyisi" "uydurmaların" gösterilmesi. Oysa Newton fiziği kendi çerçevesi içinde "başarılı" bir kuramdır. Einstein'ın yepyeni yaklaşımı ise Newton'un sınırlarını aşmıştır; burada kastedilen "daha iyi" "uydurma", fiziksel gerçekliğe daha uygun, diyesim kuramın öngörülerinin (beklentilerinin) deney ölçümlerine daha yakın çıkmasıdır. Deney verileriyle bütünüyle örtüşen kuram, Sayın Şengör'e göre "uydurmalar" arasında en "iyi" olanı olacaktır. Sanki kuram deneyi belirlemezmiş gibi, yahut biz gözlemciler deneyi etkilemezmişiz gibi, yahut sınırlı teknikler bizi kuramın denenmesinde hiç sınırlamazmış gibi.

Dönelim sanata, *"Halbuki san'atın yarattıklarının gerçekle sınanmak gibi bir sınırlamaları yoktur."* Eğer bir yazım yanlışı yoksa "san'atın yarattıklarını" anlayabilmiş değilim. Sanat bir şey yaratmaz ki, yaratan sanatçıdır. *"San'at sâf yaratıcılıktır. Burada bilimciyle san'atçının faaliyetleri bire bir örtüşür. Yollar, yaratılan fikir ortaya çıktıktan sonra ayrılır. Bilimci bunu gözlemle sınamaya çalışır, san'atçı ise belki beğendirmeye. Belki diyorum, zira san'atın tamamen beğendirmeye yönelik olması gerekmediği artık hemen herkesçe bilinen bir şeydir. San'atçı bazen beğendirmeye, bazen düşündürmeye, bazen yalnızca etkilemeye çalışır -bazen de bunların hiçbirini hedeflemez; yalnızca yeniyi yaratmaya, yaratma aşkına çabalar."*

"... san'atçının yolu bazen matematikçininkiyle kesişir. Her ikisi de olmayan gerçekleri yaratırlar, sonra birileri bu 'olmayanın' aslında 'olduğunu buluverir.'" Şimdi sanat "olmayan gerçekleri" yaratırsa ve birileri bunun aslında "olduğunu" buluverirse sanat da gerçeklikle, bir tuhaf biçimde olsa bile, ilintili değil midir? Olmayan gerçeklerin olduğunun bulunması ne demektir? Matematikte ise olmayan gerçeklerin yaratılması sözü tartışmalı. Sorun şu:

Matematiksel varlıklar keşif midir yoksa icat mı? Matematikçi zaten var olan şeyleri mi bulur yoksa var olmayan şeyleri kendisi mi yaratır? Bu sorunun çözümü olduğunu sanmıyorum. Belki de ikisi birdendir.

Sayın Şengör'ün son paragrafının başlangıcı şöyle: *"... san'at ve bilim birbirinden ayrı iki faaliyet-miş gibi düşünülemezler -aralarındaki kesin ayırım çizgisine rağmen."* Kesin ayrım çizgisi varsa ve bu anlaşıldığı kadarıyla doğanın keşfiyle ilgiliyse pekala birileri çıkıp bilim ile sanatın ayrı etkinlikler olduğunu savunabilir. Benim amacım ise bir iki karşı örnekle sanat ile bilim arasında KESİN BİR AYRIM ÇİZGİSİNİN OLMADIĞINI göstermek. Devam edelim okumaya: *"Her ikisi de"* (bilim ve sanat demek isteniyor), *"insan zekasının sınırsız gelişiminin ürünleridir. Pascal'ın dediği gibi, doğa insan zekasında kendini düşünür. Ben de ekleyeyim: Bilimin görevi ne kadar doğayı keşfetmekse, san'atın görevi de doğayı zenginleştirmektir."* Bilimin veya sanatın görevi olduğunu düşünenlerden değilim. Bizim dışımızda bir fiziksel gerçeklik (doğa) varsayılmadan da bilim (diyelim fizik) yapılabilir, dahası ölçüm veya deney sırasında gözlemci kendi fiziksel gerçekliğini yaratıyor olabilir. Bu durum klasik fizik için düşünülemezdi, oysa mantıksal olarak doğa her defasında yeniden icat edilebilir. Canlıların, yalnızca insanların değil tüm canlıların, gözlem yapmadığı bir dünyada fiziksel gerçeklik "var olabilir miydi"? Demek istediğim; ben bilim yapsam fiziksel gerçekliği varsayarak yapardım, ama bu yalnızca bir tercih; bir dünya görüşü hatta belki bir ideoloji. Böylesi bir varsayım olmaksızın da fizik yapılabileceği ortada. Yapıyorlar da.

Sanatın görevi ise YOKTUR. Sanatın görevinin doğayı zenginleştirmek olduğu ise Şengör'ün kendi görüşü: Doğanın sanat tarafından zenginleştirilmesi her ne demekse. Zaten bu görevi sanata yüklersek sanatı büyük ölçüde sınırlarız, oysa bizzat Sayın Şengör'ün deyişiyle: *"Bilim adamı doğanın sınırsızlığı içinde hürdür, san'atçı ise tamamen hürdür."*

Bir genel önermeyi çürütmenin yolu bu önermeye uymayan en az bir karşı örnek bulmaktır. Tek bir örnek önermenin yanlışlanması için yeterlidir. En çok bilinen örnek şu: İnsanlar ölümlüdür. Söz konusu önermeyi reddetmek için ölümsüz tek bir insan göstermeniz yeter. Diyelim, "Bütün kuşlar uçar" önermesinin reddi için uçmayan bir kuş bulmalıyız. Basit görünen bu mantıksal tavır iş bilimsel kuramlara gelince çetrefilleşiyor. Aslında verdiğim örnekler de tartışmalı olabilir. İnsanın, ölümün, kuşun ve uçmanın ne olduğu belirgin değil. Örnekse uçmayan bir yaratığa kuş diyebilir miyiz? "İstisnalar kaideyi bozmaz" deyişini bilirsiniz. Oysa ayrıksı bir durum kuralı mutlaka bozar. Öyleyse daha genel doğrular peşinde koşmak gerekir; ayrıksı durumları da kapsayabilecek yeni önermeler bulmak insanlığın en büyük uğraşlarından.

Bilim ve sanat üzerine tartışmayı sürdürmeden önce özne lle nesne ayrımı yapmak istiyorum. Özne ile kastettiğim bilim adamı veya sanatçı, nesne ile belirtmeye çalıştığım ise bilim adamı veya sanatçının yapıtı. Elimizde üzerinde uzlaşma sağlayacağımız bilim ve sanat tanımı olmasa da, özne ile nesne arasındaki ilişkileri irdelemesek de böyle bir ayrım yazının ilerleyebilmesi için yeterli.

A) Bilim öznesi ve sanat öznesi

Leonardo da Vinci ustaya birisi: "Sen necisin?" diye sorsaydı, acaba Usta ne derdi? "Heykeltıraş"mı, "Bilim adamı" mı?, "Sanatçı "mı?, "Ressam"mı? Sanırım bunlar arasındaki farkı göremezdi çünkü büyük olasılıkla zamanında böyle bir ayrım da yoktu. Leonardo için bilim nerede biter, nerede sanat başlardı? Aşıldığında bilimsellikten sanatsallığa geçilen bir sınır, hem de "KESİN" bir sınır var mıydı? Anlaşılan günün birinde uzmanlaşmanın yükselmesiyle birlikte "yapay" bir ayrım yaratıldı. Oysa dış gözlem ile iç gözlemin, deneyin iç içe geçtiği, sanatçı-bilim adamının bilimsel teknik ve sanatsal becerilerini birlikte ve ayrım yapmadan kullandığı zamanları da yaşamıştık.

20. yüzyıla geçelim. Aklıma ilk gelenler Schoenberg, İlhan Mimaroğlu ve Frank Lloyd Wright; iki seçkin müzisyen ve bir mimar. Bilimsel bilgiyi biriktirerek, bu bilgiye kuramsal ve teknik katkılarda bulunarak sanat yapıtları vermiş üç isim. Hem bilim adamı hem sanatçı üç isim. Aslına bakarsanız ve siz de onaylarsınız ki bizzat Sayın Şengör'ün kendisi de sadece seçkin bir bilim adamı değil aynı zamanda bir sanatçıdır da. Çünkü İzlanda Kayaları karşısında duyduğu haz bilim adamı kadar sanatçı hazzıdır da. Ve yapıtlarını gerçekleştirirken, kendisinin de bana katılacağından emin olduğum sanatsal en azından estetik kaygılar taşır. Bir matematiksel fizikçinin kuramlarla boğuşurken takındığı tavır gibi; biçim, içerik, estetik, sezgi, düzen ve uyum tutkusu, çelişmezlik ve tutarlılık kaygıları -hatta mistisizm veya "delilik"

B) Bilim yapıtı ve sanat yapıtı

Şimdi ağırlığı yapıtlara verelim. Einstein'ın Genel Görelilik Kuramının ne kadarı bilim ne kadarı sanattır? Kuramın estetik yaklaşımı neresinde başlar nereslnde biter? Leonardo Usta'nın Boğaz köprüsü taslağına hangi gözle bakarsınız? O taslak, yalnızca taslaktan bahsediyorum diyesim bir dizi

çizgi ölçüm ve rakam, hem sanat yapıtı hem bilim yapıtı değil midir? Bu taslağa bakan önce sanat gözüyle sonra bilim gözüyle bakmaz, aynı anda gördüğü hem sanat hem de bilimdir. Einstein kuramı için "İşte benim en büyük bilimsel yapıtım" derse HAKLIDIR. Tıpkı Leonardo'nun taslağı için: "İşte benim en büyük bilimsel yapıtım" diyebileceği gibi. Schoenberg de inceden inceye işlediği yapıtı için, bu yapıtın doğa ile birebir örtüşmeyen bir yapıt olmasına fiziksel gerçeklikle yakından uzaktan ilintisi -sesler, uyumlar ve matematik dışında- olmamasına karşın, "İşte benim en büyük bilimsel yapıtım" diyebilir ve HAKLIDIR DA. Oysa gerçekle karşılaştırılmamıştır bile söz konusu yapıt.

C) Doğa ve bilim üzerine

Modern bilim bizim de parçası olduğumuz doğayı açıklamak yerine daha çok doğayı "betimlemek" iddiasında. Doğayı "tasvir" etmek özellikle kuvantum kuramının en önemli sorunu. Klasik anlayışın nedenselliği, nesnelliği, belirlenimciliği yeni bilimde tartışmalı. Bizim dışımızda "mutlak olmayan" hatta biz ona bakmadığımızda "orada bile olmayan" bir dünya söz konusu. Böylece felsefenin sorunlarından biri özellikle modern fizikçinin sorunları arasında. Peki birbirlerini gözlemlemeyen canlılar olsa doğa "var" olur muydu? Bizim beş duyu yeteneğimiz olmasa, diyelim hayvanlar da birbirlerine bakamasa, çiçekler aralarında karşılıklı tepkiler vermese arı çiçeği algılamasa insan ağacı gözlemleyemese... doğa gene de bağımsız bir varlık olur muydu? "Varlık" olur muydu?

Sayın Şengör *"... yasaları biz ancak kendi kafamızdan uydurabiliriz"* diyor. Bu söz insan zekasının doruğa çıkarılması anlamını taşıyor. Doğa ve insan zekası ne tür bir ilişki içindedir ki doğa sırlarını insana açar? Aklıma gelmişken belirteyim; doğa farklı insanlara farklı zihinsel tasvirler esinleyebilir. Dolayısıyla doğanın kendisi tek olsa da görünümü mutlak sayılmayabilir. Aslına bakarsanız iki insanın duyumu bile farklıdır; benim göz yapım sizinkinden farklıdır; benim gördüğüm renkleri siz aynı görmeyebilirsiniz, köpeğin duyduğu seslerle benim duyduklarım aynı değil; arı insanlardan daha iyi görür onun dünyası diğer canlılarınkinden daha farklıdır...

Doğa üzerine "uydurmalar" yaptığımızda doğayı gerçekten keşfetmiş mi oluruz? Doğayı keşfedebilir miyiz? Belki de keşfedebiliriz, çünkü zekamız da doğanın bir parçası. Ama kendi hakkında düşünen zeka zekanın ne olduğunu çıkarsayabilir mi? Şengör klasik anlamda doğaya ve onun "bilinebilirliğine" "inanabilir" Oysa bu bir tercih sorunu.

"Uydurduklarımızın" gözlemle örtüşüp örtüşmediği ise pek önemli değildir. Önce, gözleme başvurmadan da yapılan çalışma "bilimsel"dir, bu niteliği hak edebilir. Sayın Şengör'ün sürekli "kurama" onun deyişiyle "uydurmaya" değindiği açık. Bu bilimsel yapıtı deney yoluyla doğrulama onun için sanatla bilimi ayıran asıl kıstas. Oysa uydurduklarımızın gözlemle örtüşüp örtüşmediği pek de "belirleyici" değil. Bilim açısından bırakın gözlem sonucunun doğa ile birebir örtüşmesini pek çok durumda deney sonuçları vazgeçilmez bile olmayabilir. Bir kuramın fiziksel gerçekliğe uymadığında itibardan düştüğü iddiası sorunlu. Önermeleri çürütmek için bir olumsuzlamanın veya yanlışlamanın yeterli olduğunu belirtmiştim. Ama iş bilime gelince değişiveriyor. Beklentileri doğa ile birebir örtüşmedi diye o kuramı hemen askıya almazsınız, dediğim söz konusu kuramın terk edilmesi için deneysel verilerin yetersiz kaldığıdır. Gözleme uymayan kuram hemen gözden düşmez, bir kuramı terk etmenin başka nedenleri de vardır. Yöntemimiz ilk olumsuzlamada kuramı çürütmek olsaydı inanın şimdi elimizde kuram kalmazdı. Sürekli onaylanan kuramın geçerliliği de sorunlu. Deneye uygunluk bir kuramın geçerliliği için yetmez. Estetik ve basitlık gibi temelde sanatsal kaygılar da işin içine karışabilir.

Aslında Şengör'ün "daha iyi" dediği kuramlarla kastettiği söz konusu kuramın beklentileriyle deney sonuçlarının birbirine yakın çıkması. Ama ortada bir sorun var. Mantıksal olarak yanlış varsayımlardan doğru sonuçlar çıkartabilirsiniz. Sonuçların yakın çıkması kuramın "doğruluğunu" göstermez. Üstelik bu yaklaşım çok "pratik" bir yaklaşım. Zaten daha iyi denen kuramı yaratırken de yalnızca zekâmızı çalıştırıp "uydurmayız" Bu "uydurmamızın" arkasında çok yönlü günlük fiziksel çalışmalar, türlü varsayımlar ve bir dizi başka kuram da vardır. Uygun başka kuramlar olmasa bile düş gücümüzü tetikleyecek uygun yeni matematiksel araçlar elimizin altında bulunabilir. Einstein'ın Genel Görelilik kuramında kullandığı Riemann geometrisi ve arkadaşından öğrendiği "tensör" cebri aklıma ilk gelen örnek.

Şimdi diyelim ki deneyi yaptınız ve kuram o deney için "doğrulanmadı" Peki bu olumsuzlama yalnızca teknik eksiklikten veya teknik yetersizlikten ileri gelemez mi? Teknolojik bir gelişme, deney tekniklerindeki veya deney aletlerindeki bir değişme sonucu kurama uygun sonuçlar da alınabilir. Tipik bir örnek graviton denen çekim parçacığında yaşanıyor. Gravitona şimdiye değin rastlanmadı diye kimse Genel Görelilik kuramını bir kenara itmiyor. Sayın Şengör'ün belirlediği yeni ve "daha iyi" "uydurmalar" yapılmıyor değil, ama bir yandan da yeni teknolojiler geliştiriliyor ve gravitonu bulmak

amacıyla başka deneyler tasarlanıyor. Kuramda "var olan" graviton "fiziksel dünya"da aranıyor; bir zamanlar uzayı dolduran "esîr" "vardı" sonra deneylerde gereksiz bir varsayım olduğu "ortaya çıktığında" yok oldu, derken yeniden önemli sayılabileceği düşünüldü. Anlaşılan esir bir kayboluyor bir yeniden bulunuyor.

Bilimde "uydurduğumuz" şeyler dışında başka şeyler de yaptığımız ortada. Hiçbir beklenti iddiası olmayan tutarlı ve çelişmez bilimsel etkinlikler düşünebiliriz. Diyelim ki gerçeklik kaygısı taşımayan bir yapıt yarattınız; bu mümkün. Deneyle, gözlemle sınanmayacak bir bilimsel çalışma gerçekleştirebileceğiniz düşüncesindeyim. Böyle bir çalışmada sanki önemli olan "bilimsel yöntemmiş" gibi geliyor. Uydurma aşamasında kalıp denenmemiş yapıt yaratabilirsiniz ve bu yapıt sırf bilimsel yöntemlere (deney dışında) uygun yaratıldığı için bilimsellik sıfatını da taşıyabilir. Üstelik şimdiki araçlarla denenemeyecek bilimsel çalışmalar da bilim denen etkinliğe dahildir. Bilimin fiziksel gerçekliğe uygunluk kaygısı olmadan da yapılabileceği iddiasındayım. Bir sonraki başlık altında böyle bir örnek vermeyi amaçlıyorum; "kuleden atılan taşlar yere düşer" örneği.

Gelelim mutlaklık sorununa. Ölçüm veya deney sırasında gerçeği biz belirliyorsak mutlak bir doğadan söz edemeyiz. Bizim onu gözlemlemeden önce Gerçeklik'in nasıl olduğunu "bilemeyiz" Kaldı ki gözlem sırasında, kullanılan kurama bağlı bir düzenekle çalıştığımızdan kimi zaman doğru sonuçlar aldığımıza hiç şaşmamak gerek. Gözlem sırasında gözlemlediğimiz Gerçeklik belki de "manipüle" ettiğimiz bir Gerçeklik'tir. Kuramımızın öngördüğünü o kuramla saptamaya çalışıyoruz. Doğayı beklentilerimiz doğrultusunda yönlendiriyor olabiliriz. "Gerçeklik'i bizim beklentilerimiz doğrultusunda koşullandırıyoruz" denebilir. Biz de gözlemin parçasıysak bizim içinde olmadığımız bizim dışımızdaki doğayı nasıl açıklayabilir veya nasıl betimleyebiliriz.

İki örnek vereyim. İlki nötrino hakkında. Nötrinolar kurama göre kütlesi olmayan parçacıklardan ve çok büyük sayıda nötrinonun her saniye dünyaya erişmesi öngörülüyor. Oysa elimizdeki araçlarla istenilen çoklukta nötrino bulunamadı. O halde manipülasyon başlasın, ne de olsa kuramdan vazgeçmek için hiç ısrarcı değiliz. Belki daha "iyi" (siz bunu kuramın doğrulanması doğrultusunda bizzat söz konusu olan kuram tarafından koşullanmış diye anlayın) "teknolojiler" kullanarak istenilen miktarda nötrino bulunabilir. Belki nötrinoya çok küçük de olsa kütle verebiliriz, belki de uzay boşluğunda nötrinolar (yanlış bilmiyorsam altı tür nötrino olduğu savlanıyor) kendi aralarında kimlik değiştirmiş olabilirler... Diyesim kuramdan vazgeçeceğimize ona dört elle sarılıyoruz.

İkinci örnek ışık hızı ile ilgili. Tarihe bakınca ışık hızının belirlenmesi çalışmalarının her dönemde her yeni kuram bağlamında bambaşka sonuçlar verdiğini görüyoruz. Yalnızca ölçüm teknikleri değişmiyor, aynı zamanda kuram değişimi ile birlikte deneyler de koşullanıyor. Bulunan ışık hızları öylesine farklı ki. İki dağ arasında ölçüme dayalı ışık hızı belirlenmesi deneyi sonsuz büyüklükte bir hız sonucu doğururken, esîr varsayımına dayalı daha modern deney bambaşka ama sonlu bir sayı veriyor. Sonraki deneylerden, bu hızı şimdilik yaklaşık saniyede 300.000 kilometre olarak kabul ediyoruz. Oysa 300.000 km/sn sorunlu, çünkü kimse tam olarak bu sonucu çıkarmıyor, sonuç sürekli değişiyor, değişik sonuçların çok önemli sayılması gerektiğini düşünüyorum.

D) Sanatta ve bilimde doğa ile birebir örtüşme sorununa ekler:

Bir sanatçı sanat yoluyla gerçeği kavrama peşinde olamaz mı? Sanat adına doğanın keşfine çıkmış olan sanatçı Şengör'ün önerdiği kriterin dışında değil midir? Yahut bir bilim adamı hiçbir gerçeklik kaygısı taşımadan bilim yapamaz mı? Deney ve gözlem tarafından gerçeklikle çeliştiği açık olan ama gene de bilim yapıtı sayılacak yaratılar olamaz mı? Yahut gerçeklik iddiası bulunan ama gerçeklikle örtüşmeyen bilimsel çalışmalar yok mudur? Hiçbir gerçeklik kaygısı duymayan dahası doğa ile birebir örtüşme savında bulunmayan bilimsel kuramlar yazılamaz mı?

Leonardo da Vinci'nin kas çizimlerine bakın. Leonardo geceleri kadavralar üzerinde çalışıyordu. hangi amaçla peki? Yapıtlarının Gerçek'le birebir örtüşmesi amacıyla. Bütün o beden çizimlerine göz atın, kaygı ortada. Gerçekliğe Uygunluk. Üstelik Leonardo'nun bu çalışmalarına aynı anda hem sanat hem bilim yapıtı olarak bakabileceğimizi belirtmiştim. İşte size sanat aracılığıyla gerçek peşindeki bir yaratıcı zeka. Gerçekliğe aykırı bir yan görseydi Leonarda yapıtını düzeltirdi, veya bunca yıl sonra böyle bir eksikliği çağımız insanı bulsaydı o yapıtı acımasızca eleştirirdi.

Schoenberg'de ise farklı bir durum söz konusu. Yapıtının bilim sayılabileceğini söylemiştim. Oysa bu bilimsel yapıtın doğa ile örtüşme gibi bir kaygısı yok. Rembrandt'ta ise Leonardo Ustanın gerçeklik tutkusunun izlerine benzer yaklaşımlar görüyoruz. Rembrandt'ın ışık çalışmaları gerçeklik kaygısı taşıyor. Doğayla örtüşme iddiasını sanattaki Gerçekçilik akımında da buluyoruz. Sanatçı bir bilim adamı gibi yöntemler kullanarak teknikler geliştirerek

deneyler ve gözlemler yaparak Gerçeklikle birebir örtüşen yapıtlar peşinde koşuyor. Dostoyevski'yi de anımsayın; onun, doğanın parçası insan psikolojisinin gerçeğe uygun çözümlemesini yapmak gibi bir sorunu var, başaramasaydı yapıtları bugünlere değin taşınmazdı. Yapıtları şimdi bile güncel değil mi, güncel kalmayacak mı?

Bilimin Gerçeklikle örtüşmesi zorunluluğu olup olmadığını kuleden atılan taş örneğinde incelemek istiyorum. Özellikle taş örneğini seçtim çünkü yazılarından birinde Sayın Şengör kendine özgü biçimde böyle bir durumdan söz etmişti: Taşı kuleden atarsan yere düşer, işte bilim. Taş başkaca bir hareket yapmaz, yerçekimi adı verilen "uydurmamız" nedeniyle yalnızca düşer. Kesin ve tartışmasız. Oysa taşın kuleden bırakıldığında yere değil tam tersi yönde gideceğini varsayarak da bilimsel kuramlar yaratabiliriz. Yalnızca düşgücü değil bu. Ağırlığın kütleleri tek yönde, dünyanın merkezine doğru yönlendirdiğine takılıp kalsaydık Archimedes'in kaldırma gücünden habersiz kalacağımız gibi deniz üzerinde giden gemiler, havada uçan uçaklar da gerçekleştiremezdik. Dahası uzay yolculukları da zekamızın ulaşabildiği alanın dışında kalırdı. Evet taşın yükseldiğini düşünebiliriz ve düşünmeliyiz de. Çünkü taşların atıldığında yükseldiği dünyalar olabilir, mantıksal olarak mümkün böylesi evreler. Aslında bu alternatif dünyaların var olabilmesi hayal değil. Bizim için geçerli olan fiziksel yasaların içinde yaşadığımız kendi evrenimizin her yerinde aynı olduğunu da bilemiyoruz. Gerçeklikle ilgisi bulunmadığı gerekçesiyle bir yana ittiğimiz bilimsel kuramlar günün birinde işimize de yarayabilir. Neden gördüğümüz, alıştığımız, algıladığımız ile sınırlı kalalım ki? Henüz tam anlamıyla bulamadığımız kara deliklerde bizim bilebildiğimiz "gerçek yasaların" yürümediği zaten bilim adamlarınca iddia ediliyor. Einstein'ın bilim dünyasına tekrar girmesine yol açtığı söylenen kozmoloji, düşgücünün tanımadan çalıştığı bilimsel bir alan değil mi? Hiç gerçeklik kaygısı taşımadan bilim yapılabilir.

E) Diğer notlar:

Dikkatli okuyucu bilim ve sanat tanımı yapmadığımı fark etmiştir. Sayın Şengör de bilim tanımı yapmamıştı. Bunu bir eksiksik saymamak gerekir. Yalnız konu dışına çıkmak pahasına Şengör'ün sanat tanımını tekrarlayayım: "... san'at insan zekasının doğanın keşfi dışındaki tüm yaratıcı ürünlerini oluşturma faaliyetlerinin toplu adıdır." Şimdi sanat "insan zekası" ile ilgiliyse maymunların, fillerin önlerine kağıt konulduğunda resim yapmalarına ne diyeceğiz? Bize pazarlandığı gibi bunlar da sanat eseri midir? Sanat yapıtıysa sanat tanımına daha çok dikkat etmeli.

YALNIZLIK

Paylaşımsız yüreğimde
sen vardın
ama sen bendin
acılarım sevinçlerim sendendi
ama acılarım sevinçlerim bendi

yalnızlığın özgün paylaşımsızlığıdır bu
kendini yaratmalı her insan

varlık
kendini kendinde bulan.

İsmail DELİHASAN

Fazladan: Matematik bilim midir yoksa sanat mı? F. Lloyd Wright'ın organik evleri düşünüldüğünde mimarlık sanat mıdır bilim mi? Matematikçinin "olmayan gerçekleri yarattığı" tartışmalı değil midir? Estetik bilimi, tarih bilimi, edebiyat bilimi veya "ekonomi bilim" hangi gerçeklikle nasıl ilgilenmektedir? Ekonomi bilim midir?

Göstermeye çalıştığım şuydu: Özne olarak bilim adamı ve sanatçıyı iki ayrı kümede toplarsak ara kesitin boş olmadığını görürüz. Kimi bilim adamı aynı zamanda sanatçıdır, kimi sanatçı da aynı zamanda bilim adamı. Nesne olarak baktığımızda ise bilim yapıtları ile sanat yapıtlarını iki ayrı öbekte biriktirirsek bu öbeklerin kesişiminde hem sanat yapıtı ve hem de aynı anda bilim yapıtı olan yaratılar vardır.

Dahası gerçeklik kaygısı olmadan bilim yapılabileceği gibi gerçeklik kaygısı taşıyan sanat da yapılabilir. Dolayısıyla gerçekliğe uygunluk -doğa ile birebir bütünleşme- sanat ile bilimi birbirinden ayıran bir kıstas olamaz. Bütün yazılanlar ışığında artık açıkça gözüktüğünü düşenebiliriz. Sanat ile Bilim arasında kesin ayrım çizgisi YOKTUR.

DÜNYANIN BÜTÜN VAROŞLARI BİRBİRİNE BENZER

Sibel ÖZBUDUN

Hangi duvar yıkılmaz sorular doğruysa?
Bir gün gelirsek hangi kent güzelleşmez?
Şiirlerim bir dostun vurulduğu yerde yakıldı
Geriye almıyorum külleri, yangınlar çıksın diye.
Devriyeler çıkart şimdi, bütün ışıklarını söndür
Sorduğum hiçbir soruyu geri almıyorum ey sokak!
Ve dilimin ucunda küfre dönüşüyor her sözcük!
Ahmet Telli

İtalya'nın kuzeyinde bir sanayi kenti. Yıl 1974. Petrol krizinin hemen ardından büyük sermayenin emek gücünün bol ve ucuz olduğu yoksul Güney ülkelerine doğru kaydığı, "mikroelektronik devrim"in, post-fordist "esnek üretim"in Batı Avrupa'nın "ulusal" ağır sanayilerine birbiri peşisıra ağır darbeler indirdiği, fabrikaların kapandığı, yığınsal işten çıkartmaların, işçi ücretlerinde keskin düşüşlerin yaşandığı, "yeniden yapılanma" kesiti. Ya da Reagan-Thatcher monetarist modelinin, P-2 locası üyesi Vatikan bankeri Sindona gibilerin elinde bir malî çürü(t)meye dönüştüğü 1980'ler. Tam da postmodern "Elveda Proletarya" ağıtlarının yakıldığı, "Tarihin Sonu" ilan edilen yıllar.

Dario Fo "Ödenmeyecek! Ödemiyoruz!"u, bu "neo-liberal" "yeniden-yapılanma" kesitinde kaleme almış. Mekan: Kuzey İtalya'da bir sanayi kentinin bir varoşu. Ama mekanın ne önemi var; siz alın, aynı oyunu Sao Paolo'nun, Moskova'nın, Tayvan'ın, New York'un... ya da şu "lanetli" 2001 yılı İstanbul'unun herhangi bir varoşuna taşıyın. Yadırgamazsınız, yadırganmaz...

Küreselleşen kapitalizmin hilkat garibesi çocuğu "kronik kriz"i bir varoş evinin penceresinden izliyorsunuz oyun boyu. Her gün değişen fiyat etiketleri, banka "hortumlamaları", stokçuluk, karaborsacılık, her an "ya işsiz kalırsam" kaygısıyla kiralarına, elektrik-su paralarına yetiremedikleri sefalet ücretleriyle fazla mesaiye razı bitkin işçiler, marketleri yağmalayan ev kadınları, grevler, direnişler, mahallenin sokaklarından eksik olmayan polis, eline geçen üç-beş kuruşla sermaye bekçiliği yapan, "canı burnunda" polise güvenmeyip onu denetlemek üzere seferber edilmiş askerler, askeri de denetleyen gizli servisler, ev baskınları, ev boşaltmalar, sokak çatışmaları...

İnanamadım, sordum; emin olun, Dario Fo'nun 1974'de yazıp 80'li yıllarda yeniden düzenlediği oyunun metnine ne çevirmeni Füsun Demirel, ne de bizim AST'çılar hemen hiç dokunmamışlar. Yani "ayniyle vaki..." Milano'da da, Moskova'da da, İstanbul'da da...

"Ödenmeyecek! Ödemiyoruz!" aynı zamanda bir "İşçi Sınıfı Ahlakı" sorgulaması. Soyut, idealize, gerçekliği/karşılığı olmayan bir "işçi sınıfı disiplini" adına kendini "küçük burjuva anarşizmi" "başıbozukluk", "bireysel terör" olarak etiketlediği olgulardan uzak tutmaya çabalayan, "provokasyona gelmeyen", ancak bunu yaparken de hayatın dışına düşen, püriten/kurumsallaşmış Komünist Parti etiğini enikonu hırpalıyor. Kapitalist ahlak(sızlığ)ın hakim olduğu, yağmanın, kol gezdiği, gözü dönmüş bir "kâr hırsı"yla toplumun geniş kesimlerinin bir kalemde marjinalleştirildiği, dıştalandığı koşullarda, yani "oyun"un kurallarının mutlak ve tek yanlı olarak bozulduğu bir ortamda "anarşizm" "bozguncu akımlar" eleştirilerinin bir "İşçi Sınıfı Aristokrasisi" retoriğinden, düzenin "soldan tahkimatı"ndan öte bir anlam taşımayacağını sergiliyor. Ve bu bakımdan da herkesi, hepimizi düşünmeye çağırıyor. 2001 Türkiyesi'nde de.

"Ödenmeyecek! Ödemiyoruz!"un bir üçüncü yönü ise kadınların konumuna ilişkin. Kriz dönemlerinin "ezilen, bastırılmış" cinsin yıkıcı-yaratıcı enerjisini nasıl açığa çıkardığını, kapitalist sistemin belki de en "gerçek" alanı olan "mutfak"ın nasıl kamusallaşıp devrimcileşebileceğini gözler önüne seriyor. Baş oyuncularının iki kadın (Fulya Koçak ve Meltem Gülenç) olması hiç de rastlantı değil. Aslında yalnızca ikisi değil, geçen ayın fiyatlarıyla alışveriş

yapma talebiyle mahalledeki süpermarketi basan, mallara el koyan, polise karşı direnen, bu süreç içinde korkularını alt etmeyi, kendi kimliklerini dönüştürmeyi, erkeklerinin karşısına kaçamaksız, yalansız-dolansız dikilmeyi öğrenen diğer varoş kadınları da oyunun -sahnede hiç görülmeyen- devindiricileri ve baş oyuncuları...

Evet, AST'ın kronikleşen bir siyasal ve iktisadi krizin pençelerinde sarsılan 2001 Türkiyesi'nde "Ödenmeyecek! Ödemiyoruz!"u sahnelemesi, son derece isabetli bir seçim. İzleyiciyi kuşkusuz "güldürüyor" da; ama bu arada pek çok şey düşündürüyor, sorgulatıyor, ve... "anımsatıyor" Kişisel olarak, bana bir başka dönemi "anımsattı": AST'ın bir önceki oyuncu kuşağından "403. Kilometre"yi izlediğim o 1970'li yılları... Alanlarını doldurduğumuz, duvarlarını afişlediğimiz, fabrikalarında direndiğimiz, varoşlarında çatıştığımız, "yeni ve yaşanılası bir dünya" özlemiyle, inancıyla çoğaldığımız 70'leri... Oyundan çıktığımdan beri "o günden bugüne, sistemde özde hiçbir şey değişmediyse biz bu 'post-modern söylenceler' dönemini neden yaşadık?" sorusu dönenip duruyor beynimde. Sahi, neden?

Hakkında fazla "reklam" yapılmamasına, "boğuntuya getirilmeye" çalışılmasına bakmayın; ne yapıp edip izleyin "Ödenmeyecek! Ödemiyoruz!"u. Ö. Levent Ülgen yönetiyor; tasarım Hakan Dündar'a ait. AST sahneliyor; genç ve başarılı bir oyuncu kuşağı, Fulya Koçak, Meltem Gülenç, Hakan Güven, Murat Demirbaş, Ferhat Büküş, Hasan Tanay, Emre Şen ve Hakkı Gültekin oynuyorlar. Şimdilik Ankara'da gösterimde. Göreceksiniz, *"De te fabula narratur*..."*

* "Anlatılan senin hikayendir."

LEMAN BODURDOĞLU
Aydınlığa Doğru
RESİM SERGİSİ

20-30 Mayıs 2001

Barış Manço Kültür Merkezi
Kadıköy - İstanbul

İnsancıl Dergisi'nin tüm okur ve yazarları davetlidir.

AŞK SOYUNMAKTIR

Sıcacık soba başlarını
buz renkli odalarını zengin evlerin
özgürlük tutkumdan terkettim
affetsin beni rüya hanım
çünkü gerçek dışardaydı

Peşimden ciğer diye
taş atan insan(cık)ların
haline dışarıda tanık olabilir
dışarıda tanışabilirdim hayatla ancak

Soyundumsa da üzerimden
gülbebek günlerimi
pişman değilim şu kadarcık
kar altında titremek hoşuma gidiyor

Ve hatta çok seviyorum
sokak kedisi hüznümü bile

Bile bile öleceğimi bir gün donarak.

İlhan Kemal KAPLAN

VAROLUŞ SORUNU VE TANRI

Müslüm TURAN

Dünyanın "düşkün" doğasıyla ilintili olarak dinsel düşünce, dünyayı benimsemez ve dünyada rahatlık duymaz. Psikanalizin varoluşçu felsefenin retoriğiyle süslenmiş çağdaş versiyonunda olduğu gibi bu düşüncede, Tanrı, bireyde dünya-içinde-olmak olgusunun tek başına yarattığı "varoluşsal durum"un zorunlu sonucu olarak görülmektedir. (1) Kısaca bu düşüncede, Tanrı, bireysel "ben"in dar ve mantıksal örgütlü dünyasında zorunluluk olmaktadır; birey Tanrı olmadan, kendi "ben"inin nerede "ben" olduğu ve nerede "ben" olmadığı konusunda bir karara varamaz. Sözgelimi G. Marcel'de "ben", kendisini ancak Tanrı aynasında görebildiği ölçüde temellendirebilmektedir: Nerede insan varsa ve kendini varoluşsal anlamda kavramak istiyorsa orada bir inanç ve Tanrı düşüncesi vardır. (2)

Görüldüğü üzere, Tanrı, bu yaklaşımda insanın (somut bireyin), üzerinde düşmanımsı ve karanlık güçlerin egemenliğini sürdürdüğü dış dünyanın olayları karşısında duyduğu büyük iç huzursuzluğunun yol açtığı metafiziksel bir hesaplaşmanın, "gerilim"in sonucu olarak açıklanmaktadır. (3) Böylelikle, kolayca dinsel bir renge bürünen düşünceleriyle insan, dış dünyanın nesnelerini doğal bağlamlarından, varlığın sonsuz değişik görünüşlerinden çıkarıp alarak ve onlarda olumsal olan her şeyi temizlemek yoluyla ulaştığı zorunlu, değişmez ve saltık değerlerle, dünya tablosunun büyük karışıklığı karşısında huzur duyabileceği birlcik ve yüksek biçimleri sağlamış olacaktır. (4) İnsanın bu büyük huzursuzluğu ve bununla illntlll olarak "kesinlik özlemi" çok çeşitli biçimlerde ortaya konulmuştur. "Tanrı evrende ilkin korkuyu yarattı" (Tibull); "büyük tinsel uzay korkusu" (Worringer); "sınır durumları" (Jaspers); "hiçlik" (Unamuno); "onulmaz yalnızlık" (Gasset); "Tanrı olmayı tasarlayan varlık" (Sartre); "varoluş sorununu kendi başına çözmek zorunda olan ve bundan kaçınamayan tek varlık (Fromm); "tasa", "ölüme doğru varlık" (Heidegger) vs. Bu çok değişik temalar. E. Morin'in "antropolojik çatlak" adını verdiği ve ölümlülüğü tanıyan nesnel bilinçle, ölüm-ötesine inanan öznel bilincin iç etkileşiminden meydana geldiğini söylediği "ölüm bilinci"nde anlaşılırlık kazanır: "Nesnel görüşle öznel görüş arasında bir çatak vardır ve ölüm bunu bir yırtık haline getirecek kadar açmakta, ama sonunda ölümü bünyeleri içine alan efsaneler ve ölüm sonrası hayat ayinleri bu çatlağı doldurmaktadırlar... Kırılmaz bir bağ ve aşılmaz bir kopukluk belirleyen bu ikililik, daha sonraları binlerce biçim altında, her felsefe ve din tarafından ya aşılmaya, ya da derinleştirilmeye çalışılmıştır." (5)

Varoluşsal ikiye bölünme, varoluşsal çelişki gibi terimlerle de deyimlenen bu temellendirme, ölüm korkusunu insana özgü temel özellikli kılmanın sonucudur. Bilinç insanın kutsanması olduğu kadar özellikle de ilenci olmak itibariyle, yani cennetten çıkmanın ya da "atılmışlığın" nedeni ve sonucu olmakla, onun bu ilençsel niteliği üzerinde yoğunlaşmak kaçınılmaz olacaktır. Bu bağlamda, Tanrı, toplum, ekin ve hatta tarih, insanın bu ilenci başından savmak veya unutmak güçlü içtepisinin dışavurumundan başka bir anlam taşımayacaktır: "Kültür, nevrozun antropolojik uzlaşımını üstlenmiş ve böylelikle 'güvenlik ve saflaşma patternleri'ni sunarak, onları zahmetli ve endişe verici arayışlardan kurtarmıştır." (6) Heidegger de varoluşun "dalgınlık durumu" ve "ayırdanlık durumu" ayrımı ile dinsel düşünüşe çağdaş bir yorum verirken, "ayırdanlık durumu"nun yaratacağı ölüm korkusunun insanı ikinci varoluş biçimine ittiğini ve "dalgınlık durumu"nun toplumun temelini oluşturduğunu belirtir. Sartre de, bu ikiciliği, kendine özgü terminolojisiyle, insanın Tanrı olmak tasarısında bir varlık olduğunu ve fakat Tanrı düşüncesinln çelişkili olduğu biçlminde yineleyecektlr. (7)

Theosal temellendlrme bağlamında ele aldığımız bu perspektifte, saltık'a ulaşmak isteyen ama buna ulaşamayan kuşkucunun içine düştüğü sıkıntının yankısını duymamak olası değil. Özellikle Kierkegaard da insanın ve dinsel düşünüşün büyük bir aykırıkanı olarak betimlenimi ve bu aykırıkanıyı azaltmaya çalışan her çabanın insan ve dinsel düşünün yıkım ve yadsınması anlamına geleceğinin belirtilmesi bu durumun tipik örneğidir.(8) İnsan iki seçeneğe tutsak edilmiştir: Usunun kurucu açılımı içinde ya ideolojiler ve mitolojiler aracılığıyla huzura ve mutluluk olanağına kavuşacaktır, ya da bilgisel kesinliğin gerçekleşmeme zorunluluğuna boyun eğerek bocalayacak, huzursuz ve mutsuz bir varlık olup çıkacaktır. Özlü olarak, bu yönelimde, insan "ölüme-doğru-varlık" olmakla ölüm gerçeğini sürekli olarak hasıraltı etmeye, çeşitli dinsel söylenceler ve ayinlerle başka bir kılığa sokma çaba-

sıyla nitelendirilir. Esasen bu ölümlü yaşamda insan, zaten, hiçlik ile cennet arasına gerilmiş bir ip üzerinde yürümektedir. (9)

Ünlü pasajında Pascal, dinde kuşkucu bilinci şu biçimde dile getirir: İnsan ne biçim bir hayaldir? Hangi yenilik, hangi canavar, hangi kaos, hangi çelişki, hangi olağanüstülük! Her şeyin yargıcı aptal toprak kurdu; gerçeğin sahibi, kararsız ve hatadan bitkin, evrenin zaferi ve değersiz nesnesi. Bu karmaşayı kim açığa çıkaracak?" (10) Kuşkucu, bizim asla bilgi diye adlandıramayacağımız bir şeyi arar; "İnsan gerçek değildir, çünkü Tanrı değildir"e benzeyen bir koyuttan devinir. Sonuç olarak bu yaklaşımda, theosal temel arayışı psikolojik bir düzlemde açıklanır ve anlamlandırılır; zira "insanın varoluşu, doğası gereği, mutsuz bir bilinç geliştiren boşuna bir varoluştur." (11)

İnsanın tüm etkinliğini varoluş sorununu çözme amacı etrafında toplayan ve tarihsel süreci bu sorunun çözüm arayışı olarak gören bu yönelimde, hem insan hem de toplum birbirlerinden yalıtılmış soyutlamalar olarak ele alınmaktadır. Tarihsel ve toplumsal bağlamdan soyulmuş insan doğasının gereksinimleri, insan gerçekçiliğinin evrenseli olarak sunulmakta ve tanımlanmamış bir somut tarihsel gerçeğe karşıtlık içinde değerlendirilmektedir. Varoluşçu psikanaliz olarak adlandırılan bu eğilim, her ne kadar dolayımlı ya da dolayımsız olarak insan doğasının varlığını yadsıyorsa da, aslında Hıristiyanlığın insan anlayışını çeşitli biçimlerde yinelemektedir. Gerçekten de varoluşçu ontolojinin temel kategorileri, başlangıçta işlediği günahtan ötürü, günahkar "insan"ın gizli ve suskun Tanrı tarafından terkedilmesi ya da hiçliğin bağrına bırakılması kurgusu üzerinde yükselir ve bu doğrultuda da insan neredeyse tümüyle dinsel denilebilecek bir biçimde ele alınır. (12) Bu bağlamda "insanın kendi özünü kendisinin belirlediğini söylemek, her insanın temel yapısında kendi özünü belirleme yetisinin bulunduğunu ileri sürmektedir ki o zaman insanın özü o kendi belirlediği şey değil o belirleme yetisini sağlayan temel yapı olacak ve insan bu temel yapısının gereği olarak belirtildiği şeye "öz" sözcüğünden başka bir ad bulmak gerekecektir. (13)

Görüldüğü üzere bu perspektifte Tanrı, varoluşun çatışkılarını tek başına göğüsleme dehşetine katlanamayan insanların yaşam denilen o müthiş soruna verdikleri bir yanıt olarak ve theosal referans içine yerleşmekle anlam ve onanmayı sağlayarak mutlu olabileceklerini umdukları ikincil bir dünya olarak öngörülür. Kısaca, Tanrı ve dinsellik, varoluş endişesini yaşamak için bireyin -kolektif bir tepkiler ve tutkular yığınını deyimleyen- coşkusal bir düzlemde eriyip yok olmayı yeğlemesinin sonucudur.

Oysa ki bu yabancılaşmanın kökenini, insan tinine ve insan tininin "evrensel sorunlarına" bağlamak yerine, toplumsal ve politik yapıyla ilişkilendirilerek çözümlemek gerekir. Zaten varoluşçu ontolojinin, varoluşa sonsuz bir temel olarak yakıştırdıkları kategorilerin pek çoğu toplumların yaşadığı özgün ve çelişkili bir dönemin iç karartısının anlatımından başka bir şey değildir. Örneğin "atılmışlık" "hiçlik" gibi kategoriler, bireyin yönetilen dünyaya karşı güçsüz kaldığını ve her ana için bu dünyanın dışlileri arasında yuvarlanıp parçalanabileceğinin dolayımlı söylenişidir. (14) Gerçekten de, dinsel düşünce, dış dünyaya karşı bir bakışı birleşik olmayan, kendine karşı bölünmüş bir toplumun düşünceler düzlemindeki izdüşümüdür. Tanrı düşüncesi, halkın kendisi tarafından acılarının ve özlemlerinin bir simgesi olarak yaratılmıştır ve bir yandan gerçek bir acıyı -bölünmüşlüğünü- dile getirirken, diğer yandan da düşsel bir biçimde de olsa bu acıya karşı bir başkaldırıyı dile getirmektedir. (15)

1. Schulz, s.55; Jaspers, s.52-55; Gasset, s.86; Unamuno, s.151.
2. Gürsoy, s.52-53.
3. Schulz, s.8-14; Sartre, s.61, Fromm, s.49-50.
4. Worringer, s.24-25.
5. Morin, s.76.
6. Morin, s.118. Aynı bağlamda bkz. Gasset, s.86-88; Jaspers, s.88; Unamuno, s.151.
7 Sartre, s.61, Ayrıca bkz. Mounier, s.97-98; Schulz, s.15.
8. Cassirer, s.75; Sahakian, s.342.
9. Mounier, s.92; Sahakian, s.354; Germino, s.114.
10. Anıldığı eser için bkz. Morin, s.109.
11. Mounier, s.99
12. Mounire, s.94.
13. Coleston, s.28.
14. Adorno, s.106.
15. Marx, s.30

İNSANCIL OKURU KIPIRDA BİR DEĞİL, İKİ İNSANCIL AL

YABANCILAŞMA KISKACINDA İNSAN MANZARALARI (II)

İlhan YÜCE

İnsan; Meta Tüketiminin Bir Aracı

Kapitalizmin insana dayattığı tüketim çılgınlığına kendini kaptıran insan tam bir "tüketim aracı"na dönüşmüş, ürettiği nesnelerin tutsağı olmuştur. İşsiz; neden işsiz kaldığını, yoksul; neden yoksul olduğunu, ücretli; ücretinin neden sıradan bir yaşama bile yetmediğini düşünüp araştıracak yerde; işsizse, birgün kendisinin de bir iş bulup daha çok tüketeceği, yoksulsa varsıllaşacağı, varsılsa daha çok varsıllaşacağı düşlerini kurmaktadır. İvan İllich; *"İnsanlar artık zengin düşünüp yoksul yaşamasını öğrenmişlerdir"* (17) demektedir.

Toto, loto, piyango vb. gibi çeşitli şans oyunları ile spor ve özellikle futbol tutkusu, insana oyalanması için dayatılırken, bu alanlar bile sömürünün yeni cephelerini oluşturmaktadır. Yıllarca her çekilişte piyango bileti alanların sayısı milyonları bulmaktır. Milyonlarca insan umudunu, on günde ya da haftada bir yapılan çekilişlerdeki "büyük ikramiye"ye bağlamıştır. Oysa büyük ikramiyenin çıkma olasılığı, örneğin trafik kazalarında ya da depremde ölme olasılığının, onulmaz hastalıklara yakalanıp ölme olasılığının on binde biri bile değildir. İnsanlar, trafik kazalarında ölme olasılığını, depremde ölme olasılığını, kansere yakalanma olasılığını; "bula bula beni mi bulacak?" düşüncesiyle kendilerine hiç yakıştıramazken, iş piyangoya gelince, yukarıdakilerin onbinde biri bir olasılıktaki "şans"ın peşinde koşabilmektedirler.

1832'de hergün bir piyango çekilişinin saptandığı ABD'de, toplumun şans oyunları ve kumara aşırı yöneldiği, iflasların ve intiharların çoğaldığı gerekçesiyle 1878'de ülkenin çok büyük bölümünde, 1893'te de tüm ülkede piyango düzenlenmesi yasaklanmıştır. (18) 1960'lara değin süren bu yasaktan sonra ABD'de piyango yeniden başlar. Günümüzde bu tür şans oyunlarına, toplumun eğitimsiz, yoksul ve işsiz kesimleri aşırı ilgi göstermektedir.

İnsanın açıkça yöneltildiği alanlardan biri de futboldur. İşsizliğin protesto edilmesine, İMF'nin emperyalist dayatmalarının protesto edilmesine, hatta öğrencilerin "paralı eğitime hayır" doğrultusundaki basın açıklamalarına bile izin vermeyen devlet; futbol "taraftarı"nın insanlara saldırıp öldürmesine, evlere, çarşılara saldırıp kentleri altüst etmesine göz yummaktadır. Çünkü futbol tutkusu "zararsız" ve "yasal" sayılmaktadır.

Futbola gösterdiği o şaşılası ilgiyi insan kendi sorunlarına gösterseydi, içinde yaşadığımız dünya, sorunları olmayan bir dünya olurdu. Ama insan, emperyalizmin, kendisine bir uyuşturucu gibi dayattığı alanlara kendisini öyleslne kaptırmıştır ki, içinde boğulduğu sorunların varlığını bile kavrayamaz olmuştur. "1950 yılında Dünya Kupası finallerinde ev sahibi ve favori Brezilya, Uruguay tarafından, Maracana'da, kendi evinde, canevinden vurulunca tastamam 113 kişi intihar eder... 1970 yılında Brezilya üçüncü kez şampiyon olduğunda Rio de Jenerio sokaklarındaki zafer sambalarında 45 kişi ya kalpten ya çiğnenerek ölür" (19)

İnsan Öğrenmeye de Karşı Koymaktadır

Günümüz kapitalizm koşulları insanının "bilgi"yi kavrama ve algılama sorunundan önce, onu benimseyip benimsememe sorunu vardır. Çünkü kapitalizmin önyargılarını yüklenmiş birey, kendi yararına olacağını görebildiği birçok konuda bile bilgiye direnmektedir. Bilgiye böylesine karşı koyuş, yalnızca toplumsal ve siyasal konularda değil, toplumsal yaşamın en sıradan alanlarında bile kendini gösterir. 15. yüzyılda Niccola Machiavelli (1469-1527) insanları, yetenekler açısından üç gruba ayırır: *"İnsanlar anlayış bakımından üçe ayrılabilirler: Kendi başlarına anlayanlar, başkalarının gösterdiği şeyleri anlayanlar ve nihayet, kendi başlarına da, başkalarının yardımıyla da bir şey anlamayanlar."* (20)

Panait İstraiti de (1884-1935) aynı görüştedir. Bir öyküsünde, Tuna'da işleyen bir römorkör kaptanını insanlar üstüne şöyle konuşturur: *"İyi bil ki dünya, daha fazla değil, üç bölüğe ayrılır: Soğan kokan bir bıçakla ekmek kesilmeyeceğini kendiliğinden bilen insanlar vardır. Sonra birtakımları vardır ki bunu düşünmezler, fakat başkalarından görerek öğrenirler. Bir de bundan haberdar olmayan, görerek de öğrenmeyen ve leş gibi soğan kokan bıçakla ekmek kesip yiyen veya yedirenler vardır."* (21)

İnsan, öğrenmeye karşı koymaktadır. İnsan, gereksinme duyduğu bilgiyi kendi yaşam deneyimiyle bulabilecekken bunu yapamamakta, çevresindekilerde tanık olduğu bilgiyi de öğrenmemekte yada öğrenememekte ve kendisine öğretilse de bunu benimsememektedir. Çünkü öğrenme, "bilmiyor" olmayı gerektirir. Oysa o her şeyi bildiği kanısında değil midir!

Milyonlarca yıllık evrim sürecinde tüm canlıların arasından başarıyla doğrulup gelen insanın, insanın insanı sömürüsünün başlamasıyla birlikte, başta yaratıcı düşünsel yetenekleri olmak üzere birçok yeteneğinin gelişmesi de durmuştur denebilir. Milyonlarca yıllık başarılı evrim sürecinin bugünkü en eksikli insanı, kendini, aynı sürecin en tam insanı olarak görme yanılgısı içindedir. Montaigne daha 16. yüzyılda, "doğru"yu bilmekten kaçan, öğrenmek de istemeyen, eleştirilmeye hiç mi hiç yanaşmayan insan üstüne şunları yazar: *"Eleştirilmekten kaçarız. Oysa ki bunu kendiliğimizden istememiz, gelin, bizi eleştirin dememiz gerekir. Biri çıkıp bizim düşüncemizin tersini söyledi mi, onun doğru söyleyip söylemediğine değil, doğru yanlış, kendi düşüncemizi savunmaya bakarız. Bizi düzeltmek isteyene kollarımızı açacak yerde, yumruklarımızı sıkıyoruz."* (8)

Bireyin düşün (fikir) dünyası, tam bir düşünsüzlükler yumağı olmuştur. Birey, hemen her alanda, gerçekleri ve doğruları yadsıyacak bir önyargılar zırhıyla kaplanmıştır. Başta toplumsal gerçekler olmak üzere hemen tüm bilimsel gerçekler bu önyargılar duvarına çarpıp parçalanmaktadır. Oysa kendine yararlı olanı benimseme, en ilkelinden en gelimişine değin tüm canlıların ortak özelliğidir. Burada, insandan sonra en gelişmiş canlı türü olan maymunlar üzerine ilginç bir gözlemi vermek yerinde olacaktır.

Kırmızı Yüzlü Japon Maymunları

Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni* adlı değerli yapıtında, Pasifik Okyanusu'ndaki Koshima Adası'nın doğal koşullar içinde yaşayan Kırmızı Yüzlü Japon Maymunlarının davranışlarını inceleyen Japon bilim insanlarının gözlemlerini verir. Yaklaşık altmışar üyelik gruplar biçiminde yaşayan bu maymun türünün en önemli besinleri patatestir. Ancak maymunlar buldukları patatesleri, üstlerindeki toprağa ve kuma aldırış etmeksizin yemektedir. Ama 1953 yılında, bir sonbahar günü, birbuçuk yaşlarındakl bir dişl maymunun dere kıyısında bulduğu çamurlu patatesleri suda yıkayıp temizleyerek yediği saptanır. Gözlemcilerin İmo adını taktıkları bu maymun, bu davranışıyla, türünü ve üstünde yaşadıkları adayı birden ünlendirir.

"Bir ay kadar sonra İmo'nun arkadaşları ile oynarken, buldukları kirli patatesleri gene dere suyunda yıkayarak yedikleri gözlenmiştir. Dört ay sonra İmo'nun ailesi patatesleri artık yıkayarak yemektedirler. Dört yıl kadar sonra (1957) altmış üyeden oluşan koloninin on beş üyesinin, nerede olursa olsun buldukları patetesleri yıkayarak yedikleri görülmüştür. Bir üç yaş arası hemen tüm maymun bebelerinin vazgeçilmez deneme istekleri ile bu buluşu öğrendikleri, beş yaşına kadar olan anaların hemen hepsinin ve orta yaşlarındaki anaların bir kısmının, İmo'nun bu buluşunu öğrenip kendi yaşantılarına uyguladıkları saptanmıştır." (22)

Genellikle çocukların daha çabuk öğrendiğini, yakın ilişki nedeni ile yeniliklerin analara kolaylıkla yansıdığını, çocukların da büyüdüklerinde bunları kendi çocuklarına aktardıklarını, bu yeniliği öğrenemeyen küçük yaşlardaki altı yedi yavrunun, sonradan yapılan araştırmalarda gerçekten geri zekalı olduklarının saptandığını belirten Teber bulguları şöyle sürdürür: *"On yıl kadar sonra, çevre koloniler de dahil olmak üzere maymunların büyük kısmının patetesleri artık yıkayarak yedikleri bilinmektedir... İlk kez dere suyunda yıkama şeklinde başlayan bu işlev, giderek deniz suyunda da yıkama şekline dönüşmüş ve daha sonra hemen yalnızca deniz suyunda yıkama biçiminde sürmüştür. Bir ara özellikle bir grup dişi maymun bebesinin, patetesleri her ısırışlarından sonra yeniden deniz suyuna daldırarak ve sanki patatesleri tuza batırarak yiyormuşcasına bu işleve yeni bir katkıda bulundukları da saptanmıştır."* (22)

Bu gözlemlerde elde edilen bir başka saptama da; bu yeni davranış biçimini benimsemeyen maymunların da (ki bunlar genellikle yaşlı bireyler arasından çıkmaktadır) olduğu ve bunların, bu yeni davranış biçimini benimseyenlere ters tavır aldıkları ve sürekli saldırılarda bulunduklarıdır. Yabancılaşma olarak yorumlanabilecek bu davranış, acaba toplu yaşamada edinilmiş "kültür"ün sonucu mudur? Neden olmasın!

Maydanoz Tohumunun Yaşam Savaşımı

Bedri Rahmi Eyüboğlu, bir maydanoz tohumunun, ekildiği toprakta nasıl savaşım vererek kök salıp dünyaya merhaba dediğini, o şiirsel anlatımıyla şöyle verir: *"Bir sivrisinek gözü boyunda maydanoz tohumu, toprağın zifiri karanlığına atılıyor, bir yanında çelik kadar sert bir taş parçası, bir yanında nane tohumu, bir yanında da semizotu... Beri yanda solucanlar, kırk ayaklı böcekler, beş adım öteslndekl çınarın korkunç kökleri yetmiyormuş gibi, karıncalar, kurtlar, kuşlar, kaplumbağalar, hoyrat ayakları insanların. Bütün bunlar arasında sivrisi-*

nek gözü kadar maydanoz tohumu, kimini öpe öpe, kimini ısıra ısıra, kıldan ince kılıçtan keskin köklerini salacak. Bir yandan nane tohumuna dert anlatacak; 'hiç telaş etme, senin rızkında gözüm yok' diyecek, allem edecek, kallem edecek, maydanoz yaprağına gereken yeşili, kokuyu, tadı tuzu bulup gönderecek." (23)

Kuru mu kuru, hiçbir yaşam belirtisi göstermeyen küçücük maydanoz tohumu, kendini kuşatan güçlüklere karşın, hiç aksamayan bir dirençle elini yaşama uzatırken, insan, sorunlarını giderek çözümsüzleştirmektedir. Bedri Rahmi şöyle yakınır: *"Bir şu bücür maydanoz tohumuna bak, bir de şu kelleye kulağa, şu akla fikre, şu ele ayağa! Sivrisinek gözü boyundaki tohum hiç şaşmadan görevini yapıyor da, bu kadar takım taklavatla koskoca insan ne yapacağını şaşırıyor."* (23)

İnsan, bu yabancılaşmışlığıyla, bir maydanoz tohumu olsaydı eğer, kökü kururdu. İnsan, bir mirasyedi gibi, bugüne değin kazandıklarını tüketmektedir.

Yalancının Mumu Yatsıya Değin mi Yanar? Yoksa!..

Sömürücü egemen güçlerin varlıklarının sürmesi, aldatılan ve yabancılaşan insanın bu aldatılmışlığının sürmesi ile olasıdır. Bu nedenle; bir yanda, başta uluslararası emperyalist tekeller olmak üzere dünya kapitalizmi, ellerindeki tüm olanaklarla insanın bu aldatılmışlığının sürmesini sağlamaya çalışırken, öbür yanda sömürülen insan da bu sömürü, aldatılma ve yabancılaşma çemberini kırmaya çalışmaktadır.

Burada insanın karşısına; "yalancının mumu yatsıya değin mi yanar, yoksa sürekli yanabilir mi?" sorusu, felsefi bir soru olarak çıkmaktadır. MÖ 6. yüzyılda yaşamış Yunanlı ünlü masalcı Aisopos'un (Esop ya da Ezop) anlattığı bir masal, insanı karamsarlığa sürüklese de, günümüzün yabancılaşmış insanını yansıtacağı için anılmalıdır. Öncelikle insana ve biraz da yöneticilere karşı taşlamalarla yüklü masalları nedeniyle bu büyük masalcının, dönemin efendilerince kayalıklardan atılarak öldürüldüğünü anımsatalım. Aisopos'un masalı şöyle:

Aslan, ağır hasta, ininde yatıyormuş. Tilkiyi çağırıp ona; "Düzelebilmem için, ormanda oturan şu koca geyiğin ciğerlerini ve yüreğini yemem gerekiyor. Dil dök, kandır, ne yap yap, onu benim mağarama getir" demiş. Bunun çok güç bir iş olduğunu söylese de dinletemeyen tilki yola koyulmuş. Kafasında, geyiğin en güçsüz yanları üstüne türlü yalanlar ve oyunlar kurarak, gidip onu bulmuş ve "Sana bir müjdem var... Kralımız çok hasta, kurtulmaktan da umudunu kesti... 'Krallığa geyik geçmeli' dedi. Müjdeme ne vereceksin bakalım... Sen de gel benimle, öleceği sırada yanında bulun" demiş. Bu zekâ aslında tilki zekâsı değil, "insan" zekâsıdır ve ne yazık ki, çoğunlukla, işte böyle durumlar için parlamaktadır. Aslanın ağır hasta olduğunu daha önce duymuş olan geyik, "konu"nun önüne böyle getirilmesi karşısında tilkiye inanıvermiş. "Dünyada kendini beğenmeyen mi vardır? Kendini beğenen de çabucak kanıverir" diyen Aisopos şöyle sürdürür: "Aslan kapıda bekliyordu. Hemen geyiğin üzerine atıldı, ama bir yandan yaşlılık, bir yandan da hastalık, yakalayamadı, biraz kulaklarını kanattı, işte o kadar. Geyik koşa koşa gene ormana kaçtı, saklandı." İnine getirilen geyiği elinden kaçırmıştı aslan. Daha sonra tilkiyi yeniden çağır ve; "gene bir yolunu bul da getir şu geyiği" dedi. Tilki, bunun, hele bu olaydan sonra daha da olanaksız olduğunu söylese de aslana dinletemediğinden, yine yola koyuldu.

Tilki zekâsı sınır tanımadığı gibi, geyiğin ikna olma "yeteneği"de sınır tanımıyordu. "Tilki baktı ki geyik oturmuş dinleniyor, hiç sıkılmadan karşısına geçti. Geyik; 'Seni alçak seni' dedi, 'bir daha kanar mıyım ben senin sözlerine? Sen git de o krallık masallarını başkalarına anlat'. Tilki yılmadı bu sözlerden; 'Aslan senin kulağını tuttuysa, sana diyecekleri vardı da onun için tuttu... Krallığın gizlerini de öyle ulu orta söyleyemez ya! Sen ise, bir hasta, kulağını tırmaladı diye ürküverdin... 'Yerime öylelerini bırakamam, kurdu kral ederim' diyor. Kurt kral olunca ne yaparız biz? Sen gene gel benimle, kuzu kuzu uslu dur." (24)

Ne *"mantıklı"* değil mi? İşte bu sözler üstüne geyik, aslanın inine tıpış tıpış yeniden gider. Aslan bu kez, 'krallığın gizlerini' duymak için uslu uslu kulağını uzatan geyiği elinden kaçırmaz.

"Kabahatın Çoğu" Kimin?

İnsanın insanı sömürüsüyle insanda beliren kötülükler nasıl ortadan kalkacak? Sömürü, savaşlar, kan ve gözyaşı, acımasızlık, şiddet ve insandaki yıkıcılık nasıl yok edilecek? Yüreği insan sevgisiyle dolu büyük ozanımız Yunus Emre (1240/41-1320/21) 13. yüzyıldan günümüze şöyle seslenmektedir:

Çeşmelerden bardağın
Doldurmadan kor isen
Bin yıl dahi beklesen
Kendi dolası değil. (25)

Kötülüklerin yeryüzünden kendiliğinden kalkmasını bekleyen insan, "bin yıl dahi beklese" boşuna; bardağı kendiliğinden dolmayacak, kötülükler gidip, güzellikler kendiliğinden gelmeyecektir. 20. yüzyılın en büyük ozanı Nazım Hikmet, "canım kar-

deşim" eklemesini de yaparak, insana, "kabahatın çoğu senin" demektedir:

Ve bu dünyada bu zulüm
Senin sayende.
Ve açsak, yorgunsak, al kan içindeysek
Ve hâlâ şarabımızı vermek için
Üzüm gibi eziliyorsak,
Kabahat senin
Demeye de dilim varmıyor ama
Kabahatın çoğu senin, canım kardeşim.

Nazım Hikmet, kapitalist/emperyalist sömürücülere olduğu denli, binlerce yıllık uykusu içindeki insana da öfkelidir. Gerçi kabahatın büyüğünün, emperyalist çıkarların uğruna insanı ve dünyayı ateşe atmaktan çekinmeyenlerde olduğunu Nazım da bilmektedir. Ama mal, ya da "meta", ya da "alınteri" çalınıyorsa, hırsızın suçlamanın yararı nedir? Hani üreten insanın "sorumluluğu!"

Bertolt Brecht *me-ti* adlı ünlü yapıtında, MÖ 479-381 yıllarında yaşamış Çin filozofu Mo-Ti'yi günümüze taşıyarak şöyle konuşturur: *"Me-ti şöyle dedi: Haksızlık karşısında susmanın ne denli yanlış bir tutum olduğunu belirtmek, haksızlık yapmanın ne denli yanlış bir tutum olduğunu belirtmekten daha önemlidir."* (26) Brecht yine *me-ti*'de günümüzün yabancılaşmış insanına şunları söyler:

İstediğince yalın görünsün göze
Kuşkuyla bakın
En küçük olaya bile.
Sınayın gerekli olup olmadığını,
Hele "alışılagelmiş" türden ise?
Açıkça istiyoruz şunu sizden:
Sakın doğal bulmayın hep alışılageleni
Çünkü artık hiçbir şeye doğal denmemeli;
Şu kanlı kargaşanın, şu düzenli
geçinen düzensizliğin,
Serserice başına buyrukluğun,
Ve insanla ilintisini yitirmiş insanlığın
Egemen olduğu dönemlerde kimse demesin:
Doğaldır bu olup bitenler; böyle
denmesin ki
Her şeyin değişebileceğine inanılsın. (26)

Bir çelişki gibi görünse de, yeryüzünden kötülükleri kaldıracak insan; binbir türlü açmazlar içindeki, insanlığına yabancılaşmış aynı insandır. İnsanın ve insanlığın gerçek ama görünmez kılınmış tarihi; yalana karşı gerçeğin, eğriye karşı doğrunun, haksıza karşı haklının, çirkine karşı güzelin savunulmasının tarihidir. Köleci kralları ve kölecileri, yukarıda olumsuzlukları sayılagelen insan ortadan kaldırmıştır. Feodal kralları ve derebeylerini de öyle. İnsanın insanı sömürüsünü ve böylece tüm acıları ve kötülükleri ortadan kaldıracak da aynı insan olacaktır. Sanırım Sabahattin Eyuboğlu'nun bir sözüydü: *"Toplumlar, ileriye doğru büyük bir adım atabilmek için, geri geri çekilmek zorundadırlar."*

Yararlanılan Kaynaklar

1. Ahmed Arif, *Hasretinden Prangalar Eskittim*, Cem Yayınevi, 18.B, 1980.
2. Samuel Noah Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, 1. Baskı, Temmuz 1999.
3. Bertolt Brecht, *Faşizm Üzerine Yazılar*, Çev. Ali Sait, Ortam Yayınları.
4. Emile Chartier Alain, *Söyleşiler I*, Çev. Fehmi Baldaş, MEB Yay. 1961.
5. Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, Çev. Yurdanur Salman, Zeynep Tanrısever, Payel Yayınevi, 1.Baskı Şubat 1982.
6. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, 2. Baskı, Nisan 1973.
7. Karl Marx, *1844 Elyazmaları*, Çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, 2.B. Kasım 1993.
8. Montaigne, *Denemeler*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınevi, 20. B. 1991.
9. Platon, *Protagoras*, Çev. Nurettin Şazi Kösemihal, MEB Yayınları, 2.B. (2.500 adet) 1965.
10. Goethe, *Goethe Der ki*, Çev. Gürsel Aytaç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2.B. (15.000 adet) Ağustos 1986.
11. Rousseau, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev ve Demeçler*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yayınevi, 1970.
12. Devrimler ve Karşıdevrimler Tarihi Ansiklopedisi, Amerikan Devrimi.
13. Prof. Dr. Norman Lawrence Gilinsky, *İnsanın Türeyişi Şans Eseri*, Çev. Emel Oybak, Bilim ve Ütopya, Sayı: 6, Aralık 1994.
14. Falih Rıfkı Atay, *Babanız Atatürk, Bayrak, Atatürkçülük Nedir? Atatürk Ne İdi?*, Bateş AŞ, İstanbul 1990.
15. Adolf Hitler-Mein Kampf, *Kavgam*, Toker Yayınları, 7.B. Nisan 1975.
16. William L.Shirer, *Günü Gününe Nazi İmparatorluğu*, Çev. Müzehher Va-Nu. Cem Yayınevi, 1977.
17. İvan İllich, *Okulsuz Toplum*, Çev. Bedirhan Üstün, Birey Toplum Yayınları, 1.B. Haziran 1985.
18. Ali S. Gitmez, *Yabancılaşan İnsan*, Piyango ve Devlet. Bilim ve Sanat, Sayı: 62, Şubat 1986
19. Kurthan Fişek, *Güney Amerika'nın Hayat Tarzı Futbol*, Bilim ve Sanat, Sayı: 50, Şubat 1985.
20. Niccolo Machiavelli, *Hükümdar*, Çev. Selahattin Bağdatlı, Sosyal Yayınları, 3.B. Şubat 1992.
21. Panait İstrati, *Sünger Avcısı*, Çev. Yaşar Nabi Nayır, Varlık Yayınları, 3.B. Şubat 1957
22. Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni*, Say Kitap Pazarlama, 3.B. Temmuz 1982.
23. Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Delifişek/Sanat Yazıları*, Bilgi Yayınevi, 1.B. Temmuz 1975.
24. Aisopos, *Masallar*, Çev. Nurullah Ataç, MEB Yayınları, 2.B. (2.500 adet), 1966.
25. Sabahattin Eyüboğlu, *Yunus Emre*, Cem Yayınevi, 6.B. 1980.
26. Bertolt Brecht, *me-ti/Tarihte Diyalektik*, Çev. Ahmet Cemal, Günebakan Yayınları, 1977

TİYATRO BAYRAMININ KENTTE GEZİNİŞİ

Mehmet ESATOĞLU

Soğuk bir Şubat akşamı çevirmen, yazar Veysel Atayman oturduğu kanepede heyecanlı bir biçimde anlatıyor; "Gerçekliğin tanınmaz hale getirildiği, onun ayrıntılarından, fragmanlarından kurulmuş; ikincil / üçüncül düzlemdeki gerçekliğin; iktidar + medya + popüler kültür marifetiyle baktırılan biricik düzlem olarak karşımıza çıktığı bu aşamada, sinemamız kendi fantezi ve karikatürlerinin kaba güldürüsü içinde trajik-komik bir ölüm yolculuğuna çıkmışken, roman hiçbir zaman öyle olmamış ve öyle yaşamamış döküntü bir hanedanlığın arsız ve yoz hayatını, hayali coğrafyalarda hikayeleştirirken, tiyatro; en baştan ve yeniden görmeyi, seyretmeyi, eleştirel mesafeden algılamayı öğretmek durumundadır." diyor ve anlattıklarını bu yılın 27 Mart Dünya Tiyatrolar Günü bildirisinin içine koyup yolluyor tüm sanat alanına.

Kalamış'ta kaldırımda yürürken kulağımda çınlıyor Atayman'ın sözleri "yeniden görmeyi, seyretmeyi, eleştirel mesafeden algılamayı öğretmek" Atayman bu sözleriyle genelde sanat alanının özelde amatör tiyatroların önüne çok zor bir görev koyuyor.

Kafamda Atayman'ın sözleri yürüyorum. Caddelerde ise garip rüzgarlar esiyor. Büyük panolarda Atayman'ın deyimiyle "ölüm yolculuğuna" çıkmış sanat ürünlerinin kaç "müşteri" kapmaya hazırlandığının duyuruları var. Panonun yan tarafında da oraya adını yazdırma heveslisi bir dolu aval şaşkın bakıyorlar.

Amatör tiyatrolar toplantısına geliyorum. Orada başka rüzgarlar esiyor. Tiyatro Simurg oyuncuları hazırlıklarını yaptıkları oyunun materyallerini bulma ile boğuşuyor, Bakırköy Oyuncuları Cem Yalın'ın 90'lı yılların ortasında yazdığı kısa oyun metnini başka topluluklardan oyuncularla hararetli bir biçimde tartışıyor. Bu yıl yeni kurulan Oynayan Düşler Sahnesi ise telaş içinde oluşturdukları metnin eksiğini gediğini tamamlamaya çalışıyor.

Bu yıl kimileri ilk kez sahneyle buluşacak İnsancıl Atölyesi tiyatro kursu katılımcıları ise dar bir odaya kapanmış prova üstüne prova yapıyor. Ve kimbilir bu alanın dışında nice yerlerde Atayman'ın da umut bağladığı amatör tiyatrocular kirlenmişliğin dışında el emeği, göz nuru nice güzellikler üretiyor. Onlara şöyle diyor Atayman;

"Tiyatro, özellikle artık amatör bir arayış çağrısı yapmalıdır: Benim karşıma beni, benim karşıma seni koymalı, ben, sen, onlar ve toplum ilişkisinde varoluşun diyalektiğini yakalamalıdır. Tiyatro (iktidar + medya) dilini reddetmeli, gerçekliğin dilini öğretmelidir. Tiyatro bakma/ baktırma eyleminin ideolojik yapısını sorgulayıp ayrıştırmalı, bakan bir toplumun, gören ve düşünen bir toplum olmadığını anlatmalıdır. Tiyatro, gözümüzü iktidarın elinden kurtarmalıdır. Tiyatro, göze saygınlığını ve eleştirel gücünü kazandırıcı bir etiği benimsemelidir. Çünkü iktidar + medya + popüler kültür marifeti ve işbirliğiyle oluşturulmaya çalışılan ikincil düzlem, hatta üçüncül düzlem gerçekliğin (postmodern kolaj düzlemi) altında bırakılmak istenilen gerçekliğe yönelik her kurucu, amatör ve saf bakış, bir muhalefettir. Ve amatörlük, gerçekliğin düzlemini terk edip, o kurgulanmış, ikincil gerçeklik düzleminin kültüründe görev yüklenmeye hazırlanmak anlamına gelmediği sürece, bir dışta kalmaktır, temizliğini korumaktır. Tutunacak muhalif bir zemin kurmaktır. Teorik tartışmalarıyla, etkinlikleriyle, kurslarıyla, metin yazma denemeleriyle, dil arayışlarıyla, medyatik kültür ve iktidar ilişkileri eleştirileriyle, uluslararası buluşmalarıyla, sahnesiyle, imkansızlığıyla, gönüllülüğüyle, heyecanıyla, iktidardan kopartılmış, medyaya yasak koymuş, popüler / kitlesel kültüre dur demiş bir coğrafya olacaktır amatör tiyatroların alanı.

Vazgeçilmez bir muhalif duruşun ve enerjinin kaynağı."

Duyabilene, anlayabilene, bulunduğu, seçtiği alanın değerini bilip, ruhunu satmadan, sisteme boyun eğmeden yürümek isteyenin önüne konmuş önemli bir perspektif bu.

ATÇ çeperinde yer alan Amatör tiyatrocular da kolları sıvıyorlar. Önce bu yıl kendi bildirileri dışında uluslararası bildiriyi de sanat alanıyla paylaşmak üzere harekete geçiyorlar. Çok geçmeden Tiyatro Simurg'dan Çiğdem Canım bildiriyle çıkageliyor. Yabancı olmadığımız bir isim kaleme almış uluslararası bildiriyi; "Savaş Baba" oyunundan ta-

nıdığımız Yunanlı yazar Iakovos Kampanellis. Bildiriyi Türkçe'ye çevirmek üzere girişilen yoğun çabaların ardından matematik öğretmeni Sevim Gündüz kolları sıvıyor ve sorunu bir hamlede çözüyor. Tiyatro Simurg'dan Bülent Arslan bildirileri alıp bu yılın 27 Mart afişi ve broşürünü hazırlamak için yollara düşüyor. Oturuyor bilgisayarının başına kılı kırk yararak görüntüler içinden görüntü beğenmeye çalışıyor.

Ortada bir dolu kotarılması gereken iş var. Yapılacak etkinliklerin planlanması, çevre düzeni, parça başı oyunların öne çıkan sorunları derken ATÇ'nin büyük yöntemi harekete geçiyor. Birkaç topluluktan amatör tiyatrocular Oynayan Düşler Sahnesi'nin metin çalışmasına destek verme temelinde bir tartışmaya girişirken, İstanbul Sahnesi'nden Şebnem Önal Bakırköy Oyuncuları ile el ele verip oyundaki dans sorununu çözmeye çalışıyor. Tiyatro Simurg bir yandan oyununun sorunlarıyla boğuşurken öte yandan çevresine destek sunmaya çalışıyor. İnsancıl Atölyesi tiyatro kursu katılımcıları da bir yandan üretirken öte yandan da ATÇ'nin 17 yılda geliştirdiği geleneklerle tanışıyor. Birbirinin kuyusunu kazan bir tiyatro modeli yerine dayanışan, birbirinin üretiminden coşku duyan geleneğin nasıl "Vazgeçilmez bir muhalif duruşun ve enerjinin kaynağı"nı yarattığına tanıklık ediyorlar.

27 Mart tiyatro bayramının ilk etkinliği 18 Mart'ta gerçekleşiyor. İstanbul Sahnesi, Tiyatro Simurg, Bakırköy Oyuncuları, Oynayan Düşler Sahnesi ve İnsancıl Tiyatro kursu katılımcıları bir pazar günü aralarına Veysel Atayman ve Sevim Gündüz'ü de alarak düşüyorlar Okmeydanı'nın yollarına. Orada 96.6 Yön FM'de 27 Mart günü yayınlanacak radyo programını hazırlamaya.

Bir anda radyonun içine 30'a yakın amatör oyuncu doluveriyor. Ve mikrofon başında 240 dakikalık bir program için yolculuk başlıyor. Büyük bir poşete doldurulmuş kaset ve CD'ler arasından her bölümün müzikleri, efektleri seçiliyor. Amatör oyunculardan kimilerinin eski radyo tiyatrolarından deneyimleri var, kimileri ise ilk kez oynuyor mikrofon başında. Karşısında seyirci olmadan oynamak tuhaf geliyor kimilerine. Onlar da teknik masanın başındaki kişiyi seyirci kabul edip ona bakarak oynamayı yeğliyorlar. Konuşmalar, oyunlar derken öğleyin başlanan kayıt gecenin 22.00 sine doğru sona eriyor. Programda İnsancıl Genel Yayın Yönetmeni Cengiz Gündoğdu ve oyuncu Nuran Oktar birer konuşma yapıyor.

27 Mart sabahı canlı yayın için tekrar radyonun yolunu tutuyoruz. Gülsuyu Anadolu Sahnesi'nden Sevda Özdemir, Kartal Sanat Tiyatrosu ve sinema oyuncusu Ruhi Sarı ile canlı yayına katılıyoruz. Bir süre sonra İstanbul Sahnesi'nden Enver Akan da katılıyor programa. Bir 27 Mart sabahı tiyatronun yaşayan, canlı soluğunu duyurmaya çabalıyoruz dinleyiciye. Telefonlar gellyor radyoya peş peşe. Heyecanlanıyoruz.

27 Mart günü İnsancıl Atölyesi'nde bir bayram havası yaşanıyor. Çeşitli kuşaklardan amatör oyuncular, tiyatronun yandaşı izleyiciler salonu doldurmaya başlıyor. 24 Ocak Cem Yalın etkinliğinde olduğu gibi daracık salonun da sahnenin de izleyiciyle dolup taştığı bir gün yaşanıyor.

İstanbul Sahnesi oyuncusu Enver Akan'ın uluslararası bildiriyi okuyuşuyla şenlik başlıyor. İlk gösteri İnsancıl Atölyesi Tiyatro kursu katılımcılarının Lorca'nın "Kanlı Düğün"ünden bölümlerle perdeyi açıyorlar. Sahne, atölye katılımcılarından Sevgi Doğan'ın oyuna yazdığı önsözle başlıyor. Beyhan Arbay, Senem Sönmez, Dilan Tanrıkulu, Burcu Ertuğrul, Linda Barış oynuyor. Heyecan ve telaş egemen sahnede. Lorca üzerine yapılmış iyi bir araştırma ve sahneleme çabasının izleri görülüyor ilk bakışta. Özellikle Beyhan Arbay anne rolünde eski deneyimlerini de kullanarak iyi bir kompozisyon yaratıyor. Senem Sönmez ise coşkusu ile öne çıkıyor. Sevgi Doğan ve Linda Barış oyunun çalışılması sürecinde önemli aşamalar katediyor. Lise öğrencileri Dilan Tanrıkulu ve Burcu Ertuğrul çaba harcayarak önemli çalışmaların üreticisi olabileceklerinin sinyalini veriyorlar. "Kanlı Düğün" izleyiciden de hakettiği tepkiyi alıyor. Ve 27 Mart'ın nitelikli işlerinin arasına adını yazdırıyor.

Toplu çalışmanın yanısıra sıra tek tek ürünlere geliyor. Başak Erdil Shakespeare'in "Antonius ve Kleopatra"sından bir bölüm getiriyor sahneye. Kostümüyle, saçıyla özeni taşıyor sahneye Başak Erdil. Kısa bir tirad için bile yoğun özene gerek var dedirtiyor izleyenlere. Elif İlhan, kurslara katılımının 2. yılında bir ürünle yer alıyor 27 Mart'ta. O da Shakespeare'in "Kral Lear" yapıtından soytarının tiradını dansla ve sözle yorumluyor. Gerek yaratıcı makyajı gerekse gövde kullanımı ile bir güzellik de Elif İlhan katıyor 27 Mart'a. Bir yandan kimya öğretmenliği öte yandan amatör tiyatro ile uğraşan Gülay Deniz Yılmaz'ın tek kişilik gösterisi ise Nazım'ın "Melodram" şiirini temel alıyor. Nazım'ın eşi Piraye hanım'la sevgilisi ve sonradan ikinci eşi olan Münevver hanım arasında duygusal bocalamasını anlatan metni Gülay Deniz Yılmaz değişik mizansenlerle yorumluyor. Nazım'ın iç hesaplaşmasına ve taşıdığı büyük umuda vurgu yaparak yorumluyor metni.

İlk bölümde yer alan sahne gösterilerinin ardından sıra geliyor 2001 yılının Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) bildirisinin okunmasına. Veysel Atayman

kaleme aldığı bildirisini açıklamalar yaparak sunuyor.

Bildirinin ardından yine oyun gösterileri var. Kartal'dan 27 Mart'a katılan Oynayan Düşler Sahnesi (ODS)'nin sergilediği "Doğum Sancısı" oyunu ülkemizdeki sağlık sorunlarını irdeliyor. Eşinin doğumu için kırsal alandaki sağlık ocağından kentteki hastahaneye dek derdine derman bulamayan bir öğretmenin içine düştüğü durumları traji-komik bir dille işleyen oyunun yazımı ve yönetimi Ali Yanmaz'a ait. Oyunda rolleri ise Selma Güdük, Nermin Şenşenlik, Nejla Yanmaz, Hakan Güdük, Cafer Gölçek ve Ali Yanmaz paylaşıyor. Sıcak yaklaşımlarıyla bir anda izleyicinin nabzını yakalıyor Oynayan Düşler Sahnesi. Topluluğun şu andaki en büyük gereksinmesi toplu çalışma ve uyum. Eğer uzun vadeli yan yana durmaya başarabilirlerse Kartal, ODS modeliyle nitelikli bir emekçi tiyatrosuna kavuşabilecek.

Bakırköy Oyuncuları 27 Mart'a Cem Yalın'ın "Hesaplaşma" adlı kısa oyunuyla katılıyor. Yalın oyununda 90'lı yılların ortasında yaşanan "kanlı kargaşa"yı ve bu kaotik ortamın arasına sıkışmış kalmış bireyleri anlatıyor. Büyük çatışmanın ortasından savrulup kendi küçücük odasına savrulan bir kadının uzun monologu ve kısa diyaloglardan oluşan "Hesaplaşma"yı Bakırköy Oyuncuları yalın bir üslupla sahneliyor. Kemal Bilginer, Armağan Bektöre, Özlem Gürcan ve Ercan Temel'in rol aldığı oyunda sahnelemedeki yalın uslup oyunculukta da görülüyor. Özellikle kadını canlandıran Armağan Bektöre onun hesaplaşmalarını kişisel dram yerine her insanın karşısına çıkabilecek durumlar olarak yorumluyor ve sergiliyor.

27 Mart'a konuk olarak gelen Haluk Ahmet Önal'da bir konuşma yapıyor etkinlikte. Sistemin oluşturduğu kirlenmeye karşı kendi mekanlarını yaratarak direnmenin önemine dikkati çekiyor Önal konuşmasında.

Etkinliğin son bölümünde oyuncunun emeği ve çabası işleniyor. Oyuncu Heval Deniz Çakıcıoğlu "İnsanı ve Dünyayı Anlatır Oyuncu" adlı gösterisinde oyuncunun yaşadığı sahne serüvenini kendi sanatsal pratiği ile birleştirerek anlatıyor. Oyuncunun bir karakteri yaratırken yaşadığı zorlu boğuşmayı anlatan oyunu Heval Deniz Çakıcıoğlu göstermeci bir uslupla sergiliyor.

Etkinliğin son gösterisi Tiyatro Simurg'a ait. Geçtiğimiz yıldan bu yana 100. Doğum Yılı dünyanın birçok yerinde kutlanan oyuncu Helene Weigel'i anlatıyor oyununda topluluk. 100. yıl etkinlikleri için çıkarılan kitap, broşür ve çeşitli dergilerde yayınlanan yazılardan oluşan oyun metni 1 saatlik sürede sanatçının 71 yıllık yaşamından kimi dönemleri sergiliyor. Weigel'in Viyana da küçük bir tiyatroda başladığı sahne serüvenini, Paris'te Brecht'in Maksim Gorki'nin romanından uyarladığı "Ana" ile noktalayışından, faşizm yıllarındaki sürgün yaşamına, Brecht'in ölümünden sonra Berliner Ensemble'yi sırtlayışından, tek tek yorumladığı rolleri ele alış tutumuna bir dolu şeyi müzik ve dans eşliğinde anlatan Tiyatro Simurg, bu çalışmasıyla bir yandan da önümüze bir sanatçı modeli koyuyor.

Murat Bayar'ın müzik ve efektlerini hazırladığı, Timur Ölkebaş, Aynur Diz, Hasan Mullaoğlu, Çiğdem Canım, Hale Üstün ve Bülent Arslan'ın oynadığı oyunda tek bir Weigel yerine tüm kadın oyuncuların bir yanını anlattığı ve toplamında sanatçının değişik yanlarının bütünlendiği bir yorumla sunuyor Tiyatro Simurg "Helena Weigel'in Sahnedeki İzleri" adlı gösterisini.

Weigel gösterisinin ilginç yanlarından birini de finalinde sanatçının kaleme aldığı 1967 Dünya tiyatrolar günü bildirisini matematik öğretmeni Sevim Gündüz'ün seslendirmesi oluşturuyor. Gündüz dilimize kazandırdığı bildiriyi oyunun finalinde şu sözlerle noktalıyor:

"Bu kararlar çağında sanat da seçimini yapmak ve kararını vermek durumundadır. Sanat kader belirleyicilik rolünü benimsemiş bir azınlığın aracı olabilir ki böylesi bir rolü benimsemek körü körüne bir inanç sahibi olmayı gerektirir. Ya da sanat çoğunluğun yanında yer alıp onlara kendi kaderlerini ellerine alma yollarını gösterebilir. Sanat insanları kendinden geçirebilir, onları düşlerle, mucizelerle avutabilir. Sanat bilgisizliği de bilgiyi de çoğaltabilir. Sanat hem kendilerini yıkıp yok ederek gösteren güçlerin, hem de yardım ederek gösteren güçlerin başvuracakları bir yol olabilir."

28 Mart'ta ise iki ayrı kutlama gerçekleşiyor. Bunlardan biri Kartal Köy Hizmetleri Anadolu Meslek Lisesi'nde tiyatro söyleşisi akşamına ise Kartal Eğitim-Sen de tiyatro söyleşileri ve bir akşam önce sergilenen programın yinelenmesi. Kartal Eğitim-Sen de etkinliğin konuğu Nuran Oktar oluyor. Vasıf Öngören'le 60'lı yıllarda Berliner Ensemble'de provalar izleyen ve Berlin'de Brecht tiyatrosu üzerine çalışmalar yapan Oktar etkinlikle Helene Weigel ve Erwin Piscator ile karşılaşmasını anlatıyor. Weigel'in Berliner Ensemble'ın yönetiminde olduğu yıllardaki çalışma modelini anlatan Oktar, ortaya konan yapıtların nasıl yoğun bir emek ve birikimle kotarıldığına dikkati çekiyor.

27 Mart'ın kent içinde gezintisi sürüyor. 29 Mart'ta Ataşehir Lisesi öğrencileriyle yapılan kutlamada Shakespeare, Anton Çehov, Sennur Sezer, Işıl Özgentürk ve Ferhan Şensoy'un çeşitli yapıtlarından derlenmiş gösteriler sahne alıyor. Okul öğ-

BEN GÜZELLİK İÇİN ÖLDÜM

Ben güzellik için öldüm
Ve daha yerleştirilmeden mezara,
Gerçek için ölen birisi
Yatırıldı yanımdaki odaya.

Neden başaramadığımı sordu bana.
"Güzellik için," diye yanıtladım.
"Ben de gerçek için, ikisi de bir,
Öyleyse biz kardeşiz," dedi.

Geceleyin buluşan akrabalar gibi
Konuşup durduk odalarda,
Yosunlar dudaklarımıza ulaşıp
Adlarımızı örtünceye kadar.

Emily DICKINSON
Türkçesi
Anıl Meriçelli

rencilerinin yoğun emek harcayarak hazırladıkları gösteriler büyük bir coşkuyla izleniyor.

Etkinliklerin ardından Amatör Tiyatrolar Çevresi içinde yer alan topluluklar yazar, çevirmen Veysel Atayman'la bir toplantı yaparak "Tiyatro Bildirisi İçin Matriks" yazısını tartışıyorlar.

Amatör Tiyatrolar Çevresi bir 27 Mart'ta daha savunduğu tiyatronun ilkeleriyle donanmış etkinliklerle sanat alanındaki tutumunu ortaya koyuyor. Gerek organizasyonu, gerek yaygınlığı gerekse yakaladığı seviye ve içeriğiyle ATÇ'nin ortaya koyduğu bu etkinlikler gelecek kuşaklara önemli bir model sunuyor.

HAYATA DOĞRUDAN BAKABİLMENİN İMKANSIZLIĞI: Kafka ve Estetiği

Veysel ATAYMAN

Adorno, *"minima moralia"*da, felsefecilerin bir zamanlar hayat olarak bildikleri şeyin, tüketimin alanı haline geldiğini söyler. Hayatın hakikatini anlamak isteyen kişi, öyle doğrudan hayata bakmakla kıvıramaz bu işi; hayat, kendisini belirleyen nesnel süreçlerin en gizli kapaklı yanlarının kavranmasıyla anlaşılabilecek bir şeydir. Bu nesnel süreçler, **kapitalist üretim tarzı, pazar/tüketim ekonomisi, meta toplumu vb. tanımlarıyla anlatılmak istenen olgudur.** (Böyle bir yol izlemek yerine) hayata **doğrudan "el koymaya"** yeltenmek, insanları, romancıların yaptığı gibi, tutkuların taklitleriyle süslü kuklalara dönüştürmek demektir ki, bu durumda insan artık **özne olma, özne olarak bir şeyler belirleme özelliğini kaybeder.** Değiştirici, direnici hiçbir etkisi kalmamıştır onun. Hayata böyle bir bakış, artık bir ideoloji düzlemine geçmiştir: **hâlâ hayatın varolduğu yanılsamasını üreten bir ideolojidir bu.**

Hayat yanılsaması yaratan bir sanat (roman)/ ideoloji, hayat yanılsaması yaratmakla kalmayıp giderek yanılsamayı kendi konusu edinmek anlamına da gelebilir. Yanılsama yaratıp onunla uğraşmak. Estetiği hayatın yerine geçirmek. İlk bakışta hayatla baş edemeyen, ama gene de hayat yanılsaması üretmeyen biridir Kafka. Belki de: Kafka kadar hayata saygı duyan, ondan tedirgin olan, **onu ciddiye alan** az yazar vardır, demek pek bir haksızlık olmaz yazara.

20. yüzyılın son ütopyasının peşindedir o. Öznenin "genel" karşısında varolma yolunu, hakkını hâlâ savunur... Aydınlanmanın büyük vaadi **birey, aslında kendisiyle birlikte öne çıkan toplumun karşısında ikinci düzleme itilmedi mi?** Toplumsal iyiliğin ve çıkarların bireyinkiyle bağdaştırılabileceği düşüncesi, aydınlanmanın (modern toplumun) hukukunu, adaletini, ama en başta iktisadi mantığını taşıyan ideolojik temel değil miydi? Yani, bireye tarihin en sorumlu öznesi görünümü sunarken onu topluma teslim eden aydınlanma değil miydi?

Kafka, birey ile toplum arasında aslında bir daha kurulmamak üzere bozulan dengenin peşindedir. Bu bir arayıştır. Sesslen'in o çok sevdiğim deyişiyle, **oyun kurallarının arayışı** olarak (da) anlatılabilecek bir durumdur bu. Öznenin, bireyin hayatını belirleyen oyunun kurallarını bulabileceği, ona hakim olabileceği ve hatta bu kuralları ihlal edebileceği vehmi, **bu son burjuva hayali, Kafka'da en son ve büyük temsilcisini bulmuştur belki de.** Kafka, biyografisinin (oyunun) kurallarını ararken, onun yazarının kendi dışında bir yerlerde olduğunu endişeyle hissettirir bize.

Aydınlanmanın "toplum idealinde" bireye en iyi varoluş koşullarını sunacak olan toplumsal dünya, Kafka'nın metaforlarında **(Şato, mahkeme, ceza sömürgesi)** mistikleşmiş/metafizikleşmiş tahakküm kurumları olarak çıkar karşımıza. Ne biyografi bırakan, ne özne ne birey tanıyan, silip süpüren bu kurumlar, istenirse **süperego** olarak da okunabilirler. Bugün çok sevilen tanımlarıyla **kişisel alan** (aile, mahrem dünya) ve **kamusal alan/resmi alan** ayırımı. Kafka'da süperegonun baskı kurumları olarak birleşmişlerdir. Bireyin kendi biyografisinin yazılışında uyulduğunu varsaydığı kurallar arayışına son noktayı koyan, bu arayışa/aymazlığa gülüp geçen, hatta onunla alay eden **devlet/baba/aile/iş dünyası/bu inatlaşmada pes etmeyen taraf olarak kalacaktır sonunda.** Dolayısıyla da aydınlanmanın büyük vaadinin, birey-toplum bütünlüğü vaadinin bir ideoloji olduğu çıkacaktır ortaya Kafka'yı anlarsak.

Oyununun kurallarını arama inadı, bu kuralları "ihlal etme" gibi, en azından biraz üstünlük duygusu verebilecek bir imkan bile sunmadan sürüp gider. Bulunamayan kuralların nesi ihlal edilecektir ki? Bir ihlal varsa, o da artık Kafka'nın ayrıntılarla oynadığı oyunda ortaya çıkabilir. İtiraz, ayrıntılara yönelmiştir, ihlal de. Ama kimileyin, en küçük ihlal bile süperego kurumlarınca büyük ciddiye alınır. (Mahkeme saatinin unutulması durumunda olduğu gibi) **Belki de bu yüzden, Kafka figürleri, kendi-**

lerine ayrılan çok sınırlı coğrafyalarda ("Açlık Şampiyonu", "İpcambazı", "Sokağa bakan Pencere" vb.) bir tür yaşama, direnme, inatlaşma oyunu oynarlar.

Kafka, Adorno'nun sözünü ettiği, tüketimin eklentisine dönüşmüş, hayatın aracı olacakken onun amacı olup çıkmış ve hayatı kendi aracına dönüştürmüş tüketim sisteminin (biyografinin yazarının??) hakikatini **Şato-Görünmez mahkeme metaforlarında aşkınlaştırıp metafizikleştirir sanki.** Bu anlamda bir yabancılaşma metafiziği kurduğu suçlaması getirilmiştir ona (Lukacs). Kafka hayatı sevdiği kadar özneye/bireye de tutkundur hâlâ. Ya da onun çoktan toplum adına (üstelik aydınlanmanın ikinci aşaması, Ekim Devrimi tam o sırada yaşanmıştır) ikinci düzleme iten anlayışın karşısında tutunabilme yolu arar. Tahakkümün kurumları/süperego alanları (devlet/baba/aile/dış/iş dünyası/...) en başta ve asıl **dille** vardırlar. Belki, toplama kamplarının önsezisi gibi bir şey olan ve **genel ideyi (adaleti) bireyin karşısına korunması gereken en üst ilke olarak çıkartan "ceza sömürgesi"** (toplama kamplarında "üstün ırk idesi"dir bu) dilden önce fiziki şiddete dayanır, ama son tahlilde onun da bu fiziki zorbalığı, bir kavramı netleştirmeye dönüktür; yani dilsel bir düzlemdedir: Mahkumun göğsüne **adalet** yazılır. (Faşizmin dilsel araçlara, yazılı metinlere yönelik hıncını, ya da klişe kavramlara olan düşkünlüğünü düşünün!) Georg Sesslen, dilin doğuşuyla, iktidarların, kudretin kurumsallaşması ilişkisine işaret eder. **Dil öncesi bir iktidar var mıdır? Ya da dille var olmayan bir iktidar?**

Devletin/babanın ve ötekilerin süperego kurumlaşmaları olarak kullandıkları, ama içini ve şeklini bizzat oluşturup ellerinde tuttukları **dil, toplumun dili, bir ulusun dili,** artık bireye varolma ve özgür olma hakkını ancak kendi üzerinden tanır. Yani birey, toplumun (geleneğin) dili olarak kendini içinde bulduğu dil ortamında ve ortamıyla, o dili kullanarak özgürleşebileceği yanılsamasında teslim olmak istemiyorsa, kendi dilini bulacaktır/kuracaktır. İşte (bir an için böyle bir şeyin mümkün olduğunu düşünelim) genel konsensüsün dışındaki dil, nefret edilen bir özgürleşim aracı olarak çıkar artık karşımıza. **Dil (anlatım) bireyselleştikçe, özgürlüğün miktarı artacaktır.** (Marcuse sonradan, "içindeki en ufak muhaliflik kırıntısının bile elemine edildiği kültürden/dilden sözeder Tek Boyutlu İnsan'da). Egemenlerin dile gösterdikleri hassasiyet, sezgisel bile olsa, özgürlük ile dil arasındaki bu bağdan duyulan korkuya da çok güzel işaret etmektedir. (Kafka bu anlamda iletişime sanki Jürgen Habermas'ın çok zıddı bir konumdan bakar: Habermas için iletişimin rasyonel aracı dil, zaten insanlığın sosyal tarihi boyunca oluşmuş hasletlerini (rasyonel birikimleri damıtmış bir ortak araçtır. Bireyler-aşırı eylemin güvencesidir. Habermas dil üzerinden **birey-toplum ikilemini silerken,** aydınlanma geleneğinin tam içine geri gidip oturur. Birey/toplum mutlu beraberliği, birey/birey konsensüsü, dilin zaten içerdiği potansiyel üzerinden gerçekleşebilirler ona göre. Kafka ise, tam da bu bireyaşırı anlamdaki toplumsal dilin hegemonik ve **bireyi silici** yönüne işaret etmektedir.)

Nasıl ki Hegel'in formülasyonunda genel hukuk (adalet) bir normlar toplamı olarak aslında öznesiz bir hukuk (adalet) olmak zorunda kalmışsa ve özneyi/bireyi değil de asıl kendi normatif varlığını en üst ilke ve gerçeklik olarak korumayı asıl kaygı haline getirmişse (Kafka'nın buna cevabı Dava'nın o görünmez mahkemesi, Şato'nun salt ilkeler toplamı olarak kurduğu metafordur.) dil de aynen öyle, özneyi sıyırıp bir yana bırakmış ve meşruiyetini toplumdan ve kurumlardan almaya yönelmiştir. Dolayısıyla "Mahkemenin dili" Şato"dakilerin ve ilintililerin dili, bu kurumların dili, artık "öteki" için anlaşılmaz hale gelmiştir. Bu dille bırakalım kendi özgürlüğümüzü kurmayı, bu dilden canımızı bile zor kurtarırız; tahakkümünden kaçacak yer yoktur.

Baba'nın, Şato'nun, mahkemenin diliyle konuşarak özgür olabileceğimize inandırmak isterler oradakiler bizleri. Bay K., Yukarıda, Şato'daki hayatın kendisine pek uymayacağını söyler. "Ben hep özgür olmak isterim" der. Hancının ona ayak üstü cevabı nettir: **"Sen Şato'yu tanımıyorsun."** Bizimle oynanan hayat oyununun kurallarını arama çabası, **sadece bu arayışın kendisi,** hayatın yerine geçmiştir modernizmde sanki. Bu kendi dilini bulma arayışıdır bir bakıma da artık tanım gereği. (Bugün olsa, medyanın, popüler kültürün ve resmi dilin dışındaki) bir dile yönelik bu arayışın, hüsranla bitmediğini söyleyebiliriz Kafka özelinde. Çünkü o özel dili, **özel metin haline getirmiş,** okur ile metin arasında kurduğu ilişkide kendi özgürlüğünü ya da hayatını biraz olsun koruma altına alma başarısını göstermiştir. Kafka'nın estetiği, bu anlamda, hayatı ikame etmez, ona el de koymaz; onun estetiği, yabancılaşmanın asıl tezahürü olan dili kendi aracı haline getirerek Kafka'ya biraz olsun yaşama imkanı sunar. (Bu yüzden de yapıtlarının yakılma ya da imha isteği bambaşka bir anlam kazanmaktadır.) Hayatla bu estetik düzlemde, sadece bu düzlemde baş edebilmenin, ama hayatın o çok çok ciddiyeti karşısında gene de bir eksiklik duymanın sonucu olabilir bu.

Çünkü Kafka, sadece birey ile toplum değil, aynı zamanda bir bütün olarak gerçekliğin içinde yer-

leşmiş ve yansımasını dilde bulan bölünmeye de gene dille çözüm! getirmeyi dener. Mitolojik çağdan sonra kültürel ve bilimsel gelişmeyle gerçeklik binlerce alana bölünmüştü. Canlı/cansız'dan tutun da insan/hayvan, düşünen varlık düşünemeyen varlık, madde/ruh vb. binlerce sınıflandırma. Zıtlık birliği falan. Ve her alan kendi dilini kurup geliştirmiştir yüzyıllar içinde. **Hatta anlaşılmaz diller oluşmuştur aynı toplumun içinde: dinin, eğitimin, edebiyatın ve elbette resmi iktidarların dili.** Kafka bu anlamda, resmi dili, bilimsel dili, öznel dili, günlük konuşmanın dilini, aralarındaki sınırları ortadan kaldırarak kullanır. (Akademik bir dille rapor veren maymun) Babil Kulesi'ndeki kopukluğa benzer bir kopukluğu ortadan kaldırır; böylece **gerçeklik tekleşir** yeniden. **Sadece estetiğin düzleminde de olsa.** Resmi dil ile, mahkemenin dili ile sokağın dili içiçe girer. Baba, mahkemenin, yargıcın diliyle konuşur ve tersi.

Adorno'yla girmiştik. Kafka "nesnel süreçlerin gizli köşelerine" girmez. Resmi dille, bizzat resmi olanın, ekonomik dille bizzat ekonomi olanın, iktisadi olanın adını koymaz. Dir/dır cümleleri kurmaz. Onun yapıtlarında ne kapitalizm kavramı geçer, ne sömürü lafı, ne de hayatın **anlamı** hakkında büyük tespitler bulunur. Ama hayata da bırakalım doğrudan bakmayı, en dolayı, en ayrıntılı dehlizlerden bile şöyle ucundan olsun ulaşamaz. Çünkü **yabancılaştırıcı (meta/pazar/tüketim sistemi),** nesnel süreçler ile insan ilişkisinin kaotik bir sarmaşmışlık oluşturduklarını sezmiştir. Bu grift sistemin içinde, birey-toplum ilişkisini oluşturan ya da bu ilişkinin oluşturduğu sistem içinde, "bireyin de aslında toplum olduğunu", ama toplumun onu bir türlü kendinden sayamadığını fark etmiştir. Öteki deyişle, aydınlanmanın o büyük vaadinin havada kaldığını. Toplumsal olanın kendi meşru ve tartışılmaz normlar kataloğu, nedeni çoktan bir yerlerde kalmış yasa ve yaptırımların hükümranlığı olarak sunduğu yerde, hâlâ bu normların anlamını aramaya kalkmak ve tek'in genel karşısında varolma hakkını savunmak, bütün bir sosyalleşme sürecini sorgulamak ve toplumsal genelin bireye karşı hâlâ hangi aşamada, nerede başladığını, "sapmanın", kopmanın uğrak yerlerini bulmak demektir ki, bu da olanaksızdır. Öyle olunca, geriye artık bir tür teslim olmuşluk kalır. Normun genel hakimiyeti karşısında, bize bırakılan sadece ufak tefek ayrıntılara sarılmak, onların üzerinden birey olarak hâlâ varlık hakkımızı duyurmak gibi bir tuhaflıktır. Bu nedenle olacak, tutuklanmanın önemliliği ile iç çamaşırların durumu hakkındaki endişenin aynı değer düzleminde karşımıza çıkıp bizi şaşırtması. (Davanın girişinde) Kaldı ki, anlam ve önem, güvencesini ve meşruiyetlerini "normun" tartışılmazlığından edindiklerine göre, artık gerçeklik de, önemli ile önemsizin çözülmez bir bağlar yumağına dönüşmüş olmalıdır.

O sarmaşmışlıkta zaten neyin ayrıntı neyin önemli olduğunu kim bilebilir ki? Kaldı ki dünün ayrıntısı, yarının önemliliği olamaz mı? **Dünün sezgisi, bugünün gerçekliği?** Belki onu ölümsüz kılan da bu yanıdır.

HOŞGELDİN

Ne zamandır bekliyordum seni aşk
Hoş geldin hem de ne hoş!
Artık soluk alabiliyorum yaşasın
Çığlık çığlığa akıyor kanım yine
Ne damar tanıyor ne beden
Hani sanki durmayacak havaya karışacak
Bedenimden parçalar

Tüm benliğim bayram yeri
Yaşasın diyor aşk geldi
Bir tören bir karnaval sesi içerde
Sormayın gitsin
Hep bir melodi midemde avaz avaz
Duymayana aşk olsun

Ayaklarım bile bana asi
Sanıyor ki koşabilir havada
Aşkı gördüğünde yerçekimi kaybolur
Uçmak varken kim yürür

Derin bir soluk alıp bekleyeceğim şimdi
Teninle bile özlemek ne güzel
Ne güzel seni istemek, beklemek
Ey kudretli aşk
Tekrar
Hoş geldin

Zeynep SEZGİN

"SAMSUN"UN İZMİR ÇIKARMASI

Adviye AZMAZ

Ne demeye salınıp kırıtıp durur bu gemi körfezin bulanık sularında. Yağmur yağıyor. Hava serin. Kara bulutlarla sıvalı gökyüzü. İs mi, sis mi, pus mu, her ne ise kıyıların açık-seçik görülmesini engelliyor.

Yine de ilerlemiyor gemi. Rıhtıma yaklaşmıyor nedense. Yoksa yaklaşamıyor mu. Yaklaşmasını engelleyen bir şey yok ki ortalıkta. Hava kötü ama deniz sakin. Önceleri körfeze girişle rıhtıma yanaşma ayni anda oluverirdi. Dosdoğru bir çizgiden kayarcasına dayanıverirdi gemi limana. Ipıl ıpıl güneşli günlerin masmavi sularında bile. Bugün bu bulanık havada kırıttı da kırıttı. Salındı durdu İzmir kentinin önünde. Ne var bilmem ki...

Güverteden aşağıya, geminin suyu yardığı yere bakıyorum. Hızını göreceğim. Sanki milim milim gidiyor bu dev yapıt. Nesi var bu geminin bugün. Hoş, bu gemi her zamanki gemi değil. Bu daha kocaman ve daha kodaman.

Bir cüssesi, bir havası var. İstanbul'da binerken görmüştüm.

Adı "Samsun" olduğundan mı acep. Adını neden "Samsun" koydular ki... İçi de başka bunun. Her zaman geldiğim gemininkinden farklı. Daha kıyak. Onun adı "Truva" idi. Cuma günleri saat onyediotuz sularında kalkardı Topkapı Sarayı'nın sol yanına düşen kıyıdan. Bu cuma daha erken kalkmıştık. Onbeşotuz suları idi aynı kıyıyı arkamızda bıraktığımızda. Binerken sormuştum, "Truva"ya ne oldu, neden "Samsun" bu kez diye. Bilmiyorum... biz Venedik'ten dönünce bir emir gelmiş İzmir'e gideceksiniz diye demişti üniformalı görevli. Bilmediği belliydi. En dış girişte idi görevi. Ona kadar ulaşamazdı besbelli gerçek nedenin ince ayrıntıları.

Nihayet yanaştık.

Koca gövdeyi kalın halatlarla bağladılar kıyıdaki çıkıntılara. Dev cüssesini dayayıverdi karaya "Samsun" İçini boşaltacak.

Rıhtım kalabalık.

Koyu renk arabalar dizi dizi. "Samsun" ile yanak yanağalar neredeyse. Halbuki en dış ve en genel kapıdan beriye bir teker dönümü bile giremezlerdi. Bugün karşılamaya gelen arabalar kıyıya sıfır. Becerebilseler güverteye çıkacaklar. Var bu işte bir garabet.

Koyu renk arabaların yanında koyu renk giyimli, kalantor havalı erkekler. Onlar da dizi dizi. El sıkışıyorlar, öpüşüyorlar. Kucaklaşanlar da var. Konuşuyorlar. Heyecanları besbelirgin.

El pençe duranlar da var. Onlar az gerilerde hazırol'da bekliyorlar. Şöyle bir on-onbeş metre ötede de bayanlar topluluğu. Onların da çoğu kalantor havalı. Onlar da el sıkışıyorlar, öpüşüyorlar, kucaklaşıyorlar. Onların da var çekingen çekingen gerilerde duranları.

Kiloca zengin, pelerinli bir bayan koşturuyor ortalıkta. Bir erkekler grubuna gidiyor, bir şeyler söylüyor, bir bayanlar grubuna gidiyor onlara da birşeyler söylüyor. Ne söylediğini nereden bileyim, ama heyecanının çok yüksek olduğunu iyi görüyorum.

Ben güvertedeyim. Tepelerinden bakıyorum.

Tepelerinden bakıyorum ama, bunlar benim için gelmediler tabii. Beni karşılamaya gelen olmaz. Olsa, böyleleri gelmez. Gelse, böylesine haremlik-selamlık gruplaşmazlar.

Geminin sağ böğründen bir merdiven sarkıtmışlar aşağıya. Her zaman böyle olmazdı. İçerdeki, daracık, dimdik merdivenlerden iner, araba garajını yarar, çıkıverirdik dışarıya. Bu merdiveni ilk kez görüyorum. Bir adam inip-çıkıp duruyor. O da kodaman havalı. Ama o da telaşlı. Beklenilen kodaman bu herhalde diyorum... ya adam bir türlü yere inmiyor. Ya da inemiyor. Merdivenin ucu yere ulaşmamıştı ki. Atlaması gerek. Ne adam atlayabiliyor, ne de merdiven yere kadar ulaşabiliyor. Bir ara, bir üniformalı yağmurdan ıslanan merdiven kenarlarını sildi. Adam bir kez daha indi, çıktı, bu kez kenarlara tutunarak.

Rıhtımdakilerden biri sesleniyor nihayet "telaşlanmayın çıkarız biz". Demek ki rıhtımdakiler gemiye çıkacak... demeye kalmıyor, teker teker tırmanıyorlar merdivenden. Kodaman havalı adam gemiye giriş kapısının önünde durup, hepsinin ellerini sıkıyor.

Demek ki gemide bir başka kodaman var. O daha da kodaman olmalı. Gayri güvertede durmanın anlamı yok. İçeriye giriyorum ve gördüğüm ilk görevliye soruyorum. "Gemide bir kodaman mı var?"

Gülüyor görevli. Gülmüyor, sırıtıyor.

"A (r/n)ap milletvekilleri var."

"Nee, Arap milletvekilleri mi var?"

"Anap milletvekilleri var."

Sırıtma sırası bende. Ne diyeceğimi bilemediğimden. Dilim dönmediğinden. Nefesim, kenetlenmiş dişlerimi yarıp geçemediğinden. Buz gibi bir hava esiyor. Saniyeler donup kalıyor. Dilim yerinden kıpırdar kıpırdamaz sözcükler fırlıyor ağzımdan.

"Haaa... şimdi anlaşıldı... bu hafta "Truva"nın yerini "Samsun"un alışı..."

Üniformalı görevli yine sırıtıyor. O anda yanımıza yaklaşan bir başka üniformalı görevli bana laf atıyor.

"Şanslısınız yani..." bu görevli de sırıtığın teki.

"Kaç kişi bu bomboş 'Samsun'la gelen milletvekilleri?"

"Dokuz-on kişi varlar."

"Bi görebilir miyim şunları?"

"Tabii. Buyrun... restorandalar" diyor üniforması daha kıyak olan görevli. Restoranın kapısından kafamı uzatıvermekle görüveriyorum hepsini. Bir çırpıda. Uzun bir masanın çevresinde oturmuşlar atıştırıyorlar, hem sözel, hem maddesel. Her ikisinin de içeriğini bilmeye gerek yok. Çekiveriyorum kafamı kapıdan.

"Buyurun... içeri girin..." diyor görevli.

"Girmek mii... Hayır. Bu kadarı yeter. Aralarında bayan var mı?"

"Yok."

"Ayıp etmişler. Hanımlarını, bebelerini, çocuklarını, dadılarını falan da getirmeliydiler. Koca 'Samsun'de yer doluydu."

Yine sırıtıyor görevli. Tik'i tuttu.

Çantamı kaptığım gibi çıkışa yöneliyorum. Özel merdivenin asıldığı kapıya, yani geminin sağ böğrüne doğru.

İzin vermiyor görevli. "Asansörle inin lütfen, buradan buyurun."

Buyurmasan n'olacak. İçerde duramam gayri. Asansörün son durağında fırlıyorum dışarı. Öfkemden önümde, yanımda, yöremde kim var, ne var... göremiyorum. Koskoca çıkış kapısını bile.

"Teyzeeeee... bu taraftan teyzeee..."

O taraftan. Doğru açık havaya. Oohhh.

Yağmur çiseliyor. Üçmilyonu bayılıp terbiyelettirdiğim kafam geliyor aklıma. Pamuk şekeri gibi kabartıverdikleri saçlarım sönüverir az sonra. İyi ki şemsiyem yanımda. Basıyorum düğmesine, şıkk. Yağmur damlalarıyle saçlarım arasındaki yerini alıveriyor bu düttürü alet.

Her zamanki yolum değil, belki de aceleyle tamamlanıverilerek, açılışı yeni yapılan Kordon'a vuruyorum kendimi. Taa Konak'a kadar yürüyeceğim. Öfke, efkâr dağıtacağım.

Koca "Samsun"un şanına mı yanayım... bomboş gelişine mi yanayım... onca masrafa mı yanayım... "Truva"nın itibarına mı yanayım... İçim kavruluyor... daha kimbilir neler var yanıp kavrulacak... Ne yemekler pişmiştir kimbilir... Biz koltukçuların menüsünde makarna, pilav, etli patates, cacık gibileri vardı... cola, fanta gibileri de... Kimbilir neler içmişlerdir onlar. Taze sıkılmış portakaldan gayrisine özenmem mümkün değil. Onların ordövr tabakları da vardı, kesin. Sahi, ne demek "ordövr" Uykudan önce süt içenleri de olmuştur. Ya sabah kahvaltıları... Bizlerinki gibi beş kara zeytin, üç yeşil zeytin, az peynir, az reçel, akşamdan kalma ince ekmek dilimleri falan değildi herhalde...

Ne demişti üniformalı görevli, ben "işte böyle sömürüyorlar bu memleketi... üstelik skandalların ayyuka çıktığı şu günlerde bile... hiç mi sızlamaz bu adamların yüreği..." dediğimde...

"Bu gemi bir de geri götürecek bunları yarın."

Vay ki vay. Masrafa bakın. Sağ sıfırların sayısı kaç tane ki... Görevlinin bir de gönüllü katkısı olmuştu. Kendiliğinden ekleyivermişti.

"Hem, genel müdür de var aralarında."

"Hangi genel müdür?"

"Bizim."

"Haa?... Haaa... Peki, neymiş İzmir'e gelişlerinin nedeni?"

Omuzlarını kaldırıvermişti görevli.

"Yarın Cumhuriyet Bayramı ya... Ondan mı ki?"

Omuzlar yine havadaydı. Adam tik'li ya...

Alsancak limanı nireee... Konak nire.

Ama yürüyeceğim... ta oraya kadar. Bu efkâr başka türlü dağılmaz. "Samsun" çıkarmasının maliyetinin ayrıntılarından kendimi koparamıyorum. Sağ sıfırlar arttıkça başım dönüyor.

Bomboş gemide on-oniki milletvekili, bir ben ve de benim gibi bir kaç başkası... bir de uzun-ince yapılı bir yabancı... bir bay. Kafeteryada buz gibi yemeklerimizi yemeğe çalışırken sayar gibi yapmıştım. Çoğu erkek yirmi kişi kadardık. Haydi yirmibeş olsun. Koca "Samsun" bu. Taa İstanbul'dan İzmir'e geldi bunca saat. Dün öğleden sonra saat onbeş suları ile bu sabah saat onotuz suları arasındaki kadar. Ben içinde kıvrılıp yatacağım pulman koltuğunu ararken (hoş, pek de "pull"luk tarafı yoktu koltukların, kaskatı çakılı idiler oldukları yerlere) "aramayın hanımefendi, hangisini isterseniz orada uyuyabilirsiniz, her taraf boş..." demişti görevli. Bir de geri gidecek bu gemi İstanbul'a. Ya yarın da dolmazsa yeterince... Ne kadar ki İstanbul-İzmir arasındaki uzaklık... Ne kullanır ki bu "Samsun" yakıt olarak... Ne kadar kullanır ki bu yakıttan bu dev yapıt...

Vay ki vay... Maliyete bakın... Milyarlarda kaç sağ sıfır vardı... milyarlardan sonra ne geliyordu... Hesabım zayıf... beynim işlemiyor. Ama başım dönüyor... Nasıl oluyor da işlemeyen beyin başımı döndürüyor... Yarın Cumhuriyet Bayramı. 77.sini kutlayacağız. Bunun için mi yaptı ki bu "Samsun" çıkarmasını bu adamlar... Pardon... bu vekiller... Başka türlü gelemezler miydi bunlar buraya. Ya da "Truva"ya sığamazlar mıydı... kilolarını bilmiyor isek de... Sayın Cumhurbaşkanı Sezer'in kulaklarını nasıl çınlatmazsınız... Yürüyorum. Tabanlarım sağolsun. Vurdukça yere çın çın öttürüyorum ortalığı.

Kordon genişletilmiş. Düzenlenmiş. Toprak tesviyesi, çimler, çiçekler, gezinecek, oturulacak yerler... Güzel olmuş. Doğa için yapılan çirkin olur mu. Sokaklardan birinin girişinde Zübeyde Hanım. Zübeyde Hanım'ın başı yani. Körfeze dönük. Boyun görevi gören küçücük bir metal (besbelli) ucuna yerleştirilivermiş. Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün Anası'nın bu baş. Kaça maloldu ki... Çevresinde bir saygı dönüşü yaptım. Ve vurdum kendimi yürüyüşe. Tabanlarım sağolsun. Çın çın öttürüyor ortalığı.

Yağmurun çiselemesi sürüyor. Hava serin. "Truva"dan "Samsun"a geçiş kolay. Yiğitseler bu çıkarmaya uygun bir hava emretseydiler ya bu çıkarmacılar. Şööyle, günlük güneşlik, pırıl pırıl bir hava. Çıkarmanın tadına nasıl varacak bunlar... böylesine içten içten kahrolan bir havada.

Yürü ha yürü. Kordon boyu. Şık mağazalar dizi dizi. Aklıma düşüverdi. Bir bota ihtiyacım var. Kış kapıda. Ankara'ya oldukça yüklü gelir... Hazır burdayken... Hah... işte bir ayakkabıcı. Fiatların "şok indirimli" olduğu yazılmış camlara. Ellidokuz milyonu görüverdim sol gözümün sol ucuyla. Üstelik bir yazlık ayakkabı bu, botumsu bile değil... Ayağımdakilere n'olmuş yani. Tabanlarımı vurdukça yere çın çın öttürüyorlar ya ortalığı. Bir yıl daha dayanıversinler.

Nihayet oturacak bir yer. Bir çaycı. Yığılıverdim sandalyelerden birine. Üç yudumluk bir bardak çay ikiyüzelli bin lira. İki bardağı iki saniyede yuvarladım. Şekersiz. Bu da benim sek'im. Efkârımın harını alır. İki metre kadar önümde boyoz satıcısı bir genç. Boyozlarını diziyor. Sonra bozuyor. Sonra yine diziyor. Çok geçmedi anası geldi. Genç ellerini pantalonuna sildi. Sonra cebinden para destesini çıkardı. Değerlerine göre sıraladı. Saydı. Bir kez daha saydı. Demetledi. Cebine yerleştirdi. Sonra gelip bir metre kadar arkamda oturan anasına "dün iyi iş yaptım" dedi. Sonra yine boyozlarını devşirdi. Gayri dayanamadım. İzmir'in boyozu ünlüdür ama böylesine elden geçmişlerine benim midemin isyanı kötü olur. Kalktım. Yoksa hır çıkaracağım. İçtiğim iki bardak çayın gücü ile Konak'a ulaştım.

Konak Meydanı da güzel olmuş. Parklaşmış. "Galleria" yapımı için yarmadık karnını, beton tepmedik toprak damarını bırakmamışlardı bir zamanlar. Şimdi yerlerinde yeller ve güzellikler esiyor. Estirenlerin ömürlerine bereket. Her kim iseler. Hoş, bu meydan "Galleria" yıkımından önce de fena değildi ya. Allah Baba fakiri sevindirmek için önce eşeğini kaybettirir, sonra da onu buldurmuş derdi benim Rahmetli Anacım. O hesap.

Otobüs durakları insan ve reklam dolu. Sabah saatleri de olsa ortalık hareketli. Bir şemsiyenin altına girmiş bir genç erkek ve bir genç kız. Tarifesi şöyle: "Yağmur bahane. Nescafe." Yıllardır tüketimden düşmedi bu üretip pazara sürüverenlerin içmediği, bizim gibi hâlâ "modernleşme" tutkularını sürdürenlere boca ediverdiği uyduruk içecek. "Böylesine akıllı bir telefonun... Alcatel one touch 300." tarifeli - ne demeye getiriyorlarsa, bu sıcacık insan ilişkilerini tın tın metale dönüştüren para babaları- bir başka reklamın dibinde yarı çıplak, kırk yaşlarında bir adam. O kendi reklamını kendisi yapıyor: "Üç adet gofret yüzbin lira... üç adet gofret yüzbin lira... üç adet gof..." Bu soğuk havada bu kadarını becerdiğine şükür. Yüzbin liraya üç adedi satılabilen gofretleri bir çırpıda yutuverecek olan çocukların midelerine seslendim: "N'oolurr, fazla işlemeyin bu gofretleri... en kısa yoldan salıverin dışarı... yazık bu küçük insanlara..." Az ilerdeki dükkanın alnında dev bir levha: "Gürbüz-Gold and Silver." Bir başka levha: "Fine Shirting. Sports and Classics." Üç yüz metre kadar ilerde bir kuyruk. Tek sıralı değil, üç sıralı. Lokma kuyruğu. Elindeki tabağı ya da çanağı dolduran kopuyor kuyruktan, ya hemen oracığa çömüp tüketiyor ya da doğru evine. Kuyruğun başında zincirleme sigara içen hanıma yaklaşıyor bazıları, "Allah kabul etsin, Allah rahmet eylesin... diyor.

Yürüyorum. Efkârımda erozyon ne gezer. Sözde dağıtacaktım. Kaldırımın kenarında üç adet küçük çocuk ayyakabısı. Üçü de tek. Üçü de ayrı ayrı renkte, ayrı ölçüde. Yan yana dizilmişler. Yağmurdan sırılsıklam olmuşlar. İkiyüz metre kadar ilerde bir çift erkek ayakkabısı. Onlar da yanyana. Onlar da sırılsıklam. Kimlerindi ki acep bu ayakkabıların içindeki ayaklar. Evlerine varabildiler mi ki... derken Dağlarca'nın ayaklar için yazdığı o muhteşem şiirler geliveriyor aklıma. İlk fırsatta yine okuyacağım. Kimbilir kaçıncı kez.

Serinlik sürüyor. Atıştırma kesilmedi. Tadı yok İzmir havasının. "Samsun" çıkarmacılarına n'ooldu ki... Şimdi nerelerdeler acep... Geceyi gemide geçirmeyeceklerdir elbet... Gemi "Samsun" da olsa.

İzmir'in bilmem kaç yıldızlı gıcır gökdelen otelleri ne güne duruyor... Vay ki vay. Sağ sıfırların sayısı kaça çıkacaktır ki... Gayri sağ sıfır sayılarını falan düşünmeyeceğim. "Pull"lu olmayan pulman koltuğunda iki büklüm sabahlamıştık. Uzun-ince bay yabancı oturamamıştı bile. Sığmamıştı ki koltuğa.

Eve gidip bir güzel uykuya yedirmeliyim efkârımı.

29 Ekim pazar. Radyoda sabah haberleri. 77. yıl kutlamalarına yönelik çoğu. Yolsuzlukları durduralım demiş Cumhurbaşkanı. Türkiye'nin süper güçler arasına gireceğini söylemiş bir başka büyüğümüz de. Günün anlamına uygun bir de marş: Annem be-ni ye-tiş-tir-di/ hiz-meet eeyyle va-taa na/ süü-düm saa-na hee-lâl ool-maz..." Spiker heyecanlı. Coştu, sıralıyor arka arkaya: Cumhuriyet eşittir özgürlük... Cumhuriyet eşittir demokrasi... Cumhuriyet eşittir adalet... "Samsun" çıkarmacıları bu bayram için gelmişlerdir... gidip göreceğim bu bayramı. Ver elini Alsancak Meydanı.

Sokaklar bomboş. "Samsun" çıkarmasından haberleri yoktur ki İzmirlilerin. Tek tük aylak gezenler. Akşamdan kalma havalılar. Genç'ce, kara'ca, kaytan bıyıklı bir adam acele acele gidiyor bir yerlere. Elinde bağlaması. Ve kocaman bir vitrin camı: "Süt kuzusu ve süt danası etlerimiz buz dolabındadır." Yetişin vejeteryanlar. Bunlar ile hani şu buzdolabına kapatılması ülke çapında ilgi uyandıran küçüt satıcı kız arasındaki farksızlığı bir haykırıverin. Duymayan kalmasın. Köşedeki bayi satışlarına hazır. "Zaferler bizimdir" başlığını atan bir gazetenin hemen arkasına "Fırt" dergisini yerleştirivermiş. İlgi ve müşteri bekliyor.

Alsancak Meydanına çıkan her sokağın başında iki polis. Herkesi arıyorlar. Kadınları kadın polisler, erkekleri erkek polisler. Beni bile aradılar. Arasınlar. İlle de göreceğim bu bayramı. "Samsun" çıkarmacılarını göreceğim. Bayrama katılacaklardır herhalde. Boşuna yapmamışlardır bu çıkarmayı. Bayramlık varlıklarını göreceğim. Bir şeyler söylerlerse duyacağım. Halk meydanı çerçeveleyivermiş. İnsandan duvar örmüşler. Kalınlığı iki metreyi bulur. Yüksekliği de öyle. Yarıp geçmeye imkan yok. Tırmanmaya da. Çocukların hepsi yerlerde. Boyları da güçleri de aşamaz bu duvarı. Onları omuzlarına oturtup çevreyi görmelerini sağlayan babalar en fazla bir elin parmakları kadar. Öpülesi babaların sayısını artıramadık gitti şu güzelim ülkemizde. Kaç tanesi getirdi çocuklarını bugün bu bayram alanına. Çocukların bulunmadığı, onların görmediği bayramların anlamı olur mu.

Mavi brandadan tribünlerin önünde oynanan halk danslarından sonra asker kodamanlar geldi. İkisini görebildim. Biri arabadan iner inmez tribünlere yürüdü. Öteki önce kılıcını düzeltti, yere çömelerek yardım eden "ast"ının aracılığıyla. Sonra şöyle bir kasıldı, şapkasını yokladı ve o da yürüdü o yöne. Az sonra da koyu renk giyimli siviller geldi. Yedi-sekiz kişi kadar sayabildim. "A-ha, işte bizim çıkarmacılar..." deyivermişim. Önümde dinelen adam döndü dik dik baktı yüzüme. Hiç ses etmedim. Baksın varsın, hakkıdır dedim. Çok geçmedi, bir yanında bir asker kodaman, öteki yanında belediye başkanı olduğu halde, vali geldi. Açık arabada. Halkı selamladılar. Yanımdaki baba omuzundaki oğlunu indiriverdi yere. "Al, sen poğacanı yer, şimdi vali Piriştina geçiyor" dedi. Çocuk çaresiz. Elindeki yiyecek umurunda değil. Bana baktı. Ben de çaresiz. Yapabilsem, kaptığım gibi geri oturtacağım çocuğu babasının omuzlarına, vali ve belediye başkanı adlarını karıştırması umurumda değil.

Valinin konuşması da, bir genç kız ve bir genç erkeğin sundukları "fon söylevleri" de çok güzeldi. Bir kız öğrenci bir öğretmenin yazdığı "Cumhuriyet" şiirini okudu. Enfesti. Şiir de. Yorum da.

Coşku doruktaydı. Alsancak Meydanı da, dünden bugüne masmaviliğe dönüşüveren gökyüzü de inledi mutluluktan... Cumhuriyet özgürlüktür... Cumhuriyet demokrasidir... Cumhuriyet adalettir... takiyyeciler... İstiklal Marşı okunurken ayağa kalkmayanlar, ülkeyi bölmek isteyenler... ümmetçi özentileri... 77 yıldır koruyarak, kollayarak yaşattığımız Cumhuriyet çağdaşlıktır... tek devlet... tek millet... tek bayrak... Türk Milleti destan yaratmaktadır... yaratmaya devam edecektir... gençlik izinde, millet sözündedir... türkü söyleyecek bugün doğan çocuklar... yaşam türküsünü... yetmiş milyon ateşiz... dünyayı yakarız (işte bu noktada beyaz kepi ile hanidir halk arasında, çayırlarda dolaşan yabancı bay -şu gemideki ince-uzun adam geldi aklıma, türkçe biliyor mu ki)... Türk öğün, çalış, güven... göster kendini... Geçit töreni uzun sürdü. Karadan ve havadan. İkincisini hiçbir engel olmadan izleyebilen çocukların mutluluğu da. Bayram yerinin arkasına düşen yeşil alan onlarla doluydu. Hem gökyüzündekileri seyrettiler, hem çimenlerde yuvarlandılar, hem takla attılar, hem kovalamaç oynadılar, hem çekirdek yediler. Alınlarında bağlı "Atam" bantları ve ellerinde Türk bayraklarıyla. İki bardağını yüzbin liraya satan çekirdekçinin İstiklal Marşı söylenirken sergilediği görüntü ile marşlarımıza tempo tutarak halk arasında dolaşan uzakdoğulu ailenin oluşturduğu görüntüyü tüm boyutlarıyle saptayacak bir aletim olmadığına çok yandım.

Geçit töreni sürüyor. Aklım "Samsun" çıkarmacılarında. Onlardan hiçbir gösterge yok. Çoktaan sıvışmışlardır usulcacık. Ayni gemi ile geri döneceklerine göre, hareket saatleri gelmiş olmalı.

HER İNSAN İKİ KİŞİDİR

Bir yanağını güneş almış elinden
Öbür yanağında aysız gecec dans eder
Bir kişi misin birçok kişi misin bilinmez
Hem büyüde hem bilimde gördüm seni

Toprak insan doğurmakta ısrar eder
Dinsiz doğanlar bu dünyada dinlenir
Sırtını dağlara yaslayan eşkiya arlanır
Dağlar ihanet gülleriyle süslenir

Derler aşıkların nabzı yüzlerinde atar
Bir demet ışık dilinde sevinçler besler
Tenin sırlarını sıcaklığınca gizler
Ellerindir giyotinlerde başını dağlar

Adın kan boyalı duvarlara yazılır
Ciğerine sıcak saçmalar saplanır
21. yüzyılda romanlarda çözümlenir insan
Göz yaşların gülücüklerinde saklanır

Mehmet AKKAYA

Genç kız ile genç erkeğin "fon söylevleri" de sürüyor. Gökyüzüne balonlar salıverildi. Renk renk. Maviliklerin derinliklerine doğru yükseliyorlar. Çocukların coşkusu doruklarda. Alınlarında "Atam" bantları, ellerinde Türk bayrakları.

Çekirdekçi yine bağırdı... iki bardağı yüzbin lira... iki bardağı yüzbin lira. Ve önümden geçerken dikkatle baktı... not alışıma, gazetelerime, yanımdaki içi tepili çantama. Bir şey söyleyecekcesine yaklaştı, sonra vazgeçip uzaklaştı. Aklım "Samsun" çıkarmacılarında... Yarın İstanbul'da bir yerde, bir başka nedenle arz-ı endam edeceklerse eğer, gemi kalkmıştır çoktan. Gözlerim çocuklarda... takla atanlar, ters takla denemesi yapanlar, kovalamaç oynayanlar, çekirdek yiyenler. Alınlarında "Atam" bantları, ellerinde Türk bayraklarıyle.

Çabuk büyüyün çocuklar... Yetişin... en kısa yoldan, en doğru çizgiden... Sizleri bekleyen çok şey var.

YUNUS ŞİİRİNDE ÖLÜM İZLEĞİ*

Eray VELİ

Yunus şiirlerinde alttan alta sezdirilen ölüm izleği, kendiliğinden ikiye ayrılmaktadır. Birinci bölüm şiirlerinde, bir medresenin yetiştirmesi sofu bir şairle karşılaşırız. Bu şiirlerinde Yunus ölümden korkmaktadır. Yunus sofuluğunun yanısıra akıbetini bilmemekte, toprak olacağını düşünerek ahirete şüpheyle bakmaktadır. Yunus'un ikinci bölüm şiirlerindeyse Taptuk Emre Tekkesi'nin yetiştirdiği bir dervişle buluşuruz. Yunus'un bundan sonraki şiirlerinde ölüm bir kavuşmadır. Tanrıyla bir olmanın kapısı gibidir. Taptuk Tekkesi'nde tasavvufla tanışan aşık, ölümü yenmiştir. O'nun yeni şiir serüvenine başlangıcı bir menkıbede şöyle anlatılır: Taptuk Yunus'a aşk şarabını veriyor, var, bunu insan ayağı değmeyecek bir yere dök diyor Yunus dönüyor, dolaşıyor, insan ayağı değmeyecek yer bulamıyor. Tası kaldırıp başına dikiyor, katresine kadar içiyor. Bunun üzerine şair oluyor. İlk şiiri de şu:

"Adım adım ileri üç beş adım ileri
On sekizbin alemi gördüm bir dağ içinde." (1)

Birinci bölüm şiirlerine İlhan Başgöz'ün dediği gibi Molla Yunus şiirleri diyeceğiz. Şöyle der Molla Yunus:

"Sana ibret gerek ise/ Gel göresin bu sinleri/ Ger taş isen eriyesin/ Bakıp göricek bunları"

Yunus'un yaşamı boyunca Anadolu dokuz kez Moğol istilasına uğramıştır. Sinler (mezarlar) bu yıkımlardan kalanları anlatmaktadır. Burada tarihten yardım almalıyız. İ.H. Uzunçarşılı Anadolu'nun onüçüncü yüzyılını şöyle anlatır: "1242 senesi içinde Moğol Kumandanı Baycu Nogin Erzurum'u kuşatmış... Moğol kuvvetleri kaleye girerek bütün erkekleri süt emen çocuklara varıncaya kadar öldürüp kadınlarını esir almışlar ve şehri harabeye çevirmişlerdir." (2)

Şunlar ki çoktur malları/ Bak nice oldu halleri/ Sonucu bir gömlek giymiş/ Onun da yoktur yenleri

"1257'de Baycu Nogin Selçukluların taahhüt ettiği vergi ve hediyeleri zamanında alamadığından Anadolu'ya girdi."

Bir gün senin dahi Yunus/ Benim dedikleri kala/ Seni dahi böyle ede/ Nitekim etti onları

Öleceğini düşünmektedir Yunus. 1240'larda doğan Yunus Anadolu'nun hemen tamamını gezmiştir. Bilhassa Taptuk Tekkesi'nin öğretisini yaymak amacıyla şöyle der: *"Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan Mar'aş u Şiraz/ Gönül Sana Bağdad yakın alemlere divanesin/ İndik Rum'u kışladık çok hayr ü şer işledik/ Uş bahar geldü gerü göçtük elhamdül lillah/ Varduğumuz ellere şol safa gönüllere/ Baba Taptuk manisin saçtuk elhemdü lillah*

"1277-1278 yıllarında karşı hareket gördüğü Anadolu'dan intikamını almaya gelen Moğollar Kayseri'den Erzurum'a kadar olan sahada katliam yaparak en aşağı iki yüz bin kişiyi öldürdüler."

Eller gidip ben kalacak/ Sinde yalnız olacak/ Münkirle Nekir gelecek/ Acap nola benim halim

Ölünce n'olucağını bilemeyen şairin haykırışlarıdır yukarıdaki sözler. Ahret'e dair şüpheleri vardır Molla Yunus'un: *"Uş biçildi kefen donum/ Hazret'e yönelttim yönüm/ Acap nice ola halim/ Allah sana sundum elim/.../ Ölür çün anadan doğan/ Allah sana sundum elim."*

1283'lerdeki durumu yine Uzunçarşılı'dan öğrenelim: "Selçuk Hükümdarı 2. Mesud'un bir Moğol valisi kadar bile ehemmiyeti yoktu... Halk Moğollar'a verilen verginin altından kalkamayarak eziliyordu. Verginin ödenememesi yüzünden Moğol kuvvetleri bu parayı toplamak için Anadolu'yu dolaşarak bu bahane ile çapul yapıyorlardı."

"Yunus Emrem sür sefayı/ Sür sefayı çek cefayı/ Ol Muhammed Mustafa'yı/ Alan dünya değil misin."

Muhammed Mustafa dahi ölümlüdür bu dünyada. Şüphe içinde olan Yunus'ta gerçekçi bir yan bulunmaktadır. Yunus'un ölüm gerçeğini metafiziğe dönüştürmesi tasavvufla tanışmasıyla gerçekleşir. Taptuk Tekesi'nde tasavvufla yoğrulan Yunus yine İlhan Başgöz'ün deyimiyle Derviş Yunus olmuştur. Tasavvuf icabınca Tanrı'dan kopup geldiğine inanan Yunus için ölüm fikri yıkılmıştır artık. Ölmek bedenden kurtulup Tanrı'ya dönüş için bir kapıdır. Ölüm Vahdet-i Vucud'a, bir'liğe varıştır Derviş Yunus'ta. Daha öncede dünyaya gelmiştir Yunus, farklı bedenlerle bir dönüştür hayat 'devriye'dir. Hep Tanrı'ya varıştır yaşam: *Mansur idim ol zamanda/ Onun için geldim bunda/ Külüm göğe savurup/ Ben Enel Hak oldum ahi*

BİR BAŞKA SIĞINAK BULAMAZSIN

Derin dipsiz bakışlarda
Sürükleyerek saçlarını geçti sonbahar
Kondu kirpiklere ağlamaklı bulutlar
Tuttu düşünceleri buğulu sis

Ve başladı
Yalnızlığın senfonisi
Aralandı karanlık, açıldı perde
Sorular hasılat verdi
Sessizliği çığlıkla yararak
Ben bilinci derinliğine, ben sığmaz oldu
Kendine;
Parçalamak göğüs kafesini, uçmak istedi
Gökyüzünden ötesine
Gökyüzü ki
Islak mavisi değil, katran siyahı, yılgınlık tortusu
Gömüt oldu kaçış
Kendinden ötede.

Deniz TURAL

Dünya-insan sürekli bir devriye (Tanrısal dönüş) halindedir. İnsanın yapması gereken her seferinde Tanrı'ya ulaşma çabası içinde olmaktır.

Bu yerler bunda gelmeden/ Gökler melaik dolmadan/ Mülke bünyad urulmadan/ Mülkü yaradanda idim/.../ Ben bu sureten ileri/ Adım Yunus değil iken/ Ben ol idim ol ben idi/ Bu aşkı sunanda idim

Korkulardan, şüphelerden kurtulmuştur Derviş Yunus. ***"Ben imdi kimden korkayım/ Korktuğum ile bir oldum."***

Bir Yunus söylencesidir uzar gider. Korkudan kurtulmuş Hak'kı bulmuş bir Yunus söylencesi. Yunus'ta insan anlatısı vardır. Ölümlerden, yıkımlardan usanmış Anadolu'nun hüznü vardır. Yunus çağının yangınlarını, yıkımlarını Metafiziğe, Tanrısallığa, Tasavvufa sığınmakla alt etmiştir.

Yunus şöyle dile getirir gerçekliğini: *"Ariflere bu dünya hayal ü düş gibidir/ Kendiyi sana veren hayal ü düşten geçer/ Yunus'un gönlü gözü doludur Hak sevgisi/ Sohbet ihtiyar eden yadü bilişten geçer."*

Kaynaklar
1. Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf,*
2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi,* C.I
Şiirler birkaçı dışında İlhan Başgöz'ün, Yunus Emre kitabından alınmıştır. Birkaçı ise A. Gölpınarlı'nın adı geçen kitabından alınmıştır.

* İnsancıl Atölyesi Edebiyat Semineri'nde sunulmuştur.

"VAHŞİ VE ÖZGÜR"*

Ali TAŞ

M. Berdan Karagöz, dört şiir kitabından sonra değişik bir tür deniyor. "Mensir Şiir"le aralıyor duyarlık perdesini. Ansiklopedik olmasa da, "mensur şiir" türündeki eserler zincirine, Halit Ziya Uşaklıgil "Mensur Şiirler" (1889), Mehmet Rauf "Siyah İnciler" (1901), Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Erenlerin Bağından" (1922), Ruşen Eşref Ünaydın "Damla Damla" (1929) isimlerinden sonra, 'güneyden gelen bir soluk' olarak ekleniyor. Ülkedeki tüm şiir kitaplarını izleyebilmek olası değil elbette. Mensur şiir türünden yayınlanan kitaplar da olabilir. Dergilerden izlediğimiz kadarıyla, son yıllarda bu tür ürünler de zaman zaman yer almakta.

Manzum dışına çıkan Karagöz'ün, mensur örnekleri her ne kadar şiir kuralları ve özgünlüğünün aykırı kutbunda, doğal olarak, yer alsa da; küçük duyarlıkların ve coşku yoğunluğunun pozitifliği yönünden, şiire olan aykırılığını açmaza dönüştürmüyor. Aksine, 'şiirsel biçimin dışlanamayışı' nedeniyle, yer yer şiirselleşiyor. Yapı ve el alışkanlığı diyeceksiniz belki de, biçimsel bir iletişim oluşturuyor...

"Şair!
Senin yazdıkların ne bir gökyüzü cehennemi
ne de altın çeperli bir kuyunun mavi yıldızlar
düşmüş duru suyudur
Şair!
Senin şiirin ne sevgilinin gözlerindeki gizemli
bir göl / ki
kirpiklerini salkım söğütler zannedersin / ne de
meydanları
dolduran grev gümbürtüleri sonrası beton bir
duvarla kandan
çiçekler açan karanfilin paslı tenekelerden
durup dururken çekip gitme huyudur." (s.5)

İmgelerle güçlenen şiirselliğin, 'anlam kırılmalarıyla' özgünlük elde ettiği de varılan olumlu bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

"Toplumların bazı değerlerden yoksun kaldıkları dönemlerdir gerçek şairlerin doğumu / Şiir yazanların bazı değerlerden yoksun kaldıkları dönemler değil." (s.14) tarzındaki, 'hayli anlamlı' genel bir öz eleştiriden sonra dönmek gerekir şair-şiir ilişkisine:

"Seni bir yorgan gibi uykularıma sererim. Seni ıslak dağbaşlarının/- yıldız desenli sonsuz bir yorganı gibi - EY Şiir" (s.26); *"Ve gece/ sonsuza dek susan/ bir ceylanın yüreğindeki bir mızrak kadar/ paslı ve kanlı uykularla gözüme bedenimin sevdasını çekerse..// Ve gece/ yıldızlardan süzülmüş lirizmin, yağmur tenli lirleriyle/ binlerce ezgi doğurup beni kollarına alırsa;/ bil ki/ sebep sensin-* EY ŞİİR" (s.26)

Şiir işlevine özgü bol görüntülü dizelerle duyarlılığını sürdüren şair; *"Kristalleri çökerten o mavi göklerin balçık sıvalı oluklarını/ hiçbir şair yıkayamaz. O hangi şair ki güvercinlerin kanadını -tamir etmeye de yetebilsin..."* (s.21); *"Her bin yılda bir gelen elif boylulardan biri de değilim;/ ama yine de şairim..."* (s.37); diyen Karagöz, *"ben şiirsiz yatamam"* dizesini de bu duyarlılığa koşut ekleyerek; *"Şiire söyleyin../ bana göre o en büyük"* (s.42) yargısıyla, şiirin ozan karşısındaki yerini belirler.

İmgelerle coşkulaşan, şiirle ilişkisini koparmayan dizelerin yapısal içeriği de şu dizelerle bütünleşir:

"Akşamın hangi imgesidir/ çıplak bedenini; mavi tüllerle bürüdürüp de/ kor rengi dudaklarınla ellerimi kavurtan..." (s.32)

"Cehennemi/ azgın boğaların kuyruğuna bağlayıp, gökyüzünde yaşayan/ kanlı imgelerin tepindiği meydanlara saldılar..." (s.50)

M. Berdan Karagöz 'ölçü, uyak, ritm' vb. olgularla 'biçim kaygısını' dışlar izlenimi veren mensur çalışmasında, sonuç olarak, farklı bir kulvara çıkmıyor. Şiirin geleneksel ve demirbaş özelliklerini dışlar gibi görünse de biçim olarak farklı bir yaklaşım izlemiyor. Önce de vurguladığımız gibi özellikle, 'çağdaş çizgisi' doğrultusunda imgelemle şiir yolunu açıyor; betimleme/imge ilişkisini şiire taşıyan bir nitelik sergiliyor. Doğal da olsa, öznel bir kaygı olarak, *"Zaman ey zaman! Üzengesi kırılmış gümüş eğerli kısrak./ dört yanı sonsuzluktan bile büyükbakışlım benim./ Savur küheylan küheylan ömrümü."* (s.56); *"Ey kızıl göklerin yaralı geyikleri gibi soluyan zaman..."* (s.63), gibi 'görsel nitelikli' değinilerle bu yöndeki çabasını sürdürüyor ozan.

Mensur şiirler dizisini yerel özelliği olan bir örnekle noktalarken, "Vahşi ve Özgür"e daha genişçe kapı açmanın gereği de kaçınılmazdır kuşkusuz:

"Çukurovanın bereketli tarlalarında, derma çatma, seranaylonu çevrili / ırgat kulübelerinden geceleri mavi dumanlar savrulur. / Yıldızların sakin ve kendi halindeki pırıltıları altında sigaralar bir yanar bir söner. Her mevsim kamyonlar dolusu yükle gelirler/ Onlar/ babayiğittirler/ ama zayıf ve kupkuru../ Erkekler kızgın güneş altında sessiz/ kadınlar solgun başörtülerinin altında toprak gibi kavrulur, dururlar/ Siz ne düşünürseniz düşünün/ bu ırgatların alnındaki ter, ne geçmişte ödendi,/ ne de gelecekte ödenecektir./ Biz çok gördük lüks restoranlarda işçi dertlerinden konuşulup da;/ birinci sınıf ete çatal sallandığını.../ Biz çok gördük/ Yeri geldiğinde insanlıktan bahsedip de itini insandan üstün tutan insanları.../ Biz çok gördük/ Cağaloğlu vitrinlerinden Unkapanı çarşılarına dek süren/ binbir hengameyle toplum adına kasetler dolusu feryat edip de toplumu sömürenleri.../ Çook gördük, çok." (s.36)

* (Vahşi ve Özgür/ Temmuz/ 1996/ 72 sayfa, Toplumsal Dönüşüm Yayınları)

ANAKSAGORAS *

(M.Ö. 500-428)

Korkut KÖSEOĞLU

Anaksagoras'ın Hayatı

M.Ö. 500-428 yılları arasında yaşamış İyonya'lı bir düşünürdür. Klazomenea'lı (İzmir'in 30 km batısında bir kent) aristokrat bir ailenin çocuğudur. Sadece doğum yeri olarak değil, öğretmenleri ve felsefesi açısından da İyonyalıdır. O dönem için sadece bu tip ailelerin çocuklarının alabileceği fizik, astronomi gibi dersler almıştır. Anaksimenes'in öğrencisi olmuştur. 20 yaşındayken bilmediğimiz bir nedenle (muhtemelen Perikles'in davetiyle) Atina'ya gitmiştir. Aynı zamanda Atina'ya felsefeyi getiren kişidir. Burada Perikles, Protogoras ve Euripides'in dostu olmuştur. M.Ö. 468-466 yılları arasında Atina'ya düşen bir göktaşını incelemiş ve bundan bazı sonuçlar çıkarmıştır.

Yıldızların tanrı olduğuna inanılan bir dönemde, onların taş olduğunu söyleyince tanrıtanımazlıkla suçlanmış, onu, yakın dostu Perikles kurtarmıştır. Daha sonra Atina'dan ayrılarak Lapseki'ye geçmiştir. Burada bir okul kurmuş ve iki yıl sonra da ölmüştür. *Peri fuseos (Doğaya dair)* adında bir eseri vardır (M.Ö.434). Bu eserinde Ay'ın devirlerini resimlerle göstermiştir. Bu bilim tarihinde bir ilktir.

Elea felsefesini, yani Parmenides'in tezini, deneyle uzlaştırmaya çalışmıştır.

Evrenin Oluşumu

Anaksagoras'a göre evren, bütün varlıkların niteliklerini gizli olarak taşıyan bir kaostu. Bu Kaos'dan, önce hava ve ateşli esir (eter) ayrıldı. Hava, yoğun ve karanlık, Ateşli Esir, sıcak ışınlı ve kuru tohumları (spermata) taşıyordu. Bu iki kütle de sonsuzdu. Hava dünyayı oluşturmak üzere ortada, ateşli esir ise havanın çevresinde daire şeklinde bulunuyordu. Dünyanın dönmesiyle oluşan merkezkaç sayesinde, yıldızlar Ateşli Esir içinde yer aldı. Bu tezi daha sonra Kant ve Laplace'da da görüyoruz.

Bu kaosu ne hareket ettirdi?

Nous'un Açıklaması

Anaksagoras'a göre kaosu ilk hareket ettiren noustur (akıl). Başlangıçta her şey sayı ve küçüklük bakımından sonsuzdu. Sonra nous bunları düzenledi. Önce kaosun küçük bir parçasından başlayarak çembersel hareketle ilerledi, fakat hiçbir zaman kaosun içine girmedi. Çünkü içine girmiş olsaydı, içindeki alaşımla birlik olur ve etkisini yapamazdı. Nous sonsuzdu, mutlak olarak egemendi, kendisi için ve kendi kendisine egemendi. Nous, yalnızca hareket ettiren değil, aynı zamanda akıl'dı da. Her şeyin geçmişte ne olduğunu ve bugünkü durumunu bilirdi ve zorunluluğu kabul etmezdi. Nous canlı ya da cansız her şeyin dışındaydı. Düzenleyiciydi ama belli bir amaca göre çalışmazdı. Üç özelliği vardı: basitlik, bilim, güç. Nous ayrıca, sonsuzdu, bağımsızdı ve niteliği değişmezdi. Onun varlığı ancak akılla anlaşılabilirdi. Anaksagoras, nous'la, Empededokles'in sevgi ve nefretini bir araya getirmiştir diyebiliriz.

Varlık Felsefesi

Anaksagoras, Elea okulunun fiziğinden hareket eder. "Hiçbir şey meydana gelmemiştir, hiçbir şey yok olamaz" der. Maddeyi, diğer doğa filozofları gibi, sonsuz bir töz saymıştır. Ancak, doğa felsefecilerinden farklı olarak, tözü parçalamıştır. O'na göre bütün maddeler sonsuza kadar birbirine eşittir. Yani hiçbir şey doğmaz ve yok olmazdı. Azalma ve çoğalma olarak gördüğümüz şeyler birer yer değiştirmeydi. Anaksagoras şu soruyu sormuştur: tek bir şey eğer her şeyi içeriyorsa, nasıl oluyor da, gene de tek bir nitelik olabiliyor? Su, ateşi, toprağı, havayı içerdiği halde, neden bunlardan biri değil de hâlâ sudur? Anaksagoras'a göre cevap şöyleydi: Şeyler en çok içerdikleri madde ne ise o olurlar. Su, gerçi, ateşi, toprağı, içeriyordur ama onda en çok su spermatası bulunduğu için sudur. Görülüyor ki, Anaksagoras da maddeyi belirleyenin belli bir nicelikteki nitelik olduğu tezini ileri sürmüştür.

Aneksimenes'ten farklı olarak, maddenin derin yapısında, tek bir maddeden köklenmiş olmaktan doğan bağıntılılık yerine, çokluğun kendi arasında oluşmuş özel bir örgütlülük ilişkisi bulunduğunu savunmaktadır. Öyle ki, belirli bir maddeyi o madde kılan öğenin niceliğindeki bir değişiklik, diğer öğelerden birinin egemenliğine yol açmakta ve maddenin niteliği değişmektedir.

Anaksagoras'a göre oluş, ilk elementlerin ayrışmasının ve karışmasının bir sonucudur. Bu haraket

içinde elementlerin kendi nitelikleri değişmemektedir, karşıtlar birbirine dönüşmemektedir. Anaksagoras, rastlantıyı kabul etmez ve "nedenini bilmediğimiz şeylere rastlantı deriz" der. Ona göre her şey biliniyor ama biz bilmiyoruzdur. Felsefesinde daima duyulur dünyanın akıl'lı (nous) olduğunu açıklamaya uğraşmıştır.

Empedokles Eleştirisi

Şeylerin kökünde sadece dört unsur varsa, sonsuz nitelik tasarlamak mümkün değildir. "Her ürün, kendinden önce varolan üreticinin bünyesinde vardır" der. Hayvanların yediklerinde kıl olmadığı halde kıl, et olmadığı halde et oluşuyorsa her şeyin içinde her şey vardır. Ona göre her şey kendinden olan ve kendine benzeyen sonsuz sayıda küçük parçalardır. İşte bunun için, her ürün, kendinden önce varolan üreticinin bünyesinde vardır. Yani, nitel ayırımların çokluğu, ayırt edilemeyecek kadar sonsuzdur. Bu parçalar, yalnız zihin için bir madde sayılırlar; yoksa bunlar, sonsuz olarak bölünemeyen, fakat sonsuz bir surette bölünmüş parçalardır. Bir taraftan da nitelik, uzama bağlı olduğu için, kavranabilir bir varlık olur. Böylece görünüşlerden aşılmış ve duyulur olur. Buna nitelikler atomculuğu denir.

Bilgi Felsefesi

Bütün bilgiler baştan beri içimizdedir. Duyularımızın zayıflığı nedeniyle gerçekleri bulamıyız. Gerçekleri ancak akılla (nous) bulabiliriz. Nefes alan varlıklarda nous vardır. Ne kadar nous varsa o kadar yetkindir o varlık. İnsanların hayvanlardan ve bitkilerden üstün oluşunun nedeni nous değildir. İnsanların diğerlerinden üstün oluşunun nedeni, toprağa bağlı olmamaları ve ellerini kullanmalarıdır.

Algılar karşı oluşumlardan oluşur. Yani, benzeyen şeyler birbirlerinden etkilenmezler, benzemeyen şeyler etkileşirler. Tatlı-acı, soğuk-sıcak vb. Bütün hisler başlangıçta içimizdedir. Aristoteles, Anaksagoras'ı bilinmeyen her şeyi nous'la açıklamakla ve ereksel nedeni ihmal etmekle eleştirmiştir.

Anaksagoras düşünceleri, dönemine göre oldukça ileridir. *Felsefeye en önemli katkısı nitelikler atomculuğunu kurmasıdır.* "Dikkat etmek demek, insanın kendi ruhuna bakması demektir." sözüyle, Sokrates'i ve sofistleri etkilemiştir.

Astronomiyle ilgili araştırmalarının sonucundaki bulgularının bazıları şöyledir:

A- Dünya yassıdır ve asılı durur. Boşluk yoktur. Hava onu taşır.

B- Güneş, ay ve diğer yıldızlar alevlenmiş taşlardır. Esir'in dönmesiyle daire şeklinde hareket ederler.

C- Ayın aydınlığını veren güneştir.

D- Depremin sebebi, dünyanın altındaki havanın üstündeki havayla çarpışması sonucu dünyanın sallanmasıdır.

E- Dünya dairesel bir hareketle döner.

F- Ay topraktır, büyüklüğü Pelopones kadardır. Güneş biraz daha büyüktür.

DEFTER

Hor kullandığın defter
yaprakları kopuk kopuk
senden dikkat, sevgi ister
içindeki harfler çarpık

Bırak koparmayı, yeter
onu böyle sen harcadın
bir dirhem et ayıp örter
üzerinde senin adın

Kendin yaz, kendin oku
kimse ırgalamasın seni
dile getir varla yoku
ışığını ve gölgeni

bu deftere kaydet, sakla
belki birgün gören olur;
o bir gizliliği solur
ne kazandın harcamakla?..

Sedat UMRAN

Kaynaklar

1. Cemil Sena, *İlk Çağ Filozofları*,
2. Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*,
3. Aristoteles, *Metafizik*,
4. Aydın Çubukçu, *Mantık ve Diyalektik*,
5. Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*.

* İnsancıl Atölyesi Felsefe Semineri'nde sunuldu.

Öykü

İKİMİZE RAĞMEN AŞK KAZANACAK

Suna ARAS

Bu gün bir kabusla yatağımdan fırladım. Önce kabusun sersemliği içinde bir süre kendimi toparlayamadım. Gerçekle düş öylesine iç içe girmişti ki, yüreğimin uçurumuna savrulup duruyordum. Uçurup gittikçe büyüyor bir yanardağ ağzı gibi beni içine çekip öldürüyordu. Ne bağırabiliyordum ne kıpırdıyabiliyordum, ne kurtulabiliyordum. Bütün gövdem duman zerreleri küçüklüğünde dağılıp dağılıp birleşiyordu. Çaresizliğin, gerçek bir çaresizliğin, o iğrenç insan çaresizliğinin ne demek olduğunu, ilk defa o an hissedebilmiştim. Beynimin yüreğime doğru kızgın bir yağ gibi cızırtılar çıkararak aktığını, geçtiği yerleri bir asit gibi yok ederek geçtiğini görebiliyor ama hiçbir şey yapamıyordum. Böylece tepeden tırnağa, hiçbir sözcükle anlatamayacağım bir acıyla yok olan ben, nasıl olduğunu anlayamadan tekrar hâlâ var olduğumu, soluk alabildiğimi anlıyordum. Yaşadığımın bilincine varır varmaz, tekrar bir yokoluşa doğru eriyip duruyordum. Bu gerçekle düşün oyunu kaç milyon kez tekrarlanıp durdu şu an hatırlamıyorum. Gözlerim aynaya takıldığında yüzümün ifadesinden rüyam kadar korkmuştum. Telaşla yerimden kalkıp, yüzümün aynadaki öteki yüzüne dokunmak istedim. Titreyen ellerim yüzüme minik tokatlar indirip duruyordu! Sonra ellerimi ürkekçe aynaya doğru uzattım. Sırlı camın soğukluğu, parmak uçlarımdan yüreğime doğru akınca, derin bir soluk aldım. Demek ki yaşıyordum ve bir kabus görmüştüm!

Peki neydi çok sevdiğim yaşamdan beni koparıp, savuran kabus?

Bir yolculuğa çıkıyorum, senden ayrılmanın hüznü içindeyim. Otobüs terminalindeyiz, dakikalar hızla akıp gidiyor. Nedense bitmesini istemediğimiz anlar hızla akıverir zamanın avucundan. O anda, öyle bir an işte. Birbirimize sarılarak vedalaşıyoruz. Kalbimde senden ayrılmanın burukluğu, başımı cama dayayıp gözlerimi kapatıyorum. Otobüs biraz yol aldıktan sonra, bir korna sesine döndüğümde, otobüsün yanında el sallıyorsun bana. O kadar mutlu oluyorum ki, bir sirki andıran oldukça eski bir otobüste süren bu on sekiz saatlik zorunlu yolculuğum bile üzüp sinirlendiremiyor beni. Gözlerime sevgiyle gülümseyen yüzünü alıp yanıma, normalde insanı zıvanadan çıkaracak her şeye, iyimserlik içinde bakıp duruyorum. "Aşkın barışı bu olmalı" diye düşünerek otobüsten iniyorum.

Hep söylerim ya "sesin iyileştiriyor beni" ilk işim seni aramak oluyor. Sesini duymadan kimseyi görmek istemiyorum. Ama telefondaki ses "aradığınız numaraya şu an ulaşılamıyor" diyerek, beni sesinden mahrum ediyor. Bir haftalık konuk kalacağım eve vardığımda, bir daha arıyorum. Evet; sesin bütün ruhumun yorgunluğunu yıkayıp götürüyor bir anda. Nerde olduğunu öğrenince de mutluluktan uçuyorum. Tatile çıkmışsın. Bir hafta yorgunluğun için az olsa bile, doğanın kucağında epeyce dinleneceksin diye, öyle çok seviniyorum ki anlatamam.

Ayrıldığımızda uçarak geçen zaman, bu sefer, sürünerek geçiyor üzerimden. Zaman sürüdükçe günlerin yılında, özlemim artıyor sana. Yedi gün, yedi yıl gibi uzayarak ayrılıyorum oradan. Yüreğimde sana bir an önce kavuşabilmenin hasretiyle. Senden bir gün önce dönüyorum. Ben, aynı günde bu yaşadığımız şehirde olacağımızı düşünüyordum. Ama yolda bunun bir gün ertelendiğini senden duyduğumda, içime bir burukluk gelip oturuyor. "Bir gündür geçer" diye, kendimi teselli ediyorum. Ben evimizde sen yoldasın. Seni aşkımın gücüne emanet edip, beklemeye başlıyorum. İçimde "trafik canavarı"nın, yollarda, kan kan diye dolaştığını bilmenin huzursuzluğu. Bir mola yerinden arıyorsun "dört beş saat sonra oradayım" diyerek. Saatler yine kilitleniyor. Bir işkence anı gibi uzayıp duruyor zaman.

İçimde kuşlar uçuşuyor işte, verdiğin saat doldu. Her an kapımızı çalabilirsin. Yorgunluğuna iyi gelir diye, çay demliyorum, çorba ısıtıyorum. Sevgi dolu ve severek yapıyorum senin için yaptığım her şeyi.

Ama yoksun! Ama gelmiyorsun! Çayın tadı kaçtı, çorba soğudu. Yüreğim ilk defa sevgilisiyle bu-

luşmaya giden bir genç kızın duyduğu heyecandan çıkıp, bir ölümcül korkuya saplanıp kaldı. Saatler gecenin yarısını gösterdiğinde burada olacaktın. Evimizdeki saat, gecenin yarısını bitireli çok oluyor sen gelmiyorsun. Her geçen dakika beni paniğe sürüklüyor. Aklımda en kötü ihtimaller. Bir daha seni göremeyeceğimin cehennemi kavuruyor bütün dünyamı. Dünyada ne varsa üstüme yıkılıyor ve ben ölüp ölüp diriliyorum! Gecenin karanlığı yerini alaca bir aydınlığa bırakıyor. Birazdan güneş doğacak. Sen hâlâ yoksun. Telefonun cevapsız bırakıyor çığlık gibi çevirdiğim numaraları. Gözlerimde ölüm korkusu titriyorum. Kalbimin, beynimin, her şeyin durmasını istiyorum. Titremem o kadar şiddetlenmiş ki, artık telefonun ahizesini elimde tutamıyorum. Dişlerim donma tehlikesindeki birinin dişleri gibi birbirine vuruyor. Artık sen ölmüşsün ve ben seni bir daha göremeyeceğim! Dizlerimin beni taşımadığını hayretle görüyorum. Emekleyerek yatağımıza gidiyorum, üzerimde yorgan battaniye, sevgimizin her anı gözleriminden önünden akarak, titreye, titreye, kendimi gözyaşlarımın kucağına bırakıyorum!

Böylece saatler geçiyor. Saat sabahın yedisi. Verdiğim karar gözyaşlarımı dindirmese de, az da olsa rahatlatıyor beni. Sen ölmüşsen ben de yaşamayacağım senin olmadığın bir dünyada. Sesin yoksa, gülüşün yoksa, sıcaklığın yoksa hayat ne ile anlamını bulabilir ki. Terminal idaresini arayıp, geldiğin güzergah üzerinde kaza olup olmadığını soruyorum. "Bize böyle bir haber gelmedi" diyorlar. Sonra, polisten de aynı yanıtı alıyorum. Ama korkum bitmiyor. Korkum donduruyor beni. Üşüyorum çok üşüyorum. Yastığına sarılıp gömülüyorum, yorganın battaniyenin altına. Saatler akıp gidiyor hâlâ bir haber yok. Yaşam müthiş bir karanlığa gömülüyor. Yaşamın sesleri bana ulaşamıyor artık! Sadece, çaresizliğin o zalim kahkahası çınlayıp duruyor beynimde. "Artık o yok diyorum, yok. Bunun ne demek olduğunu anlıyorsun değil mi yüreğim."

Saat öğlenden sonrayı gösterdiği bir anda telefon çalıyor. Arayan sensin. Birdenbire yüreğimdeki acı öfkeye dönüşüyor. Konuşmanı yarım bırakıp, telefonu kapatıyorum. Yüreğimde yaşadığının sevinci, bahara durmuş bir bahçe gibi çiçeğe bürünürken, bana yaşattığın korkunun etkisiyle, gözyaşlarım sel gibi akıp duruyor. "O yaşıyor" diyor, "o yaşıyor ya, gerisi önemli değil" O günü, seni kaybetmenin korkusu içinde, yorgun düşen bedenimi yatakta dinlendirerek geçiriyorum. Yolların ve yolculukların, o çekici güzelliğinin nasıl elimizden alındığını düşünüyorum acıyla. Fütursuz kuralsızlığın içinde, korkum, tesadüfler sonucu yaşadığımızın bir göstergesidir. Her an en değerli şeylerimiz elimizden alınabilir çünkü. Bilinçaltımızı korkularla besleyip, her an korkularla yaşıyoruz. Bu düşünceler içinde akşamı zor ediyorum.

Karşımda oturuyorsun. Yüzüm kendini naza çekip ne kadar küskün durmaya çalışsa da, kalbim bir kuş gibi kanat çırpıyor, seni görmenin sevinci içinde. Ama o da ne. Birden bütün ışıkları sönüyor dünyamın. Hayatıma can pompalayan damarlar, bir bir kopup savruluyor. Hızla yokluğa doğru çekiliyor yaşam dolu bedenim. "Ben artık hayatında yokum" diyorsun. "Beni kaybetme korkun, beni kaybetmene neden oldu. Seni, bu çaresiz kabusun içine terkediyorum. Bir daha bu kabustan hiç uyanmayacak, sonsuza kadar bensiz, orada o kabusun içinde yaşayacaksın! Beni çok sevmenin cezasıdır bu! Aşkı; aklınla değil, yüreğinle yaşamanın cezasıdır! Seni kalbime gömüyorum. Bu benim sana yapacağım en büyük iyiliktir! Korkular ve kuşkulardan kurtarıyorum seni! Elveda."

Hayır; ben daha uyanamadım diye düşünüyorum. Gördüğüm kabus sürüyor. Yoksa uyanık mıyım. Hiçbir şey bilmiyorum. O an ölmemek için, bilincim ağzından çıkan her söze kendini kapatıyor. Beni ben eden herşey donuyor. Yoksa yaşıyabilmem mümkün mü? Nasıl yaşarım ben sensiz? Aklım kulaklarını tamamen yüreğime kapatmış. Yüreğimin çığlığından seni duyamıyorum. Yaşamın seslerini duyamıyorum. Bu bana hâlâ uyanamadığım kabusun, kötü bir şakası olmalı! Ne olur gel ve beni uyandır! Yoksa, yoksa bu bir rüya değil mi? Rüyaysa neden bitmiyor? İnsan yaşıyorsa, hiçbir yere gömülemez ki. Bu yüreğin olsa bile. Ben; beni var eden herşeyimle, gittiğin için, ölmüş olsam da, hâlâ soluk alıp veriyorum! Soluk alabildiğime göre, demek ki yaşıyorum! Yaşıyorsam, seni sevdiğim içindir! Kabusun bitmesini beklediğim içindir! Bana döneceğin gün için yaşıyorum! Hayatımı bir tek dizemin üzerine kurmuş bekliyorum! "İkimize rağmen aşk kazanacak."

UNUTMA!..
Sen varsan *İnsancıl* var,
***İnsancıl* varsa**
sen varsın.
KIPIRDA!..

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

20 Mart Salı

Biz İstanbul'da oturanlar tuhaf bir kış geçirdik. Kar yağmadı. Soğuk, uğultulu rüzgarlar içimizi üşütmedi. İlkyaz sevinçle gelmedi ama. Batırılmış bir ülkenin kederli insanıyım. Bilmiyorum, kaynakları böylesine çarçur edilmiş başka bir ülke var mı dünyada. Yurd sevgisi, insan sevgisi sıfır kişiler soyup soğana çevirdiler ülkeyi. Hani sokaklarda "Bul karayı, al parayı" diye tezgah kurup saf insanları söğüşlüyenler var ya, işte onlar saygın iş adamı pozunda söğüşlediler yurdu. Banka satın aldılar, dış satım, dış alım dediler, çeşitli yöntemler kullandılar. Siyasi destekleri de vardı bunların. Tabii silahlı adamları da.

Hepsi birlikte çöktüler yurdun başına. Şah damarını dişlediler yurdun, kösnül bir tutkuyla varlığımızı emdiler, yokettiler.

Paradan para kazananlar... Aristoteles'in insandan saymadıkları, soruyorum. Milyar çarpı milyarlarınızla, günde on öğün yemek mi yiyeceksiniz, yüzlerce ayakkabı mı alacaksınız, kaç villanız, kaç otomobiliniz olacak.

Peki, bu yönetimle bunalımdan çıkılabilir mi. Hayır. Çıkılamaz. Çnükü bu yönetimin gelecekle ilgili hiçbir tasarımı yok.

Neden böyle bu. Türkiye'nin siyasi yapısı bozuk. Bu bozukluk şurdan kaynaklanıyor. Köyde, kasabada yetişmiş bu kişiler, bir yolunu bulup bir fakülte bitiriyor. Kimi doçent, profesör oluyor. Tabii bunların hiçbirinde özerk bir kişilik, özerk bir bilinç oluşmuyor. İnsanlığın bin yıl öncesini bilmediği için, bin yıl sonrasını da tasarlamıyor. Günübirlik hayatın içinde yuvarlanıp duruyor. İbn Rüşd'e niye eziyet edildi, bunu bilmezler. Nazım Hikmet'in eserlerini yaratırken çektiği sancıyı bilmezler. Hacı Arif Bey'in eserlerinden zevk almazlar. Vivaldi'yi hiç bilmezler.

Bunlar en çok trafik polislerini azarlamaktan zevk alırlar. "Ben milletvekiliyim" diye bağırırlar.

Partinin genel başkanından korkarlar. Parti başkanlarının önünde ceket iliklerler, hazırola geçerler. Başkanlarının sulu şakalarına yüksek sesle gülerler.

Yakup Kadri'yi, Memduh Şevket Esendal'ı hiçbiri okumamıştır. Okuyan varsa anlamamıştır.

Acı çekme yetileri yoktur. Hastane köşelerinde acı çekenleri duyumsama yetileri dumura uğramıştır.

Bu siyasi yapıdan güzel Türkiye tasarıları çıkmaz. Bu siyasi yapı, ancak günü kurtarır.

22 Mart Perşembe

Çoktandır ağlamamıştım.

Dün kendimi tutamadım. Birdenbire gözlerimden yaşlar boşandı. Tam karşımda yargıçlar, köşede savcı. İster istemez bana bakıyorlar. Gözlüklerimi çıkardım. Kağıt mendille gözlerimi siliyorum... yaş akmasın diye bastırıyorum. Yalnız savcı, yalnız yargıçlar değil, herkes bana bakıyor. Çünkü tuhaf bir ağlayış bu. Hiç sesim çıkmıyor, hiç hareket etmiyorum. Gözyaşlarım sessizce boşalıyor.

Bu anlattıklarım, dün, Beyoğlu 1. Ağır Ceza Mahkemesinde oldu. "Gözaltında Cinsel Taciz ve Tecavüze Hayır" kurultayı için dava açıldı. Davanın ilk duruşması dün Beyoğlu 1. Ağır Ceza Mahkemesinde başladı.

Kadınlar, nasıl tacize, tecavüze uğradıklarını anlatıyorlardı. Hepsi pırıl pırıl. İnsanlar daha iyi yaşasın diye bir mücadeleye baş koymuşlar.

Anlatıyorlar. Onlar anlattıkça ben dağılıyorum. Onlar, kılını bile incitemeyeceğimiz birer insan. Onlar, en yüce, en erdemli aşkı haketmiş birer kadın.

Anlatıyorlar. Sesler yüreğimi çiziyor. Kimileri benim kızım... Zeynep'in yaşında.

Anlatıyorlar... Gözlerim doluyor... tut kendini diyorum... hayır, olmuyor. Boşalıyor yaşlar...

Beyoğlu 1. Ağır Ceza'nın salonunda, kocaman bıyıklı bir adam sessizce ağlıyor.

23 Mart Cuma

En sonunda kış geldi. Tadı tuzu yok ama kışın. Ülkeyi yönetenler tad alacak birşey bırakmadılar.

Bir insanın tad almasını önlemekten daha ne kötü olabilir.

İnsanın tadını tuzunu kaçıran bu yöneticilere hiçbirşey yapamıyoruz. Ama tarih bunlara çok kötü not düşmeli.

Peki, Türkiye pek güzeldi de bunlar mı bozdu. Hayır. Bunlar bozukluğu, çürümeyi pekiştirdi. Tefecilere soydurdular Türkiye'yi.

Sorun yalnızca ekonomik bunalım değil. Soysuzluğu da pekiştirdiler.

Abdülbaki Gölpınarlı, Ömer Hayyam döneminde "vefanın kokusu bile Zümrüdü Anka kuşu gibiydi" der. Şimdi vefanın kokusundan bile sözetmek mümkün değil.

İşte bu duruma getirdiler Türkiye'yi. Kimsenin kimseye güvenmediği, her sözün arkasının kuruntuyla "Acaba ne demek istedi" diye kurcalandığı insanlar topluluğu olduk.

Bunlar cinayetleri, ırza geçmeleri, dolandırıcılığı, intiharı tekil bir olgu sanıyorlar. Bütün bunların toplumsal çöküntünün sonuçları olduğunu anlamıyorlar.

Yöneticilik ordan burdan borç para bulma işi değildir. Yönetici, toplumu birleştirecek ortak değerler oluşturur. Bunlar varolan değerleri de parçaladılar.

En kutsal değer, tapınılacak tek ilah para. Parası olanlar, faizle, repoyla, halkın son kuruşunu da nasıl alırız diye yöntemler geliştiriyor.

İşte ülkeyi, insanı bu duruma düşürdüler.

26 Mart Pazartesi

Yarın gece Ankara'ya hareket ediyorum. ODTÜ'lü gençlerden kimileri, Mc Donalds'a karşı bir panel düzenlemişler. O panele gideceğim.

Eskiden olsa bu yolculuk sevindirirdi beni. Heyecanlanırdım. Yol boyu düşler kurardım. Yol yordam bilmezmiş gibi, şimdi nasıl gideceğimi düşünüyorum. İçim sıkılıyor.

Salihli'ye de çağırdılar. Salihli Şiir Akşamları'na. Kemal Özer'le ilgiliymiş bu yılın toplantısı. Bildiri sunmamı istediler.

Hem Kemal Özer'i, hem Kemal Özer şiirini pek severim.

Salihli'yi gidip gidemeyeceğimi Ahmet Necdet sordu önce. "Giderim" dedim. Heyecanlandım bile. Yeni yerler görecektim, yeni insanlarla tanışacaktım. Sonra gitgide heyecanım söndü. Şadan bey aradıkta sıfırdım. Neyse, anlaştık, ben bildirimi göndereceğim.

Cumartesi pazar Yazarlar Sendikası'nın genel kurul toplantısı vardı. Oraya da gitmedim.

Geçende Nazım Hikmet'le ilgili bir panele çağırdılar. Gitmedim.

İzmit Özgür Üniversite'den Felsefe Semineri vermemi istediler. Gerçi bütün günlerim dolu. Eskiden olsa bir yolunu bulur, giderdim. Bu kez gitmedim."Peki, niz n'apacağız hocam" dedikte içim parçalandı. Ama direndim. İçim parça parça olsa da "Gelemem" dedim.

Geçende Samsun'dan çağırdılar. "Gelirim" dedim ama, şimdi her telefon çalışda yüreğim hopluyor.

Cumartesi günü Divriği Kültür'den geldiler. Felsefe Semineri istiyorlar. İşi yokuşa sürdüm.

Bütün bunlara karşın, *İnsancıl Atölyesi*'nde, *Kültür Dostlar Derneği*'nde seminerler veriyorum. Bir de geçen hafta *Beksav*'da Yazarlık Semineri'ne başladım.

Tabii birçok yerden yazı isteniyor. Çoğunu geri çeviriyorum.

İşte böyle yaşıyorum... bütün makineleri durmuş, ışıkları sönük bir gemi.

Neden böyle oldum. Bir iç çöküş mü yaşıyorum. Evet, bu var. Ama en çok, beni oraya buraya çağıranların, yazı isteyenlerin bunu haketmediklerini düşünüyorum.

Bütün bütün heyecanım sönmüş değil ama. Felsefe var. İbn Rüşd heyecanlandırıyor beni.

Yurt dışından da çağırıyorlar. Gitmemek için saklanıyorum. Ama yarın gece Ankara'ya hareket edeceğim. Belli olmaz, bir telefon gelir, panele izin vermediklerini söylerler. Tabii üzülmüş gibi yaparım, için için sevinirim.

Peki, bu böyle mi olacak hep. Bilmem. Ben kendimi yaşadım hep. Öyleyken böyleymiş gibi yaşamam.

Çoktandır canım sıkılıyor. Türkiye'de olup bitenler çok canımı sıktı. Kişilerde gördüğüm vefasızlık iç yıkımımın temel nedeni.

Diyelim bir sorun var ortada. Bir sorunu birlikte çözebiliriz. Bir bakıyorum, kişi, o sorunu kendi yararına çözmüş. Tabii bu sorun çözmek değil. N'apıp yapıp, o sorundan sıyrılmak. Ama sorun ortada duruyor.

Bu tür vefasızlıklara susuyorum.

En sonunda böyle oldum. Kaç kez çağırdılar sendikadan. Gitmedim. Hiçbirine gitmedim. Ayıp oldu, biliyorum. Ama içim istemedi.

İçim istemiyor.

Böyle istiyorsam, içim böyle istiyorsa, onu yaşamalıyım. Göstermelik sevinçlere, göstermelik heyecanlara alışık değilim. Böyle isteksiz, böyle heyecansız yaşamalıyım, nereye giderse gitsin.

Belki bir gün... belli olmaz, bir şeye kızarım, sinirlerim. "Nedir bu rezalet" der, bağırırım. "Çalıştırın bütün makineleri, yakın ışıkları" gemi hızla harekete geçer.

27 Mart Çarşamba

Şaşırtıcı bir şey oldu. Ankara'ya gidemedim. Şöyle oldu. Bileti, kargoyla göndereceklerini söylemişler. Sonra beni aradılar. "Bileti Ankara'dan ayırtın, ben burdan alayım" dedim. "Siz yorulmayın, bileti size getireceğiz" dediler.

Bilet gelmedi.

Dün akşam üstü telefon etmişler. Anladığım kadarıyla bir karışıklık olmuş.

Eskiden olsa karışıklığı çözerdim. Bu kez aldırmadım.

Belki şöyle düşündüler. Nasıl olsa buluruz, "ceb"i vardır. Alışagelmiş deyişle benim "ceb"im yok. "Ceb"i olanlara bir sözüm yok ama, zırt pırt

aranmak hoşuma gitmez benim. Sokakta, kaptıkaçtıda, lokantada uluorta "ceb"le konuşamam ben. Görüyorum, en gizli işlerini bile herkesin ortasında bağıra çağıra konuşuyorlar.

Geçende motorla Üsküdar'a geçiyorum. Bir kadın, sevgilisiyle kavgalıymış, onu anlatıyor arkadaşına. Nasıl kavga etmiş bir bir anlatıyor.

Bunları gördükte çok eskidiğimi, çağın dışına düştüğümü duyumsuyorum. Ben, ölsem ceple herkesin içinde konuşamam. Konuşanları kınamıyorum. Kendimi anlatıyorum ben. Gençliğimde transistörlü radyo çıkmıştı. Birçok kişi, radyoyu omzuna atar, İstiklal Caddesi'nde dolaşırdı. Ben şaşırırdım, şimdi "ceb"lilere şaşırdığım gibi.

Birkaç ay önce akşamüstü Taksim'den geçiyorum. Yüzlerce insan bir binanın tepesine bakıyor. Ne var diye ben de baktım. Bir delikanlı soyunmuş, aşağı atlayacak, kendini öldürecek. Hızla uzaklaştım ordan.

Bir insanın ölümünü izlemek, ölsem yapamam.

Dün akşamüstü birdenbire sevindim. Cigara yakacaktım. Yolda yürürken. Birden kibriti düşündüm... kibritin yanarken çıkardığı kokuyu. Özlemişim kibrit kokusunu.

Önce bu özleme sevindim.

Kibritin yanarken çıkardığı koku özlenir mi. Ben özledim işte. Bir kibrit aldım. Cigaramı yaktım. Kibrit kokusu sevindirdi beni.

30 Mart Cuma

Shakespeare'nin Othella adlı eserinde Iago, kötülüğün simgesidir. Göründüğü gibi değildir. Buna karşın Othello'ya şöyle der bu Iago, *"Göründükleri gibi olmalıdır insanlar/ Eğer değillerse göründükleri gibi/ İnsan değil, şeytandırlar."*

Dört yüzyıl önce söylüyor bunları Shakespeare, ama sanki bugünü gösteriyor. Gerçekten de her alanda yaşıyor Iagolar. Oturup, yazıyorlar, konuşuyorlar, erdemli insanı anlatıyorlar, *"Göründüğü gibi olmalıdır insan"* diyorlar. Böyle demelerine karşın, kendileri göründükleri gibi olamıyorlar.

Özveri, sadakat, vefa, dostluk dendikte tozu dumana katıyor bunlar. Ama özverinin, sadakatın, vefanın, dostluğun damlası yok bunlarda.

Bugünün Iagolarını bile anlatması Shakespeare'nin başarısı. Bu başarının temelinde hayat var. Suçkov Shaskepeare için şöyle der, *"Shakespeare'nin kahramanlarının içinde bulundukları trajik durumlarının ne yazgıcılıkla, ne de akıldışı önyargılarla bir ilgisi vardır, bunlar her zaman maddi nedenlerle belirlenmiştir (...) Yaşamdır tragedyanın kaynağı..."*

Shakespeare'nin başarısı, insanın başarısızlığı. İnsan, maddi nedenleri değiştiremediği için Iagolar bugün bile yaşıyor.

2 Nisan Pazartesi

İlkyazda kış... Soğuk... yağmur... fırtına. *İnsancıl* için sıkıntılı günler devam ediyor. Ben, felsefe okuyorum. Voltaire, Konfuçyüs'ü pek beğenir. Şöyle der Konfuçyüs için *"bütün yarıküre daha yazı yazmak nedir bilmez, Yunanlılar bilgelikte daha yeni yeni kendilerini göstermeye başlarken insanlara mutluluk içinde yaşamasını öğreten gösterişsiz, yalanı düzeni olmayan, katıksız bir bilge bulmak için bizi ta Doğu'nun öbür ucuna gönderiyor. Bu bilge Konfuçyüs'tür."*

Konfuçyüs bizde önemsenmez. Oysa Voltaire'nin dediği gibi Batı, okuma yazma bilmezken, Konfuçyüs insanla uğraşıyordu.

Şimdi şunu söylemem gerekiyor. Gerçeklik kadar, gerçekliğin arkası, görünmeyen yanı da ilgilendirdi beni. Bu yüzden 16-17 yaşlarındayken ruhçuluğa özendim. Gerçekliğin ötesindeki dünyayla ilgili en küçük bir bilgi, şiddetle heyecanlandırıyordu beni. Ama o yaşlarda bile bir tanrının varlığına inanmazdım. Beni daha çok ilgilendiren ölümden sonra n'olduğumuzdu. Bu yüzden ruhçuların birçok toplantılarına katıldım. Ama o yaşlarda bile hiçbir yetke beni inanmaya zorlayamadı. Ruhlardan haber almak... ruhların birkaç kez dünyaya geldiğine inanmak, ta o yaşlarda bana göre akli temelleri olmayan bir inançtı.

Soruları silen bir düşünüştür ruhçuluk. Hiçbir soru sorulmadan inanılmasını ister. Oysa ben soru sormadan yaşayamazdım. İşte bu sorular yüzünden felsefeye girdim. İnsan nedir, insan bu dünyada niye yaşar... canlılık nedir... öldükten sonra n'oluyoruz. İşte bu sorularla Buda'yı, Konfuçyüs'ü inceledim. Bugün 58 yaşındayım. Öldükten sonra doğanın içinde eriyoruzu öğrendim. Ama öbür sorularıma tam bir yanıt bulamadım. Bu beni kaygılandırmadı. Çünkü felsefeye girdikçe şunu anladım. Felsefe soruları yanıtlayan bir disiplin değildir.

Felsefe soruları çoğaltır. Tabii tek bir filozofu usta kabul etmemek koşuluyla. Bunun için "yeni" denen hiçbir felsefi disiplin beni pek fazla ilgilendirmedi. Sözgelimi Plotinos, bir filozof değil, din adamıdır.

Peki, bunca okumalardan sonra gizemli yanım silindi mi. Hayır. Karakterim gereği belki silinmedi. Belki de ben silmedim. Gizemcilik bende çok yararlı oldu. Bütünsel bakmamı sağladı. Beni, gerçekliğin arkasına götüren bir bakıştır bu. En küçük bir nesnede bile o nesnenin evrimini düşünürüm. Sözgelimi kalem. Şimdi yazdığım şu kalem, kimbilir hangi evre'lerden geçerek benim elime geldi. Tabii bunu ruhi güçlerin değil, insan emeğinin yaptığını bilirim. Maddi gizemcilik diyebilirim buna.

Cumartesi günleri Sarper Özsan, müziğin tarihini anlatıyor bize. Bu seminerlerde insanın düzensiz çığlıklardan senfoniye nasıl geçtiğini öğreniyoruz. Ben, bunları dinlerken müthiş heyecanlanıyorum.

O düzensiz çığlıkları atanı, bugüne getirebilsek kimbilir ne kadar şaşırır. "Bak sen başladın, biz nereye getirdik." diyebilsek. Ama onun gelmesine gerek yok diyorum, o benim. Onu içimde yaşatıyorum. Bir senfoniyi düşünüyorum. Nasıl buralara geldik diyorum. Şaşırıyorum.

Belki de yeniden doğuş bu... bütün insanlığı içinde taşımak.

10 Nisan Salı

Kemal Bekir'le konuşuyoruz geçen gün. *"Cumhuriyet Kitap Eki'nde Selçuk Altan'la bir söyleşi vardı. Okudun mu."* dedi. Okumadığımı söyledikte, *"Hele oku"* dedi.

Cumhuriyet Kitap Eki'ni çoktandır okumuyorum. Sayfalarını bile açmıyorum. Edebiyatın ciddiyetine uygun bir dergi değil *Cumhuriyet Kitap Eki.* Eskiden böyle değildi, çoktandır bozuldu. Buna bir örnek. Pınar Göksan Aker, Aytül Uncu Akad için şöyle yazıyor, *"Çocuk edebiyatından yetişkin edebiyatına üç yıl önce Beni Bırakma Hayat diyerek giren..."* Bu tür cümleleri okurken tüylerim diken diken oluyor... Neyse.

Kemal Bekir'in *"Hele oku"* dediği söyleşiye geldikte. Söyleşi Selçuk Altun'la yapılmış. Sıkıntılı, tatsız günlerimde böylesine kahkahalarla güleceğim hiç aklıma gelmemişti. Hani insan okudukça güler, güldükçe okur ya öyle oldum. Gülmekten gözlerim yaşardı.

Selçuk Altun, dergide şöyle tanıtılıyor, *"Selçuk Altun halen Yapı Kredi Bankası Yönetim Kurulu Görevli Üyesi ve Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Yönetim Kurulu Başkanı.*

Yalnızlık Gittiğin Yoldan Gelir adlı roman tabii Yapı Kredi'den çıkmış. Söyleşiyi yapan Haşim Akman'a şöyle diyor Selçuk Altun, *"Kitabımda yığma bir şekilde, kitap, yazarı, müzisyen, ressam, heykeltraş isimleri, gezi yerleri verdim. Yakın çevremdeki okurlardan 'Neden yarım sayfayı geçen listeler verdin? Bunlar romanın sürükleyiciliğini tökezletiyor' eleştirisi aldım. (...) İsteyen bu listeleri okumadan atlayabilir (...) Hoşuma giden ne varsa anlattım. Berberimin adını bile verdim."*

Çok güzel. Şimdi biri bir roman yazıyor. Sonra şöyle diyor, *"Şuraları atlayabilirsiniz."* Edebiyata saygı göstermek acaba tutuculuk mu. Ama böylesi bir görüşe edebiyata, okura saygısızlık diyorum, tutucu sayılsam bile.

"Atlanabilir" dediği yerleri niye yazar bir insan.

Kendi deyişine göre *"çalakalem"* yazmış. Enis Batur'la Güven Turan *"yenilir yutulur"* bulmuşlar romanı.

Bütün bunları okurken gülüyorum, gülmekten gözyaşlarımı tutamıyorum.

Selçuk Altun'a göre *"Orhan Pamuk'tan sonra gelenler içinde damak tadına uyan bir romancı yok."*

Belli, Selçuk Altun'un damak tadı bozuk. Orhan Pamuk'u beğenir miydi yoksa.

14 Nisan Cumartesi

Radikal'ın Kitap ekine bakıyorum... *Radikal* yöneticileri kesinlikle şöyle düşünmediler. *"Cumhuriyet'in kitap eki kötü. Biz daha kötüsünü, Cumhuriyet kitap ekinin çok kötü bir kopyasını çıkaralım.*

Radikal'ın kitap eki, çok kötü, *Cumhuriyet* kitap ekinin kötü bir kopyası.

Neden böyle oluyor bu. Edebiyatı, eş dost işi, eğlencelik bir vakit geçirme diye düşünüyorlar.

Edebiyat, hayattan çıkan, hayat için, güzel bir hayat için mücadeledir. Bilmedikleri bu.

Geçen gün bu düşüncemi söyledikte, bir tanıdık, *"Bunları da yazacak mısınız"* dedi. *"Tabii"* dedikte, *"Radikal'i karşısınıza alacaksınız. Siz de başkaları gibi yapın, beğenmeseniz bile, övün. Bunu İnsancıl için yapın. Bakın Cumhuriyet'i eleştirdiniz diye, tek satır söz edilmiyor İnsancıl'dan"* dedi.

Anatole France'ten öğreniyorum. Merimee, tinsel yalnızlık içindeyken şöyle demiş, *"Edindiğim tecrübe ile hayatıma yeniden başlayasaydım, iki yüzlü olmayı, herkese yaltaklanmayı kabul ederdim."*

Ben yalnız kalmaktan, tek başına kalmaktan korkan biri değilim. Bu yüzden Merimee gibi düşünmüyorum.

Bir de şu var. Ben, kimseyi karşıma almayı, ya da birilerini yanıma almayı, birilerine yandaş olmayı hiç düşünmedim.

İşim şu. Düşüncelerimi açıkça söylemek. Bir şeyi beğenmiyorsam, "Beğeniyorum" diyemem. Böyle yaparsam, düşünceleri uğruna ölüme giden Sokrates'i heyecanla anlatamam.

Hallac-ı Mansur, Suhreverdi düşünceleri uğruna ölüme gittiler. İbn Rüşd sürüldü. Nazım Hikmet yıllarca hapislerde çürütüldü.

Bütün bunlar yaşanmadı sayılamaz.

Ben yalnızca felsefe seminerleri vermiyorum. Böylesi bir iş benim için hoş bir çaba olurdu. Ben sözgelimi Gorgias'la, İbn Rüşd'le kendimizi yeniden nasıl kurgulayabiliriz diye bir model geliştiriyorum.

Şöyle bir sahne düşünün. Kitap eklerini beğenmiyorum. Ama eklerin yöneticileriyle bir masada oturuyorum, onlarla çay içiyorum... sık sık onlara

MAYIS

"M,Z ve K'e"

Coşkulu bir dizedir
ilk mayıs güneşi dilimde.

Günaydın
at nalıyla gelen
akasya kokusuna, günaydın.

Hüzünlü türkülerdir
mayıs şafakları gönlümde.

Günaydın,
hıdrellez şenliğiyle
esen deniz yeline, günaydın.

K.Vural TARLA

gidiyorum, kapılarını saygıyla tıklatıyorum. Berbat ekleri övüyorum.

Ama bu kişinin kendini dolandırmasıdır. En kötü dolandırıcılık da budur.

Ben, kendimi dolandıramam. *İnsancıl* için hiç kimseye yaltaklanmam.

Asıl düşünceme karşıt düşünceler söyleceksem kalemi bırakırım. Ama onlar, asıl düşünceni kendine sakla, "Bizi öv" diyorlar, istedikleri bu.

Peki ama nedir bu hırs. Hergün kapınızı aşındıranlar, durmadan sizi övenler var. Yetmiyor mu size bunlar.

Sağda solda benim hiçbir şeyden anlamadığımı söyleyenler, onca kişinin övgüsüyle yetinmeyip, benden de övgü bekliyorlar. Sokakta önümü kesip, "Romanımı, şiirimi okudun mu" diyenler, "Okudum. Berbat" dedikte iki adım sonra, benim hiçbir şeyden anlamadığımı söylüyorlar.

Hiçbir şeyden anlamayan benden, niye övgü bekliyorsunuz.

Ben bu dünyada düşüncelerimi söylemek için yaşıyorum. Birini övmek, birini yermek için değil.

Şunu göremiyorlar. Bir yazarın eserini tanıtmak için, eklerde o kitaptan söz ettirmek için kapı kapı dolaşması düşkünlüktür. Kimileri bunu böyle görmeyebilir. Ama bu, bana göre düşkünlüktür.

Beksav'da yazarlık seminerleri veriyorum. İzlek çalışmalarında öykülerimden tek kelime söz etmiyorum. Bunu düşkünlük sayarım. Çünkü, bu, bir olanağı kendi yararıma kullanmaktır. Ben, bunu yapmam. Yapamam.

Ben yazı yazan biri değilim. Yazarım ben. Bu ayrımda, dünya görüşü, yaşama biçimi, bir de bin yıl ötesinin metafiziği vardır.

HİÇBİR ZAMAN BİLMEYECEKSİN SENİ İZLEDİĞİMİ

Küçük burunlu nezleli kıza

Hiçbir zaman bilmeyeceksin, seni izlediğimi
parmağına yüzük diye geçecem
gözkapaklarının altında, izleyeceğim evreni
üşüdüğünde, pamuklu bir gocuk olacağım üstünde
ağladığında, usulca tutacağım elini
ve yalnız gecelerde, başını yaslayacan göğsüme
hiçbir zaman bilmeyeceksin, seni izlediğimi
İşte, körük diyeceksin
belki...
İşte ateş
İşte demir
İşte kılıç
sarılacaksın birisine, unutacaksın beni
yıldızlar ne güzel diyeceksin, ona
suların rengini soracaksın
atlar rüzgardan hızlı koşar mı
birgün oturur muyuz gökkuşağında

Hiçbir zaman bilmeyeceksin, seni izlediğimi
bütün güzelliklerini
binlerce şarkıya çevirdiğimi

EVRENSEL GÜZELLİK

"Küçük burunlu nezleli kıza"

Söyle, nasıl tutabilirim kendimi
hareketli, canlı kıvıl kıvıl... büyük bir acıyla yakıyor bedenimi
İşte doğru, tap ona, diyor
İşte sevgi, eğil önünde
Ve kutsa herşeyi... özgür olmanın, eylemliliğiyle
Söyle, nasıl tutabilirim kendimi
su, toprak, hava, aşk, umut, yaşama sevinci
sıkışmış bedenimin her hücresinde
bir kemana dönüştürdüler beni

Söyle, nasıl tutabilirim kendimi
benim irademi
senin görmediğin
o evrensel güzelliğinin karşısında
boynubükük dururken

İsmet ALICI

İnsancıl Atölyesi

Mayıs 2001 Seminer Programı

SEMİNERİ VERENLER	KONU	GÜN	TARİH	SAAT
SEVİM GÜNDÜZ	YAZARLIK	PAZARTESİ	7 - 14 - 21 - 28	18.30 - 20.30
TÜSEN ANG	İNSAN FELSEFESİ	SALI	8 - 15	18.30 - 20.30
EREN OMAY	BİLİM ÜSTÜNE	SALI	22 - 29	18.30 - 20.30
BERRİN TAŞ	EDEBİYAT	ÇARŞAMBA	2 - 9 - 16 - 23 - 30	18.30 - 20.30
CENGİZ GÜNDOĞDU	FELSEFE - II	CUMA	4 - 11 - 18 - 25	18.30 - 20.30
SARPER ÖZSAN	MÜZİK ÜSTÜNE	CUMARTESİ	5 - 12 - 19 - 26	16.00 - 18.00
CENGİZ GÜNDOĞDU	FELSEFE - I	CUMARTESİ	5 - 12 - 19 - 26	19.00 - 21.00
MEHMET ESATOĞLU	TİYATRO	PAZAR	6 - 13 - 20 - 27	